

ÜRO LAPSE ÕIGUSTE KONVENTSIOONI TÄIENDAV ARUANNE

**EESTI VALITSUSVÄLISTE ORGANISATSIOONIDE
TÄIENDUSED, KOMMENTAARID JA ETTEPANEKUD**

TALLINN 2015

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	6
1. RAKENDAMISE ÜLDMEETMED (artiklid 4, 42 ja 44 paragrahv 6)	7
1.1 Eesti seaduste kooskõlla viimine konventsiooni sätetega (artikkel 4). Uued seadused ja seadusemuudatused.....	7
1.2 Konventsiooni rakendamine kohtupraktikas.....	7
1.3 Rahvusvahelised lepingud.....	8
1.4 Riikliku tegevuse koordineerimine	8
1.5 Lapse õiguste järelevalve institutsioon	9
1.6 Andmete kogumine	9
1.7 Aruande koostamine ja koostöö kodanikuühendustega	10
1.7.1 Aruande koostamine.....	10
1.7.2 Koostöö kodanikuühendustega	10
1.8 Riiklike vahendite jaotamine	10
1.8.2 Lastekaitsetöö toetamine.....	10
1.10 Konventsiooni tutvustamine (artikkel 42).....	12
2. LAPSE MÕISTE (artikkel 1).....	13
2.1.1. Abielu ja nõusolek seksuaalsuhtes	13
2.1.3. Laps menetlusosalisena.....	13
2.1.4. Pärimis- ja asjaõigusvõime	13
2.1.5 Alkohol, tubakas ja keelatud ained	14
3. ÜLDPÕHIMÕTTED	15
3.1 Mittediskrimineerimine (artikkel 2).....	15
3.1.1 Sooline võrdõiguslikkus ja võrdne kohtlemine.....	15
3.1.2 Karistusseadustik	15
3.2 Õigus elule, ellujäämisele ja arengule (artikkel 6).....	16
3.2.1 Suitsiidid	16
3.2.2 Abort.....	17
3.3. Õigus väljendada oma vaateid (artikkel 12) ja lapse huvide prioriteetsuse põhimõte.....	17
3.3.1 Laste osalemine otsustusprotsessides.....	17
4. TSIVIILÕIGUSED JA –VABADUSED.....	19
4.1 Sünni registreerimine, nimi ja kodakondsus (artikkel 7)	19
4.1.3 Kodakondsuse omandamine	19
4.2 Identiteedi säilitamine (artikkel 8)	19
4.2.2 Kodakondsus.....	20
4.3 Väljendusvabadus ja juurdepääs informatsioonile (artiklid 13 ja 17).....	20
4.6 Eraelu puutumatus (artikkel 16).....	21
4.7 Õigus mitte sattuda piinamise või mõne muu julma, ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise ohvriks (artikkel 37a).....	21

4.7.1	Laste kehalise karistamise keelustamine.....	21
4.7.2	Alaealise kannatanu ja tunnistaja õiguste kaitse menetluse käigus.....	22
5.	PEREKESKKOND JA ALTERNATIIVNE HOOLDUS.....	23
5.1	Vanemate kohustused (artikkel 5 ja artikkel 18 lg 1 ja 2).....	23
5.2	Lapsevanemate juhendamine ja toetamine (artikkel 5).....	23
5.2.1	Perepoliitika	24
5.3	Lapse vanemalt äravõtmine (artikkel 9).....	25
5.4	Perekonna taasühinemine (artikkel 10).....	25
5.6	Lapse ülalpidamise tagamine (artikkel 27 lg 4)	26
5.7	Perekeskkonnast ilmajäänud lapsed (artikkel 20).....	26
5.7.1	Perekonnas hooldamine	27
5.7.2	Asenduskoduteenus	28
5.8	Lapsendamine (artikkel 21)	30
5.8.1	Rahvusvaheline lapsendamine	30
5.9	Hooldamisele paigutatud lapse õigus paigutamise aluste perioodilisele ülevaatamisele (artikkel 25).....	31
5.10	Väärkoheldud ja hooletusse jäetud laps (artikkel 19) ning lapse psüühiline ja füüsiline paranemine ja taasühiskonnastamine (artikkel 39).....	31
6.	TERVISE KAITSE JA SOTSIAALHOOLEKANNE	32
6.1	Puudega lapsed (artikkel 23).....	32
6.2	Tervis ja tervishoiuteenused (artikkel 24).....	33
6.2.2	Arstiabi	33
6.2.5	Haiguste ennetus ja tervise edendamine	33
6.2.6	Koolitervishoid.....	33
6.2.9	Immuniseerimine	34
6.2.10	Noorte reproduktiivtervisealane nõustamine ja seksuaalsel teel levivate haiguste ennetamine	34
6.2.11	Tubaka tarbimise ennetus	35
6.2.12	Tervislik toitumine	35
6.2.13	Vaimse tervise edendamine	35
6.2.14	Vigastuste ja mürgistuste vältimine	36
6.3	Elatustase (artikkel 27 lõiked 1–3).....	37
6.3.1	Vaesusriski vähendamise riiklikud meetmed	37
6.4	Sotsiaalkindlustus, lapsehoiuteenused ja lasteasutused (artiklid 26 ja 18 punkt 3).....	38
6.4.2	Peretoetused	38
6.4.3	Vanemahüvitis	38
6.4.4	Toetused puudega inimestele	39
6.4.5	Lapsehoiuteenus.....	39
7.	HARIDUS, VABA AJA JA KULTUURITEGEVUS (artiklid 28, 29 ja 31).....	41

7.1 Haridus, sh kutseõpe (artikkel 28)	41
7.1.1 Koolieelne haridus	41
7.1.2 Koolikohustus	41
7.1.3 Alternatiivsed võimalused hariduse omandamiseks	41
7.1.4 Klassikursuse kordamine ja koolist väljalangemine	42
7.1.6 Õpilaskodude programm.....	43
7.2 Hariduse eesmärgid (artikkel 29).....	43
7.2.1 Üldharidussüsteemi arengukava 2007–2013	43
7.2.2 Koolivägivalla vähendamine.....	44
7.2.3 Väikekoolid.....	45
7.3 Vaba aja, huvi- ja kultuuritegevused (artikkel 31)	45
7.3.2 Noorte- ja projektlaagrite programm	46
8. LASTEKAITSE ERIMEETMED.....	47
8.1 Pögenikustaatuses olevad lapsed (artikkel 22).....	47
8.3 Kriminaalvastutus ja laste üle kohtumõistmine (artikkel 40)	48
9. ÜLDISED KRIMINAALPOLIITLISED STRATEEGILISED MUUDATUSED	50
9.1.1 Alaealiste kuritegude menetlemine	50
9.1.1.1 Õigusabi ja lapse kaebeõigus	51
9.1.1.2 Alaealiste õigusrikkujate mõjutamine	51
9.1.1.3 Alaealiste komisjonid.....	52
9.2 Vabaduse võtmine (artikkel 37)	53
9.2.1 Alternatiivid vangistusele.....	53
9.2.3 Noor kinnipeetav.....	53
9.2.4 Vabaduse piiramine seoses sisse- ja väljasõiduga.....	54
9.4 Narkootiliste ainete kuritarvitamine (artikkel 33).....	55
9.5 Seksuaalne ärakasutamine ja seksuaalne väärkohtlemine (artikkel 34).....	55
9.6 Lapserööv, laste müümine ja nendega kaubitsemine (artikkel 35)	56
9.7 Vähemusrahvus- või põlisrahvusgruppi kuuluvad lapsed (artikkel 30).....	57
9.7.1 Rahvusvähemustest õpilaste hariduskorralduses prioriteedid.....	57
LISA 1: KASUTATUD KIRJANDUS	58
Klaster 1	58
Klaster 2	60
Klaster 3	63
Klaster 4	64
Klaster 5	66
Klaster 6	70
Klaster 7	74
Klaster 8.....	76

Klaster 9	78
LISA 2: Eesti LGBT Ühingu ja Eesti Inimõiguste Keskuse täiendav arvamus.....	84

SISSEJUHATUS

Eesti Vabariik esitas 2014. aastal ÜRO Lapse õiguste komiteele Eesti Vabariigi kolmanda ja neljanda perioodilise aruande ÜRO Lapse õiguste konventsiooni täitmise kohta tuginedes perioodi 2003–2011 tegevusele ja selle perioodi kohta avaldatud statistikale.

Rahvaloenduse andmetel elas 2012. aasta alguses Eestis 246 346 last, kelle osakaal rahvastikus oli veidi üle 18%. Kümne aasta taguse ajaga võrreldes on lapsi ligikaudu 17% vähem (antud asjaolu tuleb mh arvestada käesolevas aruandes kajastatud statistiliste muudatuste puhul). Tänapäeval on perekonnaelule esitatud mitmeid uusi väljakutseid. Toime tuleb tulla uute riskidega ühiskonnas (töötus ja töötamine kodust kaugel, vaesus, sotsiaalne tõrjutus), sotsiaalsete toetusvõrgustike hajumisega, normide ja väärtussüsteemide mitmekesistumisega, süveneva individualiseerumisega ühiskonnas üldiselt. Eesti inimarengu aruande 2012–2013 kohaselt peituvad Eesti paljude tublide keskmiste näitajate taga ebamõistlikult suured ühiskonnasisesed erinevused – olgu tegemist regionaalsete erisuste, sooliste lõhede või eestlaste ja muulaste vaheliste kääridega.

Käesolev aruanne ÜRO Lapse õiguste konventsiooni täitmise kohta on koostatud MTÜ Lastekaitse Liit koordineerimisel koostöös järgnevate suuremate valdkondlike valitsusväliste organisatsioonidega (SA Eesti Inimõiguste Keskus, Eesti Puuetega Inimeste Koda, Eesti Noorteühenduste Liit, Eesti Õpilasesinduste Liit, MTÜ Koos Laste Heaks (UNICEF Eesti Rahvuskomitee õigusjärglane alates 2015), SA Eesti Lastefond, Lapse Huvikaitse Koda (koondab erinevaid valdkondlikke mittetulundusühinguid), Eesti Patsientide Esindusühing, Eesti LGBT Ühing, SOS Lasteküla Eesti Ühing, EAPN Eesti MTÜ, Inimõiguste Instituut). Aruande koostamisel viidi läbi mitmeid konsultatsioone valdkondlike ekspertidega, sealhulgas nii Tallinna Ülikooli, Tartu Ülikooli kui ka Lasteombudsmani esindajatega.

Aruande koostamise eestvedaja oli MTÜ Lastekaitse Liit: sisulise analüüsi koostaja Helika Saar, toimetajad Malle Hallimäe, Marie Tammsaar, Kiira Gornischeff, Helen Karu. Konsultatsioonidega täiendava aruande koostamiseks alustati 2009. aastal, sisuline analüüs viidi läbi ajavahemikul märts-september 2015. Laste seisukohtade väljaselgitamiseks lapse õiguste realiseerimise osas viidi aastatel 2013-2015 läbi erinevaid küsitlusi ja intervjuusid nii eesti kui ka vene keeles, kaasates muuhulgas haavatavaid grupe (asenduskodudes elavad lapsed, puudega lapsed, noored õigusrikkujad, majanduslikult kindlustamata perede lapsed).

Aruande koostamisel on lähtutud Child Rights Connect'i poolt väljaantud käsiraamatust The Reporting Cycle of the Committee on the Rights of the Child (a guide for NGOs and NHRIs) ja järgitud Eesti Vabariigi poolt 2014. aastal ÜRO Lapse õiguste komiteele esitatud Eesti Vabariigi kolmanda ja neljanda perioodilist aruannet ÜRO Lapse õiguste konventsiooni täitmise kohta. Aruande sisuline osa on jagatud üheksaks suureks peatükiks, järgides täpselt riigi aruandes kasutatud numeratsiooni peatükkide alajaotustes. Iga artikli või mõtteliselt kokkukuuluvate artiklite grupi järel on toodud ettepanekud kehtiva olukorra muutmiseks või täiendamiseks (tekstis esitatud *kursiivis*). Aruandele on eraldi dokumendina lisatud aruande koostamisel kasutatud kirjanduse loetelu, millele tekst tervikuna toetub.

1. RAKENDAMISE ÜLDMEETMED (artiklid 4, 42 ja 44 paragrahv 6)

1.1 Eesti seaduste kooskõlla viimine konventsiooni sätetega (artikkel 4). Uued seadused ja seadusemuudatused

1. Käesoleva aruande järgnevatel peatükkides on kajastatud valdkondlikult viimastel aastatel vastuvõetud laste heaolu edendavaid seadusemuudatusi. Samuti on välja toodud kitsaskohad, mis vajavad täpsemat regulatsiooni ja lahendamist. Paraku tuleb tõdeda, et kui siseriiklikud õigusaktid on suures osas konventsiooniga vastavuses, siis nende praktiline rakendamine seda alati ei ole¹.

1.2 Konventsiooni rakendamine kohtupraktikas

2. Lapse õiguste konventsioon (edaspidi tekstis LÕK) on Eesti õigussüsteemi lahutamatu osa ja kohtus otsekohaldatav. Hoolimata LÕK-ile viitamise mõningasest sagenemisest Riigikohtu lahendites (1996 – 2015 14 korda, sh 1996-2006 3 korda)², on see endiselt väga madal. Ka madalama astme kohtud viitavad LÕK-ile väga harva. Erinevad uuringud³ osundavad kohtunike koolitamise⁴ jätkuvale vajadusele lapse õiguste rahvusvahelise kaitse põhimõtete ja LÕK-i osas.

3. Vanema hooldusõiguse määramise uuringu (2013) kohaselt piirduakse kohtulahendites lapse huvidega arvestamisel sageli üksnes tõdemusega, et seda on arvesse võetud, kuid vähestes lahendites on selgitatud, kuidas kohus on seda teinud⁵. Samuti ilmneb, et laste hooldusõiguse määramisel ei ole peres esinenud vägivald otsuse tegemisel alati kaalukeeleks.

4. Üheks lapse huvi väljaselgitamise võimaluseks on tema ärakuulamine, sõltumata tema vanusest⁶. Lapse ärakuulamisest võib kohus loobuda üksnes mõjuval põhjusel. Eestis puudub alumine vanusepiir, millest noorem last kohus ei võiks ära kuulata. Samas kohtunike praktika ärakuulatava lapse vanuse osas erineb: kohtud ei kuula reeglina ära alla 10-aastaseid lapsi, üksikutel juhtudel ei ole kohus ära kuulanud ka üle 10-aastaseid lapsi, kusjuures põhjuseid mitteärakuulamiseks ei ole alati kohtumääruses kirjast⁷. Kohtunike praktika erineb mh, kas ja milliseid spetsialiste lapse ärakuulamise juurde kaasatakse⁸. Enamik lastest oli 2012 seisukohal, et lapse ärakuulamine on sama tähtis kui täiskasvanute kuulamine⁹.

- *Muuta kohtu poolt lapse ärakuulamise põhimõte kohustuslikuks (sh kehtestada isiklik ärakuulamise kohustus), välja arvatud kui see ei ole lapse parimates huvides, ning kaotada tsiviilmenetlusseadustiku § 552`lg1 kehtestatud vanuse alampiir.*
- *Süvendada kohtunike ja teiste spetsialistide teadmisi LÕK`ist, pakkudes neile koolitusi nii lapse õigustest (sh laste ärakuulamisest) kui ka arengupsühholoogiast. Töötada välja lastega kokkupuutuvatele spetsialistidele konkreetsed juhtnõõrid lapse ärakuulamise läbiviimiseks.*

¹ Üheks põhjuseks on muuhulgas asjaolu, et paljudel kohalikel omavalitsustel, kellele langeb vajalike sotsiaalteenuste pakkumisel peamine koormus, napib nii rahalisi vahendeid kui ka inimressurssi.

² Riigi Teataja Riigikohtu lahendite elektroonilisele andmebaas.

³ Vt lähemalt Valma 2012, Nauts 2012, Võsu 2015.

⁴ Aastal 2013 toimus kohtunikele koolitus „Lapse heaolu olemus“, kus käsitleti lapse ärakuulamist tsiviilkohtumenetluses vanemate vahelistes hooldusõiguse vaidlustes.

⁵ Vt lähemalt Vanema hooldusõiguse määramise uuring (2013).

⁶ Tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 552`lg1 kohaselt kuulab kohus last puudutavas asjas ära vähemalt 10-aastase lapse isiklikult, kuid kohus võib ära kuulata ka noorema lapse.

⁷ Vt lähemalt Vanema hooldusõiguse määramise uuring (2013).

⁸ Vajadusel kuulatakse laps ära psühhiaatri, psühholoogi või sotsiaaltöötaja juuresolekul ning kohus võib ärakuulamise juurde lubada ka muid isikuid, kui laps või tema esindaja ei vaidle sellele vastu (TsMS §521 lg 1).

⁹ Vt lähemalt Lapse õiguste ja vanemluse monitooring (2012).

1.3 Rahvusvahelised lepingud

5. Eesti oli viimane EL liikmesriik, kes võttis 2013 vastu laste kaasamist relvakonfliktidesse käsitleva lapse õiguste konventsiooni fakultatiivprotokolli ratifitseerimise seaduse.

6. Hoolimata riigi kinnitustest, et Eesti esitab regulaarselt ratifitseeritud konventsioonide rakendamise aruandeid¹⁰, on riigil probleeme ratifitseeritud konventsioonide rakendamise aruannete õigeaegse esitamisega¹¹. LÕK-i ratifitseerimisega tekkis riigil 1991 kohustus esitada iga viie aasta järel vastav aruanne. Kahetsusväärne, et ajavahemikul 1991-2013 esitas riik LÕK-i rakendamise aruande ainult ühel korral. Kuus aastat pärast kehtestatud tähtaega esitas 2014 riik 3. ja 4. perioodilise aruande LÕK-i täitmise kohta. Ettevalmistustööd täiendava aruande koostamiseks algasid MTÜ Lastekaitse Liidu juhtimisel juba 2009 aastal, sh 2008-2015 viidi läbi erinevad küsitlused lastele ja korduvalt juhiti riigi tähelepanu oma rahvusvahelise kohustuse täitmiseks.

- *Esitada ratifitseeritud konventsioonide rakendamise aruanded õigeaegselt ja kaasata huvigrupid aruannete koostamise algfaasis.*

1.4 Riikliku tegevuse koordineerimine

7. Hoolimata positiivsetest arengutest¹² (sh osade laste heaolu kajastavate statistiliste näitajate paranemine ja lasteombudsmani institutsiooni loomine) tuleb laste tugisüsteemi Eestis aktiivselt edasi arendada¹³. Erinevad uuringud viitavad järgmistele süsteemsetele probleemidele: ametiasutuste valdkondadevaheline puudulik koostöö laste heaolu tagamisel, kohalike omavalitsuste (edaspidi tekstis KOV) ebahühtlane suutlikkus ja ebapiisav riiklik toetus neile, liiga aeglane lapsi toetavate institutsioonide (nt asenduskodude, erikoolide) sisuline ümberkujundamine ja töömeetodite laiendamine (nt asendushoolduse ja alaealiste mõjutusvahendite osas).

8. Hetkel ei sea ükski asutus valdkondade üleselt laste, noorte ja perede heaolu hõlmavaid eesmärke ega vastuta nende saavutamise eest¹⁴. Riik pole võtnud piisavalt tugevat rolli lastekaitsevaldkonna koordineerija, juhtija, arendaja ja rakendajana¹⁵. Puudub keskne koordineeriv rakendusüksus, mis tagaks osapoolte vahelise koostöö ning laste õiguste kaitse kõigis asjakohastes valdkondades¹⁶. Valdkonna arendamine toimub olulisel määral projektipõhiselt (nt EL; EMP; Norra finantsmehhanismivahenditest), seega ei ole tagatud jätkusuutlikkus; puudub integreeritus ja koostöö erinevate osapoolte vahel vajab parandamist¹⁷.

9. KOV-ide üle riikliku- ja haldusjärelevalve teostamise funktsiooni kannab maavanem, kuid vaatamata seaduses sätestatule ei teosta maavanemad järelevalvet teenuste kvaliteedi üle¹⁸. Puuduvad

¹⁰ Vabatahtlikud lubadused ja kohustused ÜRO Peaassamblee resolutsiooni 60/251 alusel. Arvutivõrgus leitav: Välisministeeriumi kodulehelt: <http://www.vm.ee/?q=node/13056>.

¹¹ Nt ratifitseeris Riigikogu 21. märtsil 2012 ÜRO Puuetega inimeste õiguste konventsiooni, kuid ei ole käivitanud konventsiooni järelevalvet, ega esitanud täitmise aruannet.

¹² Nt Euroopa Majanduspiirkonna toetuste programmi „Riskilapsed ja -noored“ käivitamine ja lastekaitse seaduse uuendamine. Arengud käitumisprobleemidega laste süsteemse abistamisel (nt vaimse tervise keskuste rajamine, käitumisprobleemidega lastele perepõhise sekkumisprogrammi rakendamine).

¹³ Vt lähemalt Laste ja noorte valdkondadeülese tugisüsteemi väljaarendamise lähtealused (2014).

¹⁴ Riiklike arengudokumentide analüüs näitab sihtide killustatust ministereeriumide vahel. Valdkondlikes arengukavades on seatud nii valdkonna- kui sidusvaldkondadeüleseid eesmärke, kuid vastutus nende teostamise eest on hajali.

¹⁵ Vt lähemalt Lastekaitse korralduse uuendamise alusanalüüs (2013).

¹⁶ Probleemiks on, et lastekaitse valdkonda korraldab Sotsiaalministeerium, osaliselt maavalitsuste (Siseministeeriumi allasutused) vahendusel, st Sotsiaalministeeriumil on piiratud võimalused rääkida kaasa maavalitsustele määratavate tegevuskulude, isikkooseisu ning lisaülesannete andmise osas.

¹⁷ Sekkumisvajaduse tuvastamise vastutus võib jaguneda paljude erinevate osapoolte vahel, nt psühhiaatriliste haiguste all kannatava lapse puhul võib esmase sekkumisvajaduse tuvastajaid olla kuus erinevat osapoolt.

¹⁸ Vt lähemalt Riigikontrolli audit (2013) Laste hoolekande korraldus valdades ja linnades.

nii teenuste standardid, millele tuginevalt järelevalvet teostada, kui ka oskused¹⁹.

- *Luua valdkondadeüleline koostööformaat täpsemalt eesmärgistatud ja omavahel seostatud tegevuste koordineerimiseks.*
- *Kehtestada riiklikult kohaliku tasandi sotsiaalteenuste miinimumloetelu ja kvaliteedistandardid ning tõhustada asjakohast järelevalvet.*

1.5 Lapse õiguste järelevalve institutsioon

10. Positiivne on 2011 tegevust alustanud lasteombudsmani²⁰ institutsiooni aktiivsus LÕK-is sätestatud õiguste tagamise analüüsimisel ja jälgimisel. Samas 2012 ei teadnud 80% lastest lasteombudsmani tegevusest²¹, ka isiklikku kaebeõigust on lapsed 2011-2015 teostanud harva.

- *Tutvustada ühiskonnas senisest aktiivsemalt lasteombudsmani kui lapse õiguste järelevalve institutsiooni, samuti osundada lapsesõbralikul viisil ja kanalites lapse kaebeõiguse teostamise võimalusele (sh venekeelsele elanikkonnale).*

1.6 Andmete kogumine

11. Viimastel aastatel on viidud läbi rohkem lapsi puudutavaid uuringuid²², siiski on vaja pöörata suuremat tähelepanu riiklike andmete kogumisele. Riigil puudub detailne ülevaade lastekaitsevaldkonnas toimuvast, sh ei ole riiklikul tasandil ülevaadet, kui palju inimesi täpselt tegeleb lastekaitse valdkonda puudutavate küsimustega²³. Kuigi laste arv on vähenenud²⁴, on abivajavate laste arv tõusnud. Paraku puudub selge ülevaade, kui palju on reaalselt abivajavaid (sh riskirühma²⁵) lapsi. Ei koguta infot põhjuste kohta, miks lapsed satuvad lastekaitse süsteemi. Andmed ei võimalda²⁶ alati saada kätte infot vaid laste kohta või teatud ea kohta²⁷. Erinevad andmete kogumisega seotud probleemid on toodud käesoleva aruande järgmistes peatükkides.

12. Kogutavad andmed asetsevad praegu vähemalt viies²⁸ eraldi andmebaasis, mis on integreerimata ega võimalda piisavalt kiiret ülevaadet laste heaolust. Probleemiks on ka andmete sisestamine²⁹, ilmselt mh seetõttu, et laste juhtumite talletamine sotsiaalteenuste ja toetuste andmebaasis ei ole kohustuslik³⁰. Ebapiisav on andmebaaside ristkasutuse võimalus (nt varjupaigad ning traumapunktid ei sisesta andmeid samasse andmebaasi), mistõttu info abivajavast lapsest ei pruugi jõuda

¹⁹ Maavalitsuste tegevuskulud langesid ajavahemikul 2008-2012 21% ning on jätkuvalt langustrendis, igas maavalitsuses ei ole täiskohaga lastekaitsetöötajat.

²⁰ Vt lähemalt <http://lasteombudsman.ee/>.

²¹ Vt lähemalt Lapse õiguste ja vanemluse monitooring (2012).

²² Statistikaamet koostöös Õiguskantsleri Kantslei laste õiguste osakonnaga andis 2013 välja kogumiku „Laste heaolu“, kus vaatluse all on laste heaolu otseselt mõjutavad teemad. Taolise kogumiku väljaandmine peab saama iga-aastaseks, et olla aluseks nii olemasolevate teenuste kui ka ennetustegevuste planeerimise jaoks.

²³ Vt lähemalt Lastekaitse korralduse uuendamise alusanalüüs (2013).

²⁴ Rahava ja eluruumide loenduse 2011 andmetel: kui maakonnakeskused ja neid ümbritsevad lähivallad kõrvale jätta, siis elab täna Eestis ülejäänud omavalitsustes ligi 30 protsenti vähem lapsi kui kümme aastat tagasi.

²⁵ Riskirühma kuuluvad lapsed võivad olla ka abivajavad lapsed, kuid kelle abivajadus ei ole ametlikult registreeritud.

²⁶ Definitsioonid on mitmetiõlgendatavad ja sisaldavad palju erinevaid gruppe - nt vanemliku hoolitsuseta abivajav laps. Andmete kogumine on ebahütlane - mõningad andmed ilmuvad andmebaasi hilinemisega, osa andmeid ei ole ajakohased või ei koguta üldse.

²⁷ Osades andmebaasides võimalik infot saada ainult vanusegruppide kohta mitte aga iga vanuse lõikes eraldi.

²⁸ Rahvastikuregister, STAR, SKAIS, EHIS, PPA riskiperede ja isikute andmekogu.

²⁹ Aastal 2013 dokumenteeris 90% lastekaitsetöötajates infot lapse abistamise kohta paberkaustades, 81% kasutas dokumenteerimiseks oma arvutit, vaid veidi üle poolte lastekaitsetöötajatest dokumenteerimiseks STAR-i (52%).

³⁰ Nt kui lapse elukoht vahetub, ei saa uue elukohajärgse omavalitsuse lastekaitsetöötaja temaga seotud andmeid vaadelda ega töödelda.

lastekaitsetöötajani. Puuduvad ka spetsiifilised mõõdikuid, millega mõõdetaks lastekaitse ja lastele suunatavate teenuste efektiivsust ja tulemuslikkust.

- *Täiendada statistiliste andmete kogumise põhimõtteid (sh mõistete ja klassifikaatorite ühtlustamine erinevates infosüsteemides), isikupõhine andmebaas ning parandada andmebaaside integratsiooni. Muuta lastekaitse valdkonna andmete sisestamine ühte andmebaasi kohustuslikuks.*
- *Töötada välja indikaatorid lapse õiguste realiseerimise jälgimiseks, et laste heaolu näitajaid eesmärgistada ja nende muutumist jälgida. Lapse õiguste edendamise seisukohalt on vajalik lapse heaolu näitajaid koondava kogumiku iga-aastane väljaandmine.*

1.7 Aruande koostamine ja koostöö kodanikuühendustega

1.7.1 Aruande koostamine Antud teema on käsitletud käesoleva aruande punktis 1.3.

1.7.2 Koostöö kodanikuühendustega

13. Aastatega on tõusnud laste ja perede heaolule keskendunud kodanikeühenduste arv³¹ ja aktiivsus nii eestkostetegevuses, teenuste osutamisel kui ka poliitika kujundamises osalemisel. Kuid kodanikeühenduste rahastus on ebaselge (sh ministeeriumide poolt omavahel ühtlustamata alustel), enamasti projektipõhine (sh suurte ja pikaajaliste riigi erinevatel tasanditel koostööpartneriteks olevate valdkondlike mtü´de puhul), mis ei ole ühenduste (sh elluviidavate positiivsete praktikate) arendamiseks ja tegevuseesmärkide saavutamiseks jätkusuutlik.

- *Ühtlustada kodanikeühenduste rahastus (sh vaadata üle Hasartmängumaksu Nõukogu toetuste andmise põhimõtted) ning tagada tegevuste mõjususe hindamise toetamine (sh hindamisvahendite levitamine ja hindamise rahastamine) ja tõendus põhiste programmide rahastus.*

1.8 Riiklike vahendite jaotamine

1.8.2 Lastekaitsetöö toetamine

14. Lastekaitse valdkonna korraldamise ja rahastamise põhiraskust kannavad enamjaolt KOV-id. Olukorras, kus abivajavate laste arv jätkuvalt suureneb, on kohalike omavalitsuste kulutused laste ja perede sotsiaalkaitsele vähenenud. Kui 2008 moodustasid laste ja perede sotsiaalkaitse kulud 22% sotsiaalkaitse kogukuludest, siis 2014 aastal 19%³². Omavalitsuste haldusvõimekus varieerub ja väikesema tulubaasiga omavalitsustel ei ole piisavat ressursi lastekaitse teenuste arendamiseks ja nende täieulatuslikuks elluviimiseks.

15. Riigil puudub ülevaade lastekaitse suunatavate ressursside detailsest kasutamisest ja kasutamise tulemuslikkusest. Puudub info, kuhu ja kui palju täpsemalt KOV-id finantsvahendeid suunavad³³. Lastekaitse valdkonda puutuvalt ei ole riik seni piisava selgusega riigieelarvest

³¹ Lisaks riigi aruandes nimetatule koondab alates 2013 Eestis laste ja perede valdkonnas tegutsevaid vabariiklikke jaotusi ka võrgustik Lapse Huvikaitse Koda.

³² Kohalike omavalitsuste kulud sotsiaalkaitsele 2014 olid kokku 123 miljonit eurot (2012 sama), vt lähemalt: <http://www.fin.ee/kov-eelarved-ulevaated#KOVK>

³³ Riigieelarvest KOV-idele eraldatavad vahendid jagunevad kaheks: mittesihotstarbelised, mille kasutamise üle saab KOV ise otsustada ja sihtotstarbelised vahendid nagu vajaduspõhine peretoetus ning toimetulekutoetus, mida KOV

vahendeid eraldades toonud välja erisust KOV-i ning riigi ülesannete vahel³⁴. Samuti ei hinnata riigieelarvest eraldatud raha mõju laste õiguste kaitsele, ei rakendata sootundlikku eelarvestamist.

16. Kokku elas 2012 ca 60% Eesti lastest omavalitsustes, kus lastekaitsetöötajad eraldi ei olnud³⁵ või ei olnud neid piisavalt³⁶ - ainult 3 maakonnas 15-st oli lapsi alla ideaalse suhtarvu³⁷, ülejäänud maakondades oli lapsi ühe lastekaitsetöötaja kohta rohkem. Ülekoormus võib kaasa tuua töö kvaliteedi languse ja lapsed ei pruugi saada õigeaegselt ja kvaliteetselt nende jaoks vajalikku abi³⁸. Erialase haridusega lastekaitsetöötajate arv on aastate vältel tõusnud, siiski on palju eriaalase hariduseta lastekaitsetöötajaid³⁹ - mistõttu igapäevane lastekaitsetöö praktika on erinev KOV-ide vahel ja ka KOV-i siseselt. Suur puudus on täiendkoolitusest (sh õigusalasest koolitusest)⁴⁰. Uus lastekaitse korraldus⁴¹ küll leevendab⁴², aga ei paku lõplikku lahendust kahele valdkonna probleemile – KOV lastekaitsetöötajate vähesus ja teenuste kättesaadavuse sõltuvus regioonist.

- *Toetada ja arendada järjepidevalt kohalike omavalitsuste lastekaitsealast võimekust (st täiendkoolitus, supervisioon), sealhulgas soodustada KOV-ide omavahelist koostööd. Korralduslike muutuste toimimise tagamiseks tuleb lastekaitset rahastada stabiilselt ning eesmärgistatult nii riiklikul kui ka kohalikul tasandil.*
- *Suunata KOV-idesse täiendavaid sihtotstarbelisi ressursse lastekaitsetöötajate juurde palkamiseks, kuna kohalikul tasandil lastekaitsetöötajate arvu suurendamine on eelduseks laste õiguste tagamisele.*
- *Tõsta lastekaitse valdkonna osapoolte professionaalsust (kvalifikatsiooni, kompetentsi) ja sekkumistegevuse kvaliteeti. Kompetentside arendamisega on vaja tegeleda süsteemselt, koostöös ülikoolide ja muude teadusasutustega.*

vahendab. On selgusetu, mida erinevad statistika esitajad loevad laste ja perede sotsiaalkaitse kulude alla.

³⁴ Lastekaitse rahastamises on märgiline Riigikohtu üldkogu 16.märtsi 2010. a lahend nr 3-4-1-8-09, mille kohaselt on riik kohustatud kehtestama alused, mis eristaks linnadele ja valdadele pandud ülesandeid ning näitama raha jaotuse vastavalt riigi ja omavalitsuslike ülesannete täitmiseks. Riigikohus rõhutas, et põhiseadusest tulenev õigus piisavatele rahalistele vahenditele omavalitsuslike ülesannete täitmiseks nõuab, et riik looks regulatsiooni, mis kindlustaks omavalitsusüksusele raha kohalike ülesannete täitmiseks vähemalt minimaalselt vajalikus mahus.

³⁵ Lastekaitsetöötajate palkamine või mitte palkamine sõltub KOV-i otsusest.

³⁶ Riigikontrolli 2013 auditist «Laste hoolekande korraldus valdades ja linnades» selgus, et lastekaitsetöö jaoks on võetud eraldi inimene vaid 38% omavalitsustel.

³⁷ Laste ja perede arengukava 2012-2020 kohaselt on optimaalseks lastekaitsetöötaja ja laste suhteks 1000:1.

³⁸ MTÜ Lastekaitse Liit uuringu (2011) „Lapse heaolu hindamine“ lastekaitsetöötajate tähelepanekud: „Aega on vähe, tuleks mõnede peredega pidevalt tegelda, kuid pole aega, sest ei saa olla meil - sots.töötajatel ööpäev-tööpäev. Üksi vallas töötades pole järjepidev töö võimalik (tuleb teha valikuid).“; „Isiklik ressurss ennekõike, sest KOV-id ei lähtu lastekaitse spetsialistide töölevõtmisel laste arvust“; „spetsialistide vähesus maakonnas“.

³⁹ Lastekaitsetöötajate seas on ka inimesi, kes on omandanud nt põllumajanduse, kaubatundmise või küberneetika eriala.

⁴⁰ MTÜ Lastekaitse Liit on oma 21. jaanuari 2014. a. arvamuses lastekaitse eelduste eelnõule teinud ettepaneku lisada lastekaitsetöötajate täienduskoolituse õiguslike aluste moodul. Vajadus ennekõike õigusalasest koolituse järele tuleb välja ka Riigikontrolli auditist Laste hoolekande korraldus valdades ja linnades (2013). Lastekaitse korralduse uuendamise alusanalüüs (2013) toob välja, et 39% küsitluses osalenud lastekaitsetöötajatest soovib täiendavaid õigusalasest koolitust. Vt lähemalt Tervise Arengu Instituudi 2015 Lastekaitsetöötajate koolitusvajaduse analüüs.

⁴¹ 01.01.2016 jõustub uus Lastekaitse seadus.

⁴² Mh tekib lastekaitsetöötajatel õigus regulaarsele riigi poolt tagatud täiendkoolitusele.

1.10 Konventsiooni tutvustamine (artikkel 42)

17. Lapse väärtustamise ja õiguste edendamiseks on Eestis nii riigi⁴³ kui ka mittetulundusühenduste⁴⁴ tasandil aastaid tegeletud, kuid ühiskonna teadlikkus lapse õigustest ei ole veel piisav. Uuringud⁴⁵ kinnitavad jätkuvat vajadust tegeleda lapse õiguste ning vastavate institutsioonide teemalise teavituse ja selgitustööga (nt 2012 ei olnud 23% täiskasvanutest ja 16%⁴⁶ lastest varem lapse õigustest kuulnud). Ilmnevad tendentsid nagu kasvav ääremaastumine ja süsteemse info kättesaadamatus (eriti Ida-Virumaal)⁴⁷, 2012 ei olnud 25% küsitletud lastest veendunud, et kõigil lastel on ühesugused õigused. Kirde-Eestis oli samal seisukohal lausa 67%, samuti on sealsete laste teadlikkus abi saamise võimalustest keskmisest madalamal tasemel⁴⁸.

18. Eestis ratifitseeriti LÕK 1991 aastal ja põhikooli riiklik õppekava näeb ette konventsiooni tutvustamise, siiski 2013 ei olnud 61,3% vastanutest (küsimustikule vastanud Ida-Virumaa vene keelt kõnelevatest lastest ja noortest lausa üle 75%) konventsioonist kuulnud⁴⁹.

19. Ükski kõrgkool ei olnud pakkunud süsteemset õpet lapse õigustest kuni 2014, mil Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut koostöös õigusteaduskonnaga käivitas osana sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika magistriõppe õppekavast lapse õiguste õppemooduli (24EAP), mis on suunatud tulevastele lastekaitse- ja sotsiaaltöötajatele, juristidele ja teistele lastega töötavatele spetsialistidele⁵⁰.

- *Teavitada ühiskonda senisest enam lapse õigustest, sh tutvustada nii täiskasvanutele kui ka lastele LÕK'i (sh vene keeles), kasutades erinevatele sihtrühmadele sobivaid kanaleid. Viia läbi regulaarsed ja kogu Eestit hõlmavad kampaaniad lapse õiguste tutvustamiseks ja selgitamiseks.*
- *Viia ellu lapse õigusi käsitlevaid teavitustegevusi koostöös mittetulundusühendustega ja toetada LÕK'i tutvustavate teavikute (nii eesti- kui venekeelsete) koostamist, sh lapsesõbralikes versioonides (nii interaktiivsete kui ka trükimaterjalina).*
- *Suurendada inimõiguste hariduse mahtu erinevatel koolitasetel ning lastega seotud ametialade täiendõppes. Lisada õpetajakoolitusse (s.h. lasteaiaõpetaja) lapse õiguste ja osalemise toetamise teematika.*
- *Pöörata ülikoolides ja rakenduskõrgkoolides lastekaitsetöötajate ja sotsiaaltöötajate õppekavades ning täiendkoolituse raames enam tähelepanu lapse arengule ja õiguslasele õppele.*

⁴³Alates 2011 saab esile tõsta Lasteombudsmani tegevust (www.lasteombudsman.ee).

⁴⁴Mh MTÜ Lastekaitse Liit (www.lastekaitseliit.ee), mis on tegutsenud 26 aastat lapse õiguste tagamise edendamiseks Eestis. Organisatsiooni tuntust ühiskonnas kinnitab mh Praxise uuring 2012 (Lastekaitse Liitu teab 62% lastest). Kogu tegevus lähtub LÕK'i põhimõtetest, ning suunatud LÕK'i tutvustamisele.

⁴⁵Mh Lapse õiguste ja vanemluse monitooring (2012), Laste osaluse toetamine ja kaasamine otsustusprotsessides (2013); „Laste ja noorte osalus ja kaasamine koolis“ (2014).

⁴⁶Peamise informatsiooniallikana, kust lapsed võiksid oma õiguste kohta teada saada, toodi Praxise monitooringus välja internet (33%), millele järgnes info saamine vanematelt (31%). Kuna selgub, et lapsed ootavad just vanematelt lapse õiguste alast selgitustööd, siis on väga oluline lastevanemate endi teadlikkus lapse õigustest.

⁴⁷Samale tendentsile juhib tähelepanu Eesti Inimvara Raport (2010), Eesti Inimarengu Aruanne (2010).

⁴⁸Kõigist institutsioonidest teavad Kirde-Eesti lapsed alla keskmise (Lastebitelefonist 68, lastekaitsetöötajate tööst teab 56% Kirde-Eestis elavatest lastest, mis on oluliselt vähem kui Eesti keskmine (78%).

⁴⁹Vt lähemalt uuring „Laste osaluse toetamine ja kaasamine otsustusprotsessides“ (2012/2013), uuringus osales 688 last ja noort üle Eesti.

⁵⁰Moodul juurutati MTÜ Lastekaitse Liidu projekti «Lapse hääl!» osana ja see sisaldab aineid inim- ja lapse õigustest, lastekaitsest ning praktilisest tööst laste ja peredega.

2. LAPSE MÕISTE (artikkel 1)

20. Riigi aruandes (lk 29) oli ekslikult kajastatud, et Eesti seadustes on kehtestatud ka erijuhtumeid, mil last loetakse täisealiseks hiljem kui 18-aastaseks saamisel. Vastavalt TSÜS § 8 lg 2 on täielik teovõime 18-aastaseks saanud isikul (täisealisel). Positiivne, et 2013 täiendati Eesti Vabariigi lastekaitse seadus § 3 lõikega 2 - kui isiku vanus ei ole teada ja on põhjust arvata, et isik on alla 18-aastane, käsitatakse isikut alaealisena, kuni ei ole tõestatud vastupidist⁵¹.

2.1.1. Abielu ja nõusolek seksuaalsuhtes

21. Eestis on lapsi tihti väärkohelnud isikud, kes kuuluvad lähedasse pereringi või sotsiaalvõrgustikku. Karistusi lastevastaste seksuaalkuritegude eest karmistati 2013, mh vanema, vanema õigustega inimese või vanavanema suguuhte eest järeltulijaga; sätestati keeld astuda rahalise tasu või muu hüve eest suguuhtesse või teha muid sugulise iseloomuga tegusid alla 18-aastase inimesega⁵²; raskendavaks asjaoluks loeti süüteo toimepanemine isiku suhtes, kes on süüdlasest teenistuslikus või majanduslikus sõltuvuses, või kui süüdlane on isiku pereliige, elab temaga koos või on süüdlasest muul viisil perekondlikus sõltuvuses ja süüteo toimepanemine toimub alaealise suhtes mõjuvõimu või usaldust kuritarvitades⁵³.

2.1.3. Laps menetlusosalisena

22. Hiljutised uuringud Eestis ja Euroopas tervikuna näitavad, et lapsed ei saa kriminaal- või tsiviilmenetluses osaledes piisavat tuge, lapse menetlusest teavitamise ja menetlusest arusaamise tagamine ei ole veel saanud üldiseks tavaks⁵⁴. TsMS § 219 lg 2 näeb küll ette võimaluse perekonnaasjas määrata tsiviilkohtumenetlusteovõimetule isikule teda puudutavas menetluses esindaja (riigi õigusabi seaduses sätestatud korras advokaadi), kui see on vajalik isiku huvide kaitseks, kuid praktika eestkostetavale esindaja määramisel on erinev (tsiviilmenetluses esineb juhtumeid, kus riigi õigusabi korras advokaati ei määratud)⁵⁵.

2.1.4. Pärimis- ja asjaõigusvõime

23. Üheks eestkostjate (sh vanemate) kontrollimise vormiks on eestkostetava (sh alaealise) nimel tehingute tegemiseks nõusoleku andmine (nt kinnisvaratehingud, pärandist loobumine, laenu võtmine jmt)⁵⁶. Järeelvalve tõhustamiseks anti uue perekonnaseaduse kehtestamisega 2010 nõusoleku andmine

⁵¹ Riigisiselt oli põhimõtte eelnevalt sätestatud välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus § 17 lg 10, kuid ei olnud rakendatav kõikidel potentsiaalselt alaealisi puudutavatel juhtudel (tulenevalt seaduse iseloomust ja reguleerimisalast kehtis ainult välismaalaste puhul).

⁵² Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadusega viidi 2013 aastal 12 seadust koosõlla Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiviga 2011/92/EL, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust ja mis asendab nõukogu raamotsuse 2004/68/JSK.

⁵³ KarS §58 p 4 laiendas perekondliku sõltuvuse terminit ning sätestas sõnaselgelt, et perekondlik sõltuvus võib tähendada ka lihtsalt koos elamise fakti, ning seda ka siis, kui puudub majanduslik toetus või ülalpidamine.

⁵⁴ Vt lähemalt käesoleva aruande peatükid 1 ja 9.

⁵⁵ Vt lähemalt Riigikohtu poolt tehtud kohtupraktika analüüs (2011).

⁵⁶ Tehingute loetelu, milleks vanemal ja eestkostjal on vaja taotleda kohtu nõusolekut, on sätestatud PKS §-des 187 ja 188. Nii näiteks ei või eestkostja eestkostetava (sh alaealise) nimel kohtu eelneva nõusolekuta käsutada eestkostetavale kuuluvat kinnisasja või kinnisasjaõigust, käsutada eestkostetavale kuuluvat kinnisomandi ülekandmisele või kinnisasjaõiguse tekkimisele, ülekandmisele või lõppemisele suunatud nõuet, kohustuda tegema eelnimetatud käsutusi, sõlmida eestkostetava nimel kinnisasja või kinnisasjaõiguse tasulisele omandamisele suunatud lepingut, anda kasutusse eestkostetavale kuuluvat kinnisasja, võtta laenu, loobuda pärandist, annakust või sundosast ega sõlmida pärandvara jagamise lepingut, sõlmida ettevõtte või selle organisatsiooniliselt iseseisva osa omandamisele või võõrandamisele suunatud lepingut, samuti ettevõtte käitamisele suunatud seltsingulepingut, anda rendile ettevõtet,

KOV-idelt üle kohtutele. Muudatust põhjendati muuhulgas, et KOV-ides ei ole alati juriidiliste teadmistega töötajaid⁵⁷. Riigikohtu analüüsis (2011) nähtub, et enamikul juhtudest nõustub kohus avaldaja taotletava tehinguga, keeldumine on üldiselt erandlik⁵⁸.

2.1.5 Alkoholi, tubakas ja keelatud ained

24. Alkoholi tarvitamine Eesti noorte hulgas on tõsine probleem⁵⁹. Koolinoorte alkoholi- ja uimastiuuringute kohaselt hindavad 15–16-aastased alkohoolsete jookide kättesaadavust heaks⁶⁰, võrreldes varasemate aastatega on kättesaadavus siiski mõningal määral vähenenud. Alaealiste alkoholitarbimist tõkestavad sätted on raskesti rakendatavad⁶¹, probleem on muuhulgas harv vanust tõendava dokumendi küsimine alaealistelt alkohoolse joogi ostmisel - müüjad küsisid 2014 dokumenti alkoholi osta soovivatelt noortelt lahjade alkohoolsete jookide ostmisel vaid 24% ostudest, kangete alkohoolsete jookide ostmisel 36% ostudest⁶².

25. Alaealise stigmatiseerimist väärtekaristatusega tuleb vältida, alates 2015 on kehtetu alkoholiseaduse § 72, mille kohaselt oli karistatav alaealise poolt alkoholi ostmine. Samuti karmistati karistusi alkohoolse joogi käitlemisel vanusepiirangu rikkumise (AS § 67) väärteo eest⁶³.

26. Tubaka ja keelatud ainete osas on ülevaade leitav käesoleva aruande peatükis 6.

- *Ühtlustada praktikat lapse esindaja määramisel lapsi puudutavates perekonnaasjades.*
- *Tõhustada meetmeid, et alkohol, tubakas ja uimastid ei oleks alaealistele kättesaadavad, sh alaealistele alkoholi müügi/andmise tõkestamine: keelu rikkujatele vahelejäämise tõenäosuse suurendamine ja rikkumise korral tagajärgede karmistamine. Piirata alkoholi reklaamimist üldiselt.*

mandada osalust juriidilises isikus ega astuda selle liikmeks.

⁵⁷ Ka kohalike omavalitsuste esindajad on märkinud, et sotsiaaltöötajad ei ole pädevad hindama lapse varaga tehtavate tehingute majanduslikku ega õiguslikku otstarbekust.

⁵⁸ Nt Pärnu Maakohtu 27. mai 2011. a. määrus tsiviilasjas nr 2-11-1578 kohus keeldus alaealistele kuuluva korteriomandi müügiks nõusoleku andmisest põhjusel, et vanim lastest soovis kõnealusesse korterisse peagi ise elama asuda. Seetõttu leidis kohus, et võõrandamine kahjustaks laste huve.

⁵⁹ Riskikäitumise teadlikkuse uuringu (2014) tulemused näitavad, et alkoholi on tarvitanud 4. klassi õpilastest 23%, 6. klassi õpilastest 48% ning 8. klassi õpilastest 70%.

⁶⁰ Aastal 2011 läbi viidud ESPAD uuringu kohaselt pidasid 15-16 aastastest noortest 54% kanget alkoholi ja 76% lahjat alkoholi kergesti kättesaadavaks.

⁶¹ Nt, 2012 registreeriti 6282 alkohoolse joogi tarbimist alaealise poolt (AS § 71) ja 28 alkohoolse joogi ostu alaealise poolt. Samas võeti 2012 alaealisele alkohoolse joogi käitlemisel vanusepiirangu rikkumise eest väärteokorras vastutusele 60 füüsilist isikut (AS § 67 lg 1) ja kolm juriidilist isikut (AS § 67 lg 2).

⁶² Kuigi testostlemise (2011, 2012, 2014) meetodikates on erinevusi, ei ole olukord aastatega paremaks muutunud.

⁶³ AS § 67 lg 1 puhul lisandus võimalus ka arestiga karistada (enne ainult rahatrahvi) ning AS § 67 lg 2 osas tõsteti juriidilisele isikule kohaldatava rahatrahvi maksimummääraks kuni 10 000 euroni (enne kuni 3200 eurot).

3. ÜLDPÕHIMÕTTED

3.1 Mittediskrimineerimine (artikkel 2)

3.1.1 Sooline võrdõiguslikkus ja võrdne kohtlemine

27. Põhikooli – ja gümnaasiumiseadus viitab soolisele võrdõiguslikkusele kui koolielu korraldamise ühele põhimõttele, samas õpetajate jaoks ei ole soolise ebavõrdsuse vähendamine koolis prioriteet⁶⁴, puudu on teadlikkusest⁶⁵ nii teema laiema sotsiaalse tähtsuse kui ka õppeprotsessis soosteretüüpse lähenemise vähendamise võimalustest. Õpilaste hulgas tehtud uurimused näitavad, et õpilased mõistavad ja tunnevad, et õpetajad kohtlevad koolis poisse ja tüdrukuid erinevalt. Õpilased usuvad, et poisid saavad koolis rohkem karistada.

28. Hoolimata seaduses sätestatust, ei kajastu soolise võrdõiguslikkuse põhimõte piisavalt õppekavades, kooliõpikutes, õpetajate kutseõppes ega praktilises õppetöös kõigil haridustasanditel (sh kutsehariduses). Sooline ebavõrdsus haridusvaldkonnas on nähtav nii õpetajate soolises koosseisus⁶⁶, tütarlaste ja poiste õpiedukuses ja edasijõudmises, noorte erialavalikutes kui ka kolmanda taseme haridustulemustes. Sooliselt neutraalne haridus ei taga eri soost õpilaste võrdset kohtlemist *de facto* – põhikoolist väljalangenute hulgas on enam kui 70% poisse, põhikooli lõpueksamid sooritab headele hinnetele 2/3 tüdrukutest ja ainult veidi üle poole poistest; üldkeskharidusega inimeste hulgas on vaid 40% poisse, kõrghariduses lõpetab 194 naist saja mehe kohta (suurim lõhe võrreldes teiste EL liikmesriikidega). PISA 2006/2009/2012 tulemustest ilmnevad erinevused eesti ja vene õppekeelega koolide õpilaste ning maa- ja linnalaste koolielus ja -tajus, mille järgi on vene õppekeelega ja maakoolide laste tulemused nõrgemad⁶⁷ (vt ka käesoleva aruande p 164). Kehtiv võrdse kohtlemise seadus ei paku haridusvaldkonnas kaitset usutunnistuse või veendumuste, vanuse, puude või seksuaalse sättumuse alusel.

29. Eestis on naiste ja meeste keskmiste tunnipalkade vahe suurim Euroopa Liidus (30,9%), vaatamata sellele, et naiste haridustase on keskmiselt kõrgem. Kuna töötasu on oluline ka hüvitiste (töötuskindlustus-, ravikindlustus- ja ka vanemahüvitis) ning pensionide arvestamisel, mõjutab praegune töötasu elukvaliteeti ka tulevikus. Veerand lastest elab üksikvanemaga, peamiselt emaga, seega naiste ligi kolmandiku võrra madalam palk mõjutab otseselt lapsi ja nende võimalusi.

30. Eestis võeti 2014 vastu kooseluseadus⁶⁸, millega kaasnes terav ühiskondlik diskussioon. Seadus annab võimaluse saada õigulikku kaitset kõikidele peredele, sealhulgas kahest samast soost inimesest ja nende lastest koosnevale perele (sh paaride õigus adopteerida teineteise bioloogilisi lapsi). Samas tuleb paraku tunnistada valitsuse tegevusetust rakendusaktide ettevalmistamisel.

3.1.2 Karistusseadustik

31. EL rassismi raamotsusega (2008) on kohustus karistada vaenu õhutamise ja teatud kuritegude eitamise või õigustamise eest, kui sellel on vaenu õhutav iseloom. Kehtiva karistusseadustiku § 151 sõnastus ei vasta antud nõuetele, kuna säte on seotud ohu põhjustamisega isiku elule, tervisele või

⁶⁴ Vt lähemalt Sugu ja sooline võrdõiguslikkus: üliõpilaste ja õpetajate kogemused ning hoiakud (2014).

⁶⁵ Enamik pedagoogidest ei ole oma pedagooglise staaži jooksul saanud soo-alast koolitust ega kokku puutunud erialakirjandusega teemal: poiste ja tüdrukute erinevad õppimis- ja toimetulekuviisid. ...*Enamik õpetajatest ei peagi soolist aspekti piisavaks põhjuseks, et sellesse süveneda, sellealast koolitust peetakse ülearuseks.* Tiina Pihlak. Õpetaja tegevus poiste toimetuleku mõjutajana soolisest aspektist lähtuvalt.

⁶⁶ Õpetajad on suures enamikus naised, aga haridussüsteeme juhivad mehed.

⁶⁷ Vt lähemalt Kerikmäe, T., Remmelg, A., Särav, S. (2014) Õigus haridusele.

⁶⁸ Seadus jõustub eeldatavasti 2016. aasta 1. jaanuaril.

varale, mille tõendamine on praktikas problemaatiline. Eestis tegutsevad LGBT rühmitused on avaldatud muret, et Eesti seadusandluses ei ole vihakuriteo ühe motiivina eraldi välja toodud vaenamist seksuaalse orientatsiooni ja soolise identiteedi alusel⁶⁹.

32. Laste hälbiva käitumise uuringust (2014) selgub, et 16% lastest on kogenud kiusamist interneti vahendusel, e-maili või SMS teel; 6% lastest on kogenud vägivallaga ähvardamist või nende suhtes vägivalla tarvitamist usutunnistuse, keele, nähavärvuse, sotsiaalse seisundi või muu sarnase vihakuriteo tõttu uuringule eelneval aastal⁷⁰. Õpilaste arvates langesid nad vihakuritegude või küberkiusamise ohvriks ennekõike: „mõne muu isikuomaduse pärast“ (36,5% vihakuriteo ohvritest), millele järgnes „sotsiaalse seisundi pärast“ (22,6%) ning „keele pärast“ (21,9%)⁷¹. Ainult 10% vihakuriteo ohvriks langenutest teatas juhtumist politseisse⁷².

- *Integreerida sootemaatika õpetajakoolitusse ja rakendada teemakohast täiendõpet. Luua õpikeskkond ja õppemeetodid, mis arvestaksid mõlema sugupoole vajadustega.*
- *Laiendada võrdse kohtlemise seaduse kaitseala.*
- *Luua võrdsed võimalused tööturul, toetada töö- ja pereelu ühitamist, võidelda naiste vaesumisega, vähendada soolisi palgaerinevusi.*
- *Töötada välja kooseluseaduse rakendusaktid.*
- *Võtta vastu karistusseadustiku sätted, mis muudavad vihkamise motiivi (sh seksuaalse orientatsiooni ja soolise identiteedi alusel) kuriteo raskendavaks asjaoluks ollenemata sellest, kas sellele otseseks tagajärjeks on oht isiku elule, tervisele või varale. Rakendada meetmeid, mis võitleksid tõhusalt vihkamisele üles kutsumisega.*
- *Korraldada teavituskampaaniaid, et ennetada negatiivseid rassistlikke hoiakuid ühiskonnas ja nendega võidelda. Suurendada inimõiguste osa eri haridustasemetel õppekavades.*
- *Teavitada ühiskonda õigusest pöörduda õiguskantsleri poole lepitusmenetluse läbiviimiseks, kui isik leiab, et füüsilise või eraõiguslik juriidiline isik on teda diskrimineerinud seaduses nimetatud diskrimineerimistunnuse tõttu.*

3.2 Õigus elule, ellujäämisele ja arengule (artikkel 6)

3.2.1 Suitsiidid

33. Viimase kümne aasta jooksul ei ole suitsiidide arvus toimunud märkimisväärset langust, ennetustegevus ei ole koordineeritud ja puudub vastutav ametkond. Riigi aruandes on märgitud, et suitsiidide arv noorte seas on vähenenud (lk 37), paraku tõusis 2014 enesetappude määr vanusegrupis 14-19 võrreldes kahe eelneva aastaga 2 korda⁷³. SEYLE⁷⁴ 2010 uuringu kohaselt 22% õpilastest tunneb vahel, et elu ei ole elamist väärt. Tõsine plaan enesetapuks on olnud 5% õpilastest (hinnang viimase 2 nädala kohta). Samas vaid 12% õpetajatest peab oma teadmisi lapse vaimsest tervisest

⁶⁹ Vt lähemalt Human Rights Watch raport inimõiguste olukorrast Eestis (2015).

⁷⁰ Kallaletungi ja vihakuriteo ohvriks langeti kõige enam koolis või kooliõuel – 48% vihakuriteo ohvritest ja 44% kallaletungi ohvritest märkisid seda.

⁷¹ Vene laste puhul on kõige sagedamini keel välja toodud agressiivse rünnaku või ähvarduste põhjusena (34%), millele järgnesid rahvus ja usutunnistus (mõlemad 25%). Eesti laste vastustes on kõige sagedamini põhjusena toodud “muu põhjus” (44%) või sotsiaalne seisund (24%). “Muu põhjuse”, mis on sageli seotud väljanägemisega, tõid eesti lapsed esile vene eakaaslastest olulisemalt sagedamini.

⁷² Teade vene laste ohvriks langemisest jõuab politseisse sagedamini kui eesti laste ohvriks langemisest, v.a röövimine. Röövimise ohvriks langemisest teatatakse eesti laste puhul kaks korda sagedamini (25%) kui vene laste puhul (12%).

⁷³ Enesetapu sooritajaid vanuserühmas 15-19 (2012:3, 2013:5, 2014:10).

⁷⁴ Euroopa teismeliste koolilaste tervist edendav programm.

piisavateks, ning kõigest 8% teadis, et nende koolil on kriisivõi tegevusplaan juhuks, kui õpilane on suitsidaalne või sooritatakse enesetapp.

3.2.2 Abort

34. Abortide arv on Eestis järjepidevalt vähenenud, sh on vähenenud abortiivsuse vanusekordaja vanusegrupis 15-19 (1996:49,2 ja 2013:19,3 abortiivsuskordaja 1000 15-19 aastase naise kohta). Raseduse katkestamise ja steriliseerimise seadus ei võimaldanud kuni 2015 alaealisel seadusliku esindaja nõusolekuta, või kui esindaja ei ole nõus, siis kohtu loata, aborti teha. Laiemad arutelud toimusid huvigruppidega 2014-2015, mil Riigikogu ka antud piirangu tühistas.

- *Tõhustada enesetappude ennetamisele (sh enesevigastamiste vältimiseks) suunatud meetmeid, ning määrata vastutav ametkond.*
- *Võimestada lastega töötavaid spetsialiste, et paraneks võimekus laste psüühilisi probleeme ära tunda.*

3.3. Õigus väljendada oma vaateid (artikkel 12) ja lapse huvide prioriteetsuse põhimõte

35. Lapsi puudutavate otsuste korral on seadustes ette nähtud, et kümneaastase või vanema lapse arvamus tuleb ära kuulata⁷⁵, kuid praktikas on rakendamine tagatud ebaühtlaselt. Prokuröridel, politsei- ja piirivalveametnikel ning kohtunikel on olemas lapse ärakuulamist toetavad materjalid, kuid advokaatidel, lastekaitse- ja sotsiaaltöötajatel ning kohtutäituritel eraldi juhised puuduvad. Õiguste selgitamiste toetamiseks on loodud vaid mõned lapsesõbralikud voldikud, need ei ole kättesaadavad nt erivajadustega lastele ja vene emakeelega lastele⁷⁶. Praktikas takistab lapse õiguste kaitset tihti spetsialisti teadmatus või vähesed oskused⁷⁷, nt last intervjuerinud spetsialistidel on vähe teoreetilisi teadmisi lapse õigustest (sh lapse parimast huvist, lapse arengust) ja vähe praktilisi oskusi lapse intervjuerimiseks, lapsega kontakti saavutamiseks ning vestlemiseks⁷⁸.

36. Lapse huvide prioriteetsuse põhimõtet⁷⁹ on analüüsitud käesolevas aruandes läbivalt.

3.3.1 Laste osalemine otsustusprotsessides

37. Lapsed saavad infot osalusõigusest ennekõike haridusasutustes ainetundide raames (nt ühiskonnaõpetuse tund) ja kooli õpilasesinduste olemasolul nende kaudu⁸⁰. Samas sõltub lapse õiguste tutvustamine tihti konkreetse õpetaja suvast ja teadlikkuse tasemest.

⁷⁵ Perekonnaseaduses on see nõue ette nähtud lapsendamise juhtumite arutamisel (§ 151). SHSis on sätestatud, et lapse soovi tuleb arvestada teda isiklikult puudutavates asjades (§ 251 lõige 2 ja § 32). Tsiviilkohtumenetluse seadustiku kohaselt tuleb laps ära kuulata kõigis teda puudutavates asjades, näiteks hooldusõiguse asjus (§ 5521 lõige 1). Kõigil neil juhtudel võidakse ära kuulata ka noorem kui kümneaastane laps, kui tema arengutase seda võimaldab. Alaealiste ärakuulamisel kriminaalmenetlustes ei ole vanuse alampiiri sätestatud. Kehtivad üldised eeskirjad, nagu kohtualuse või kannatanu õigus ärakuulamisele ja oma seisukohtade esitamisele (kriminaalmenetluse seadustiku § 34–35 ja 38). Hariduse valdkonnas nähakse põhikooli- ja gümnaasiumiseadusega ette, et õpilaste ettepanekuid võetakse võimalusel arvesse (§ 6 punkt 3).

⁷⁶ Voldik „Tunnistajana kohtus“; „Riigikohtu infovoldik õpilastele“.

⁷⁷ Uus lastekaitse seadus toob esmakordselt selgesõnaliselt sisse lapse arvamusel väljaselgitamise kohustuse last puudutavates otsustes.

⁷⁸ Vt lähemalt K. Kask (2009), Erialaspetsialistide pädevus alaealiste tunnistajate ja kannatanute ülekuulamise kohta kriminaalmenetlustes; K. Kask (2015), Alaealiste kannatanute videosalvestatud ülekuulamiste analüüs.

⁷⁹ MTÜ Lastekaitse Liit eestvedamisel tõlgiti 2014 eesti keelde ÜRO Lapse õiguste komitee üldkommentaari nr 14, mis käsitleb lapse õigust tema parimate huvide esikohale seadmisele. LÖK'i artiklite sisu paremaks mõistmiseks jätkab Lastekaitse Liit lapse õiguste komitee üldkommentaari tõlkimist eesti keelde.

⁸⁰ Haridus- ja teadusministeeriumi andmetel on Eestis kokku 533 kooli (algkool, põhikool, gümnaasium, lasteaed-alkool, lasteaed-põhikool) ning nendest 164 koolis tegutsevad õpilasesindused, jõudes seeläbi pea 100 000 õpilaseni.

38. Laste ja noorte kaasamine otsustusprotsessidesse kohalikul tasandil on aktiivseim noortekeskuste⁸¹ ja -volikogude kaudu (15 maakondlikku noortekogu). Konsultatiivsetesse protsessidesse kaasatakse lapsi ja noori kõige enam Eesti Noorteühenduste Liidu⁸², Eesti Õpilasesinduste Liidu⁸³, Eesti Avatud Noortekeskuste Ühenduse⁸⁴, MTÜ Lastekaitse Liit kaudu⁸⁵. Lasteombudsmani juurde on loodud nõuandev kogu⁸⁶. Alates 2014 tegutseb MTÜ Lastekaitse Liit eestvedamisel ning koostöös teiste noorteorganisatsioonidega üle-eestiline Noorteparlament⁸⁷, mis kasvas välja 22 aastat tegutsenud projektist „101 Last Toompeale“⁸⁸.

39. MTÜ Lastekaitse Liit viis ühiskonnas lapse õigustele ja ennekõike LÕK'i artiklile 12 (lapse osalemine) tähelepanu juhtimiseks ja laste arvamuse kuuldamaks tegemiseks 2012-2015 laste (nii eesti kui vene emakeelega) hulgas läbi laiaulatuslikud küsitlused „Laste osaluse toetamine ja kaasamine otsustusprotsessides“ (2012/2013)⁸⁹; „Laste ja noorte osalus ja kaasamine koolis“ (2014)⁹⁰ ja „Laste osalemine pereelus“ (2015)⁹¹, millest nähtub laste soov osaleda otsustusprotsessides erinevates keskkondades. Esile saab tõsta Eesti Noorteühenduste Liidu eestvedamisel Põhiseaduse muutmise⁹² 2015, millega langetati kohaliku omavalitsuse volikogu valimistel valimisiga 18. eluaastalt 16. eluaastale. Probleemiks on: vähene laste ja noorte kaasamine riiklike aruannete koostamisse, ebapiisav tähelepanu vene emakeelega ja erivajadustega laste teadlikkuse tõstmisele osalusõigusest ja kaasamisele, vähene praktika lastele nende arvamusega arvestamise tagasisidestamisel⁹³, puudulikud laste osalust edendavad juhendid erinevatel tasanditel. Vaatamata positiivsetele edasiminekutele ei tunne lapsed sageli, et nende arvamusel on riigi tasandil mõju.

- *Tagada laste ja noorte kaasamine otsustusprotsessides erinevatel tasanditel, pöörates enam tähelepanu sotsiaalselt tõrjutud laste ning vähemate võimalustega laste kaasamisele.*
- *Koolitada laste ja noortega kokkupuutuvaid spetsialiste lapse osalusõiguse ja parima huvi aspektidest lähtuvalt. Töötada välja toetavad juhendmaterjalid ja suurendada teavitustegevust.*
- *Tagada jätkusuutlik rahastus laste ja noorte erinevatele osalusvormidele, sh pöörates erilist tähelepanu haavatavatele sihtgruppidele.*

⁸¹ Statistika näitab, et iganädalasel jõuab Eestis noortekeskustesse 22 000 erinevat last ja noort, ühe kuu jooksul 89 000

⁸² ENL on katusorganisatsioon, mis ühendab endas 43 Eestis tegutsevat noorteühingut, 15 maakondlikku noortekogu ja 70 noortevolikogu.

⁸³ EÕEL ühendab endas 164 erineva kooli õpilasesindust, esindades seeläbi pea 100 000 õpilase arvamusi ja huve.

⁸⁴ ANK ühendusse kuulub 115 noortekeskust kohalikes omavalitsustes (kokku on Eestis 220 noortekeskust).

⁸⁵ MTÜ Lastekaitse Liit ühendab endas 34 liikmesorganisatsiooni, moodustatud on eraldi noortekogu ning erinevad nõuandvad kogud mitmete projektide all (nt Targalt Interneti noortepaneel, Lapse hääl projekt), lastelaagrid jt.

⁸⁶ Nõuandvasse kogusse kuulub 10 erineva osaluskoostööga ja teadmistega noort järgmistest organisatsioonidest: Eesti Gaidide Liidu Noortekogu, Eesti Noorteühenduste Liit, Eesti Skautide Ühing, Eesti 4H, Kodutütred, MTÜ Lastekaitse Liidu noortekogu, Noored Kotkad, Õpilasesinduste Assamblee, Õpilasesinduste Liit, Ühise Eesmärgi Nimel.

⁸⁷ Vt lähemalt <http://www.lastekaitseliit.ee/noorteparlament/>.

⁸⁸ Algatuse jätkumist ohustab rahastuse puudumine. Täiendus 2016: lõpetas tegevuse 2015, kuna rahastusvõimalused puuduvad.

⁸⁹ Uuringus osales 115 KOV-i ja 688 last ja noort üle Eesti.

⁹⁰ Uuringus osales 1787 last ja noort üle Eesti (sh 404 vene keelt kõnelevat last).

⁹¹ Uuringu lõplikud tulemused selguvad 2015 november, osales üle 500 lapse vanuses 13-14 eluaastat.

⁹² Eesti Vabariigi põhiseaduse muutmise seadus kohaliku omavalitsuse volikogu valimistel valimisea langetamiseks - RT I, 15.05.2015, 1.

⁹³ Vt lähemalt „Laste osaluse toetamine ja kaasamine otsustusprotsessides“ (2012/2013).

4. TSIVIILÕIGUSED JA –VABADUSED

4.1 Sünni registreerimine, nimi ja kodakondsus (artikkel 7)

4.1.3 Kodakondsuse omandamine

40. Riik väidab oma aruandes (lk 42), et käesoleval ajal on Eesti õigusaktid *üldiselt kooskõlas* rahvusvahelistes konventsioonides sätestatud nõuetega. Kuna kodakondsuseta laste arv on Eestis suur (2014 augusti seisuga 936), on juhtinud kodakondsuse seaduse muutmise vajalikkusele tähelepanu nii Euroopa Nõukogu inimõiguste volinik Nils Muižnieks⁹⁴, õiguskantsler kui ka mittetulundusühingud. Positiivne, et kodakondsuse seaduse muudatuste kohaselt (jõustuvad 01.01.2016) Eestis sündinud laps, kes ei omanda kodakondsust vanemate järgi, saab Eesti kodakondsuse naturalisatsiooni korras sünni hetkel, kui vanemad või last üksi kasvatav vanem sellest võimalusest ei loobu. Samuti seaduse jõustumise ajal Eestis püsivalt elavad alla 15-aastased määratlemata kodakondsusega isikud, kelle määratlemata kodakondsusega vanemad on elanud Eestis seaduslikult vähemalt viis aastat, saavad kodakondsuse muudatuste jõustumise hetkest⁹⁵. Siiski ei hõlma muudatused 16-18-aastaseid ega kehti väljaspool Eestit kodakondsuseta Eesti elanikele sündinud lastele⁹⁶.

- *Täiendada kodakondsuseadust 16-18-aastaste laste ja väljaspool Eestit kodakondsuseta elanikele sündinud laste olukorda arvesse võttes.*
- *Ühineda 1954. aasta kodakondsuseta isikute konventsiooniga ning 1961. aasta kodakondsusetuse vähendamise konventsiooniga eesmärgiga kaitsta kõiki kodakondsuseta isikuid Eestis.*

4.2 Identiteedi säilitamine (artikkel 8)

41. Kehtib üldreegel (PS §-s 26 ja SHS § 25 lg 3), et õed-vennad tuleb asendushooldusel jätta kokku, samas paljudes asenduskodudes elavad ühest bioloogilisest perekonnast pärit õed ja vennad erinevates asenduskoduperedes. Probleemiks, et lapsed on paigutatud erinevatele asendushoolduse vormidele⁹⁷. Peamised asenduskodude toodud põhjendused olid pigem korralduslikud⁹⁸, lähtudes asenduskodu vajadustest⁹⁹. On mitmeid kohalikke omavalitsusi, kes leiavad, et õdede-vendade

⁹⁴ Vt lähemalt REPORT by Nils Muižnieks Commissioner for Human Rights of the Council of Europe Following his visit to Estonia from 25 to 27 March 2013.

⁹⁵ Kõnesoleva rakendussätte järgi saavad Eesti kodakondsuse naturalisatsiooni korras alla 15-aastased alaealised, kes on sündinud Eestis enne 2016. aasta 1. jaanuarit ning kelle vanemad või last üksi kasvatav vanem, keda ükski riik ei pea kehtivate seaduste alusel oma kodanikuks, on elanud Eestis seaduslikult vähemalt viis aastat ja kui alla 15-aastane alaealine viibib püsivalt Eestis. Nimetatud alaealine ei saa Eesti kodakondsust kirjeldatud tingimuste täitmise korral juhul, kui tema vanemad või last üksi kasvatav vanem esitab Vabariigi Valitsuse volitatud valitsusasutusele taotluse lapse Eesti kodakondsusest loobumiseks enne 2017. aasta 1. jaanuarit.

⁹⁶ Vt lähemalt Human Rights Watch raport inimõiguste olukorrast Eestis (2015).

⁹⁷ Õiguskantsleri asenduskoduteenuse analüüsist (2013) ilmneb, et näiteks ühest perest pärit õdedest-vendadest osa elab asenduskodus ning osa hooldus- või eestkosteperes.

⁹⁸ Nt tulenevalt vabade kohtade olemasolust asenduskodu peredes ja tubades.

⁹⁹ Näiteks 13.04.2012 kontrollkäigu järel soovitas õiguskantsler Haiba Lastekodu juhatajal ning Loksa ja Maardu linnavalitsustel ning Anija vallavalitsusel vanemliku hoolitsuseta laste eestkostja ülesannetes toetada ühest perekonnast pärit õdesid-vendi omavaheliste sidemete säilitamisel. Juhataja selgituste järgi paigutati Loksalt pärit õed-vennad eraldi pere suuruseid arvestades. Samas, neis peredes, kuhu lapsed elama asusid, oli mõlemas juba enne neid kaheksa last (seadusega kehtestatud lubatud piirmäär). Seega pere suuruseid arvestades, ei oleks olnud õige neid lapsi üldse Haiba Lastekodusse vastu võtta. Lisaks ei ole lapsi paigutatud ühte perre elama pärast mõne lapse lahkumist neist peredest. Samas teisi uusi lapsi on neisse peredesse vastu võetud.

omavaheline suhtlemine on laste endi teha, ning ise ei võta aktiivset rolli selle soodustamisel. Samuti on asenduskodudes erineva keele ja kultuuri taustaga laste emakeele oskuse säilimisele ja arendamisele või lastele nende kultuuri tutvustamisele tähelepanu pööratud erinevalt¹⁰⁰.

4.2.2 Kodakondsus

42. Kuna riik saab teavet isikute kohta, kes on ka muu riigi kodakondsuses, pigem juhuslikult, siis usaldusväärseid andmeid mitut kodakondsust omavate alaealiste kohta ei ole. Vastavalt KodS-i § 1 lõikele 2 ei või Eesti kodanik olla samal ajal mõne muu riigi kodakondsuses. Ainsa erisusena oli ajutiselt lubatud lisaks Eesti kodakondsusele muu riigi kodakondsuse omamine isikule, kes on omandanud need kodakondsused sünniga¹⁰¹. Positiivne, et kodakondsuse seaduse muudatustega võrdsustati need sünniga ja naturalisatsiooni korras¹⁰² kodakondsuse saanud alaealiste grupid 2015 mitmik kodakondsuse lubatavuse suhtes. Samuti saavad kodakondsuse taastada lapsed, kes olid saanud naturalisatsiooni korras Eesti kodakondsuse ja kelle kohta oli pärast ilmnenud, et nad olid saanud ka muu riigi kodakondsuse, mistõttu nad olid Eesti kodakondsuse kaotanud (2014- 200 last).

43. Kodakondsuse seaduse muutmisega jõustus 01.06.2015 ka KodS-i §-i 3 lg 2 regulatsioon, mille kohaselt *Eesti kodakondsust saada või taastada sooviva isiku suhtes ei kohaldata senisest kodakondsusest vabastamise nõuet, kui isik on saanud Eesti Vabariigilt või muult Euroopa Liidu liikmesriigilt rahvusvahelise kaitse, olukord tema päritoluriigis ei ole oluliselt muutunud ning isik ei saa seetõttu senisest kodakondsusest loobuda.*

- *Tagada, et kohalikud omavalitsused ja asenduskoduteenuse osutajad lähtuksid laste olemasolevate peresidemete säilimisest (mh samast bioloogilisest perekonnast pärit lapsed paigutada asendushooldusele koos, välja arvatud juhul, kui see on vastuolus lapse huvidega).*

4.3 Väljendusvabadus ja juurdepääs informatsioonile (artiklid 13 ja 17)

44. Riigi aruandes on väidetud (lk 44), et kuna põhiseadus ei sätesta piirangut kinnises asutuses viibivate isikute kohta, on neile informatsioon tagatud võrdselt vabaduses viibivate isikutega¹⁰³. Tegelikult nt 2014 aastal Viru Vanglas¹⁰⁴ alaealiste eluosakonnas ei olnud ligipääsu internetile, et tutvuda ametlike õigusaktide andmebaaside ja kohtulahenditega¹⁰⁵. Samuti 2013 Tapa Erikoolis¹⁰⁶ olid õpilaste võimalused oma lähedastega suhtlemiseks äärmiselt piiratud, sh sai internetti kasutada üksnes õppetöökoolitöötaja järelevalve all.

- *Tagada kinnises asutuses viibivatele alaealistele juurdepääs informatsioonile määras, mis lähtub asutuse spetsiifikast ja on kooskõlas lapse põhiõigustega (sh õigus haridusele).*

¹⁰⁰ Mõnel lapsel on vähene emakeele oskus takistanud suhtlemist oma sugulastega. Teistest erinev perekonnanimi on tekitanud lastes küsimusi ja arusaamatust.

¹⁰¹ KodS-i § 3 näeb ette, et isik, kes lisaks Eesti kodakondsusele omandab sünniga ka mõne muu riigi kodakondsuse, peab 18-aastaseks saamisel kolme aasta jooksul valima, kas ta loobub Eesti või muu riigi kodakondsusest.

¹⁰² Alla 18-aastaseid isikuid, kes on naturalisatsiooni korras saanud Eesti kodakondsuse, oli 2014 aasta rahvastikuregistri andmetel u 41 500.

¹⁰³ Õigust interneti vahendusel üldiseks kasutamiseks levitatava teabega tutvuda on seadusandja tuntuvalt piiranud VangS § 311 toodud ulatuses – s.t kinnipeetavale on lubatud kasutada internetti vanglateenistuse poolt selleks kohandatud arvutites, mille kaudu on vanglateenistuse järelevalve all võimaldatud juurdepääs ametlikele õigusaktide andmebaasidele ja kohtulahendite registrile.

¹⁰⁴ Vt lähemalt Õiguskantsleri kontrollkäik Viru Vanglasse 2014.

¹⁰⁵ S17 osakonnas viibinud kinnipeetavate isikute sõnul on arvuti juba mõnda aega rikkis.

¹⁰⁶ Vt lähemalt Õiguskantsleri kontrollkäik Tapa Erikooli 2013.

4.6 Eraelu puutumatus (artikkel 16)

45. Kinnises asutuses viibival perest eraldatud lapsel peab olema võimalus suhelda oma vanemate ja lähedastega¹⁰⁷. Kuigi AMVS § 61 lg 4 järgi ei ole kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli direktoril ning teistel töötajatel õigust kontrollida õpilase kirjavahetuse ja telefoni või muude üldkasutatavate sidekanalitega edastatavate sõnumite sisu, siis Tapa Erikoolis¹⁰⁸ olid 2013 õpilaste võimalused lähedastega suhtlemiseks äärmiselt piiratud. Suhtlus lähedastega telefoni teel toimus üksnes koolitöötaja järelevalve all¹⁰⁹. Ka Tallinna Laste Turvakeskuses Nõmme teel on esinenud probleeme¹¹⁰, nt turvakeskuses viibinud lastega läbiviidud vestlustest selgus, et kirjavahetuse jälgimise osas ei ole kindlaid reegleid ja personalil puudub ühtne praktika. Samuti kinnitasid lapsed, et turvakeskusest ei saa välja helistada ning kasvatajad loevad laste isiklikke kirju päevikuid.

- *Korraldada kinnises asutustes laste suhtlemist vanemate ja lähedastega selliselt, et laste õigus sõnumi saladusele ja eraelu puutumatusse ei oleks rikutud.*

4.7 Õigus mitte sattuda piinamise või mõne muu julma, ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise ohvriks (artikkel 37a)

4.7.1 Laste kehalise karistamise keelustamine

46. Laste kehalist karistamist tauniva sätte puudumist on Eestile ette heitnud nii ÜRO Lapse õiguste komitee¹¹¹ kui ka Euroopa Nõukogu Sotsiaalõiguste Komitee. Positiivne on uue lastekaitseaduse vastuvõtmine 2015, millega selgesõnaliselt keelustati laste kehaline karistamine¹¹².

47. Sotsiaalministeerium¹¹³, Lasteombudsman ja kodanikuühendused¹¹⁴ on teinud järjepidevalt selgitustööd, rõhutamaks lapse kasvatamist positiivsete ja proaktiivsete meetodite abil, laste suhtes vägivalda kasutamata. Laste füüsilise karistamise aktsepteerimine vanemate poolt on teatud määral aastatega langenud, kuigi see on endiselt liiga kõrge: 2010 aktsepteeris seda 40%¹¹⁵ ja 2012¹¹⁶ ca 33% pidas seda aktsepteeritavaks. Lapsed ise ei toeta kehalist karistamist¹¹⁷. Paraku 2013 oli 15% noortest saanud vanemate poolt füüsiliselt karistada ning 4% oli langenud füüsilise väärkohtlemise ohvriks. Füüsilist karistamist kasutatakse sagedamini vene noorte suhtes¹¹⁸.

48. Euroopa Sotsiaaluuringu tulemuste järgi tunnistas 44% lapsevanematest, et nad on viimase aasta

¹⁰⁷ LÕK art 9 punkt 3 ja LaKS § 28 järgi on lapsel, kelle vabadust on piiratud, ja kes on seeläbi ajutiselt eraldatud oma vanematest, õigus säilitada isiklikud suhted ja kontakt mõlema vanemaga ja lähedaste sugulastega, välja arvatud juhul, kui see kahjustab last.

¹⁰⁸ Vt täpsemalt Õiguskantsleri kontrollkäik Tapa Erikooli (2013).

¹⁰⁹ Kusjuures telefoni teel oli õpilastel oma lähedastega võimalik suhelda kindlaks määratud kellaegadel, üksnes juhul, kui vanem ise kooli helistas ja rääkida võis korraga maksimaalselt 7 minutit.

¹¹⁰ Vt täpsemalt Kontrollkäik Tallinna Turvakeskuse Nõmme tee osakonda (2009).

¹¹¹ Soovitus 31b. Komitee soovitas Eestil keelustada selgesõnaliselt kehaline karistamine ja rakendada kõiki meetmeid, et tõkestada igasugune füüsiline ja vaimne vägivald, sealhulgas kehaline karistamine ja laste seksuaalne ärakasutamine kodus, koolis ja asutustes.

¹¹² Seadus jõustub 01.01.2016.

¹¹³ Nt Vabariigi Valitsuse poolt kinnitatud Laste ja perede arengukavas 2012-2020 ja selle rakendusplaanis sätestatud tegevused, mis on suunatud vanemaid toetava lastekasvatamise praktika arendamisele ja lapse õiguste edendamisele.

¹¹⁴ Ennekõike MTÜ Lastekaitse Liit aastatepikkune teavitustöö ja mitmekülgsed tegevused kehalise karistamise keelustamiseks ja positiivse vanemluse toetamiseks.

¹¹⁵ Euroopa sotsiaaluuringu (2010) järgi 40% lapsevanematest vastajaid hindas 5-10 palliga väidet: "Teatud olukorras on laste füüsiline karistamine vajalik ja õigustatud kasvatusmeetod" (10-pallisel skaalal 10 palli "täiesti nõus").

¹¹⁶ Vt lähemalt Lapse õiguste ja vanemluse monitooring (2012).

¹¹⁷ MTÜ Lastekaitse Liit poolt laste hulgas läbiviidud arvamusküsitlus (2008) ja uuring Laste osalus pereelus (2015).

¹¹⁸ ISDR-3 uuringus (2014) küsimustele vastanud tüdrukutest oli viimase aasta jooksul füüsiliselt väärkoheldud 5,6% (poistest 3,1%) ning 18% tüdrukutest (13% poistest) oli saanud füüsiliselt karistada.

jooksul kogenud, et vajaksid lapsevanemana nõu ja abi, kuid ei tea kuhu pöörduda, 25% vanematest tunnistab, et nad ei julge või söanda kellegi poole pöörduda. Tihti takistavad puudulikud teadmised lastekasvatamisega seotud probleemide korral nõu ja tuge küsimast, ennekõike kehtib see perede puhul, kes sellisest abist ja toetusest kõige enam kasu saaksid¹¹⁹.

49. Füüsilise karistamise kasutamine ja laste füüsiline väärkohtlemine tõstab alaealiste õigusrikkumiste esinemise riski¹²⁰. Lapsed, keda uuringule eelneval aastal karistati füüsiliselt, panid toime õigusrikkumisi 2 korda sagedamini kui lapsed, keda vanemad ei ole füüsiliselt karistanud. Samuti on seos lapse füüsilise väärkohtlemise ning laste poolt ülemäärase alkoholitarbimise vahel (viis või rohkem annust korraga)¹²¹. Lapsed, keda vanemad füüsiliselt karistavad, langevad kaks korda sagedamini koolikiusamise ohvriks.

- *Teavitada ja kommunikeerida uue lastekaitseadusega kaasnevaid muudatusi (sh laste füüsilise karistamise keeld) erinevaid meediakanaleid kasutades (sh vene keeles). Samuti järgnevatel aastatel koolitada spetsialiste uue lastekaitseaduse efektiivseks rakendamiseks.*
- *Arendada riigi ja kohalike omavalitsuste tasandil teenuseid, mis pakuvad peredele tuge laste vägivallata kasvatamisel (pakkudes abivajajatele professionaalset kasvatusteemalist abi ja muutes kättesaadavamaks toimivate, vägivallavabade kasvatusmeetodite teemalise info).*

4.7.2 Alaealise kannatanu ja tunnistaja õiguste kaitse menetluse käigus

Teema on käsitletud käesoleva aruande peatükis 9.

¹¹⁹ Stressi ja puudulike vanemlike oskustega võib seostada ka asjaolu, et 40% vanematest nõustus 2010 Euroopa Sotsiaaluuringus, et teatud olukordades on laste füüsiline karistamine vajalik ja õigustatud kasvatusvahend.

¹²⁰ ISDR-3 uuring (2014) näitas, et lastele, keda karistatakse või väärkoheldakse füüsiliselt, on iseloomulikud nõrgemad sidemed vanematega, nad teavitavad vähem vanemaid oma tegevustest, vanemate teadlikkus lapse tegevustest on madalam, sellistes peredes esinevad sagedamini konfliktid ka vanemate vahel.

¹²¹ Väärkoheldud lastel esineb alkoholiga liialdamist kaks korda sagedamini võrreldes lastega, keda vanemad ei ole tugevalt peksnud või muul viisil vigastanud. Vt viide 120.

5. PEREKESKKOND JA ALTERNATIIVNE HOOLDUS

5.1 Vanemate kohustused (artikkel 5 ja artikkel 18 lg 1 ja 2)

50. Riik ei ole teinud piisavalt selgitustööd vanemate teadlikkuse tõstmiseks, et tagada uue perekonnaseaduse (jõustus 2010) laiem mõistmine ühiskonnas (sh venekeelse elanikkonna seas). Ka ametkondlikul (kohtud, lastekaitsetöötajad ja lapsi esindavad advokaadid) tasandil napib teadmisi laste ärakuulamisest, vägivalla äratundmisest¹²²; on ebaselged vanema hooldusõiguse kontseptsioonid¹²³.

51. Kasvav on perede arv¹²⁴, kus vanemad töötavad välisriigis ja lapsed elavad Eestis. Paljudel neist lastest puudub seetõttu regulaarne järelevalve ja ei ole teada kuidas vanemad nende laste üle hooldusõigust teostavad. Sotsiaaltöötajatel napib paraku sellistest peredest teavet¹²⁵.

52. Täiendamist vajab lapse ja temast lahus elava vanema suhtlemise¹²⁶ tagamist puudutav regulatsioon (st puuduvad efektiivsed meetmed kuidas mõjutada vanemaid kohtulahendeid täitma)¹²⁷. Õiguskantsler nentis 2015 märgukirjas¹²⁸, et täitemenetluse seadustiku §-s 179 täitemenetluse kord lapsega suhtlemise võimaldamise asjades on vastuolus põhiseaduse §-ga 14 ja § 27 lõikega 4.

5.2 Lapsevanemate juhendamine ja toetamine (artikkel 5)

53. Peamised lahendamist vajavad kitsaskohad¹²⁹: lastekaitsetöötajate ebapiisav arv, ennetustöö korraldus ja sotsiaalteenuste kvaliteedinõuded. Lastest ca 60% elab KOV-ides, kus lastekaitsetöötajat eraldi ei ole või neid ei ole piisavalt¹³⁰, mistõttu napib aega ennetustööks, sh perede nõustamiseks. Paraku ei ole Laste ja perede arengukavas esitatud abinõusid lastekaitsetöötajate arvu suurendamiseks kohalikul tasandil, ning muudatusi ei too ka uus 2016 jõustuv lastekaitseadus.

54. Rahalise vahendite ja inimressursi vähesus väiksemates omavalitsustes piirab teenuste arendamist ja uute (sh lapsevanemaid toetavate) väljatöötamist¹³¹. Laste sotsiaalsete põhiõiguste tagatus riigi eri piirkondades varieerub¹³². Vähene on sisuline koostöö teenuste arendamisel nii omavalitsuste kui ka omavalitsuste ja teenusepakkujate¹³³ vahel. Riigis puuduvad mehhanismid kohustada esmatasandit vanemate nõustamiseks.

¹²² Nt eristamiseks vägivaldset suhet lavastatud vägivallast; tundmaks ära lisaks füüsilisele ka teisi vägivalla liike nagu näiteks psühholoogiline vägivald. Vt lähemat Vanema hooldusõiguse määramise uuring (2013).

¹²³ Nt tekkitab praktikas küsimusi hooldusõiguse peatamise (PKS § 140) ja piiramise (PKS § 134) erinevus, PKS § 119 (otsustusõiguse üleandmine ühele vanemale) ja § 137 (ühise hooldusõiguse osaline üleandmine) eristamine.

¹²⁴ Rahva-ja eluruumide loenduse andmetel töötas 2011 välismaal 24 907 inimest, mis on ca 4% kõikidest hõivatutest.

¹²⁵ Uuringus Lähisuhtevägivald Eestis sotsiaaltöötaja pilgu läbi (2014) hindas 41% sotsiaaltöötajates ebapiisavaks infot peredest, kus lapsed elavad üksi, sest nende vanemad elavad väljaspool Eestit.

¹²⁶ Perekonnaseaduse § 143 sätestab lapsega suhtlemise õiguse.

¹²⁷ Tallinna Halduskohus mõistis 2014 aastal Eesti Vabariigilt ühe isa kasuks välja 7500 eurot, kuna isa kasutas kolme aasta jooksul ära kõik seadusest tulenevad võimalused oma lapsega kohtumiseks, kuid edutult.

¹²⁸ Vt Õiguskantsleri märgukiri justiitsministrile ja sotsiaalministrile (27.03.2015 nr 6-8/131398/1501356).

¹²⁹ Vt lähemalt Riigikontrolli auditid „Laste hoolekande korraldus valdades ja linnades“, „Avalike teenuste pakkumise eeldused väikestes ja keskustest eemal asuvates omavalitsustes“.

¹³⁰ Arvestades sotsiaalministeeriumi pakutud optimaalset laste suhet ühe lastekaitsetöötaja kohta (1:1000).

¹³¹ Kohalike omavalitsuste poolt teenuste osutamise ebaefektiivsust, sh peresid toetavad teenused, on rõhutanud Euroopa Komisjon oma 2013. aasta riigipõhiste soovitusetes ning vastavas põhjenduses.

¹³² Ka Riigikohus on oma 16. märtsi 2010.a lahendi nr 3-4-1-8-09 punktis 67 rõhutanud: „Nii näiteks ei ole PS § 28 mõtte kohaselt aktsepteeritav olukord, kus peamiste sotsiaalsete põhiõiguste tagatus on osas, milles selle eest vastutab kohalik omavalitsus, riigi erinevates piirkondades olulisel määral varieerub /.../“.

¹³³ Nt SA Eesti Lastefond on loonud aktiivsus-ja tähelepanuhäirega /ATH/ laste vanematele, hooldajatele ja kasvatajatele ATH tugirühmade võrgustiku, kus üks kord kuus ja pakutakse psühhoopedagoogilist nõustamist.

55. Uue lastekaitseseadusega luuakse Sotsiaalkindlustusametis lastekaitsealane nõustamispädevus ja SKA lastekaitseametnikud hakkavad nõustama kohalike omavalitsuste lastekaitsetöötajaid keerulisemate lastekaitse juhtumite lahendamisel.

5.2.1 Perepoliitika

56. Kohati puudub Eesti perepoliitikas ühtne nägemus ja erinevad osapooled on liialt mõjutatud parteipoliitikatest¹³⁴. Hoolimata, et 2014 tõusid osad peretoetused¹³⁵, tuleb Eesti perepoliitikat vaesuses elavate perede aitamiseks muuta¹³⁶.

- *Täiendada ühiskonnaõpetuse õppekavasid suurendamaks noorte teadlikkust, millised õigused ja kohustused kaasnevad abiellumise ja/või lapsevanemaks saamisega.*
- *Tõsta nii lapsevanemate kui ka spetsialistide (õpetajate, koolipsühholoogide, sotsiaalpedagoogide noorsootöötajate, noorsoopolitseinike) teadlikkust vanema kohustustest ja abi saamise võimalustest (sh juhul kui vanemad lähevad välismaale tööle).*
- *Korraldada lastega kokkupuutuvatele spetsialistidele koolitusi laste ärakuulamise ja vägivalla äratundmise teemal; lastekaitsetöötajatele perekonnaseadust selgitavaid koolitusi.*
- *Luuu toimiv regulatsioon vanema hooldusõiguse kohtulahendite täitmise tagamiseks tuginevalt teiste riikide headele praktikatele.*
- *Viia täitemenetluse seadustiku §-s 179 sätestatud täitemenetluse kord lapsega suhtlemise võimaldamise asjades kooskõlla põhiseadusega.*
- *Töötada välja meetmed ning määratleda riigi ja kohalike omavalitsuste kohustused ja finantseerimismudel seaduses sätestatud teenuste kättesaadavuse parandamiseks (sh lastekaitsetöötajate arvu suurendamiseks), ning tõhustada koostööd.*

¹³⁴ Universaalne toetus versus vajaduspõhine peretoetus.

¹³⁵ Nt toimetulekupiir, vajaduspõhise peretoetuse sissetuleku piir, lapsehoiuteenuse ja asenduskoduteenuse maksimaalne maksumus. Alates 1. jaanuarist 2015 tõusis 2006 aastast muutumatuna olnud universaalne lapsetoetus kõigile lastele peres, samuti eestkostel või perekonnas hooldamisel oleva lapse toetus.

¹³⁶ Praxise ja Eesti erinevate ülikoolide koostöös tehti 2014 mitu uuringut, millest selgub, et Eesti riigi perepoliitika põhimõtted on head, aga teostada annaks paremini. Vt lähemalt Peretoetuste, teenuste ja vanemapuhkuste roheline raamat (2015).

5.3 Lapse vanemalt äravõtmine (artikkel 9)

57. Oma bioloogilisest perekonnast eraldati 2014 kokku 382 last, neist ca viiendik olid alla 3-aastased. Perest eraldatud laste arv on vähenenud¹³⁷. Seadusandlus ei anna alust üksikpõhjustel (nt vaesus, materiaalne tõrjutus, ebapiisavad vanemlikud oskused jne) lapse perekonnast eraldamiseks, siiski on juhtumeid, kus lapse perekonnast eraldamine ei ole olnud kohaliku omavalitsuse poolt piisavalt motiveeritud ega põhjendatud ning on seetõttu halduskohtus vaidlustatud¹³⁸.

58. Uus lastekaitse seadus annab kohaliku omavalitsuse ja Sotsiaalkindlustusameti lastekaitsetöötajale lapse perest eraldamise puhuks õigusliku aluse ka suhtlusõiguse piiramiseks, kui lapse ja vanema vaheline suhtlus ohustab lapse tervist või elu¹³⁹.

59. Perekonnast eraldatud laste kohta kogutav statistika ei kajasta andmeid nende perede tausta kohta, hindamaks missuguste riskitegurite ja põhjuste koosesinemine on aluseks lapse perekonnast eraldamisele. Puuduvad ülevaatlilikud andmed lapse perekonnast eraldamisele eelneva ennetustöö ulatusest ja tõhususest. Konkreetseid sekkumismeetmeid perede toetamiseks ja tugevdamiseks ning laste perekonnast eraldamise ennetamiseks kehtiv seadusandlus ette ei näe. Eesti ei ole tänaseks ühinenud Euroopa Nõukogu konventsiooniga lapse suhtlusõiguse kohta (2003)¹⁴⁰.

- *Pakkuda peredele vajalikke teenuseid (sh tagades piirkondlik kättesaadavus riiklikul tasandil koordineeritud nõustamis- ja teenustekeskuste süsteemi toel) ja toetusi, mis aitavad peredel iseseisvalt toime tulla, ning vältida laste peredest eraldamist.*
- *Tõhustada kohalikes omavalitsustes järelvalvet tuvastamiseks ja vältimaks laste arengut takistavaid olukordi, sh kindlustada kohalikud omavalitsused juhiste ja koolitustega, ning tagada vahendid nende tegevuste elluviimiseks (sh vastava statistika kogumiseks).*
- *Ühineda Euroopa Nõukogu suhtlusõiguse konventsiooniga.*

5.4 Perekonna taasühinemine (artikkel 10)

60. Riigi aruande kohaselt on soovitus 35b täidetud (lk 57), samas Eesti seadusandlus ei käsitle olukordi, kus rahvusvahelise kaitse saanud isiku perekonnaliikmed on jäänud päritoluriiki, ka ei ole määratletud, et päritoluriiki jäänud perekond peaks saama viisad kergematel tingimustel, ning mil moel Eesti riik protsessis osaleb¹⁴¹.

61. Välismaalaste seadus § 118 ja 150 näeb ette õigusliku aluse lapse elama asumiseks oma vanema juurde. Paraku seaduses ei ole määratletud aga õiguslikku alust elamisloa taotlemiseks isikule, kellel elab Eestis elamisloa alusel või Eesti kodanikust alaealine laps. Probleemi aktuaalsusele on

¹³⁷ Samas tuleb arvestada asjaolu, et laste arv elanikkonnas on aastate vältel vähenenud.

¹³⁸ Ka Riigikohus (vt Riigikohtu otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-13-11 või Riigikohtu otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-121-12) on väljendanud seisukohta, et vanemalt isikuhooldusõiguse äravõtmine lapse hooletusse jätmise tõttu ja juhul, kui vanem mingil põhjusel ei ole suuteline lapse eest teda ohustamata hoolitsema, on siiski äärmuslik abinõu, mida rakendatakse üksnes siis, kui on ilmne, et toetavate abinõudega ei ole võimalik ohtu lapse heaolule kõrvaldada.

¹³⁹ Vt lähemalt Õiguskantsleri seisukoht (28.01.2015 nr 6-1/141453/1500410).

¹⁴⁰ Euroopa Inimõiguste Kohus on leidnud, et õigus perekonnaelule hõlmab ka lapse ja vanema omavahelist suhtlemist isegi juhul, kui laps on vanema(te)st eraldatud, vt lähemalt Euroopa Inimõiguste Kohtu 15.05.1996 otsus, asjas nr 25159/94. Hokkanen vs Soome.

¹⁴¹ Perekondi on taasühendamise protsessis abistanud Vao majutuskeskus, Johannes Mihkelsoni Keskuse tugiisikud ja Eesti Pagulasabi töötajad. Kõige keerulisemaks on osutunud perekondade taasühendamise protsessi abistamine juhul, kui perekonnal puuduvad Eestisse reisimiseks vajalikud isikut tõendavad dokumendid. Samuti on probleeme tekitanud see, kui rahvusvahelise kaitse saanud ja tema perekonnal ei ole rahalisi vahendeid Eestisse jõudmiseks.

osundanud nii Riigikohus¹⁴² kui õiguskantsler¹⁴³.

- *Reguleerida selgelt perekondade taasühinemise taotlemine, määrates riigi osalus protsessis.*
- *Viia välismaalaste seadus kooskõlla PS §-dega 26 ja 27, ning näha ette õiguslik alus elamisloa taotlemiseks juhul, kui isikul elab Eestis alaealine laps.*

5.6 Lapse ülalpidamise tagamine (artikkel 27 lg 4)

62. Eestis ei täitnud 2014. aastal vanemad vabatahtlikult 12 138 lapse ülalpidamiskohustust¹⁴⁴ (suurendab oluliselt lapse vaesusriski sattumise ohtu¹⁴⁵). Elatis oli 2013 kohtu poolt välja mõistetud vaid 10%-le asenduskoduteenusel olevatest lastest ja 14%-le perekonnas hooldamisel olevatest lastest¹⁴⁶. Loodetavasti aitavad edaspidi suurendada ülalpidamiskohustuse täitjate arvu 2015 jõustunud täitemenetluse seadustiku muudatused¹⁴⁷.

63. Laste ja perede arengukava 2012-2020 toetab perelepitust, kuid perelepituse kasutamine on paraku vähe levinud¹⁴⁸, ei ole reguleeritud vastutus ja rahastus. Perelepitusteenus on kallis ja kõik KOV-id ei ole valmis teenust rahastama, mistõttu ei ole see kättesaadav kõigile sõltumata elukohast¹⁴⁹. Ka tasuta õigusabi kättesaadavus on Eestis suureks probleemiks (sh venekeelse elanikkonna hulgas)¹⁵⁰. Rahvusvahelisi õigusabitaotlusi esitatakse tsiviilasjades aina rohkem, sealhulgas elatismenetlustes on toimunud märkimisväärne kasv¹⁵¹.

- *Parandada perelepitusteenuse kättesaadavust (riiklikult rahastatud teenusena) ja tõsta teadlikkust sellise teenuse olemasolust. Suurendada tasuta õigusabi kättesaadavust (sh vene keeles).*
- *Soodustada lahus elava vanema osalust lapse ülalpidamises ja tõhustada ühe vanemaga peredele suunatud tuge olukorras, kus teine vanem ülalpidamiskohustust ei täida.*

5.7 Perekeskkonnast ilmajäänud lapsed (artikkel 20)

64. KOV-ides on 2011-2015 arvel olevate vanemliku hoolitsuseta ja abivajavate laste arv iga-aastaselt kasvanud¹⁵² - 2014 juba 6311 last¹⁵³. Vaatamata üldisele laste koguarvu vähenemisele rahvastikus, on lastekaitse- ja sotsiaaltöötajate töökoormus tervikuna pigem suurenenud, seetõttu sekkutakse tihti

¹⁴² Riigikohus on märkinud, et sellise aluse puudumine võib olla vastuolus Eesti põhiseadusega kaitstava perekonnapõhiõiguse ja Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8.

¹⁴³ Vt lähemalt Õiguskantsleri märgukiri siseministrile (28.04.2014 nr 6-8/140522/1401859).

¹⁴⁴ Täitemenetlus algatatud kokku summas 10 766 732,10 eurot, tegu on kasvava trendiga.

¹⁴⁵ Erinevad uuringud kinnitavad, et eriti suur vaesusriski oht Eestis on inimestel, kes elavad üksikvanema leibkonnas.

¹⁴⁶ Ainult 1/10 asenduskoduteenusel olevatest lastest, kellele elatis oli välja mõistetud, sai seda välja mõistetud summas.

¹⁴⁷ Õigus peatada elatisvõlgniku mootorsõiduki juhtimisõigus, jahipidamisõigus, väikelaeva ja jeti juhtimisõigus ning kehtivus kalastuskaardil, relvaloal ja relvasoetamisloal.

¹⁴⁸ Erinevad uuringud kinnitavad, et lastekaitsetöötajad tunnevad kõige enam oma tööpiirkonnas puudust psühholoogilisest nõustamisest ja perelepitusest.

¹⁴⁹ Nt Tallinna ja Harjumaa peresid on võimalik suunata tasuta perelepitaja juurde, Pärnumaal sellist võimalust ei ole.

¹⁵⁰ MTÜ Lastekaitse Liit koostöös Eesti Advokatuuriga pakub alates 2010 tasuta juriidilist nõustamist perekonnaõiguslikel teemadel (nõustatud ca 1000 abivajajat). Vt lähemalt: <http://www.lastekaitseliit.ee/vajad-abi/hea-nou-lastega-peredele/> Aastatel 2014-2016 märts toetab projekti Justiitsministeerium.

¹⁵¹ Aasta jooksul taotlustes 52% kasv. Võrreldes 2011 menetluste arv kasvanud pea viiekordseks.

¹⁵² Võrdluseks – 2006 alguses oli arvel ca 800 vanemliku hoolitsuseta ja abivajavat last. Alates 2006 lisati statistikasse ka abivajavad lapsed (laps, keda pole perest eraldatud, kuid kelle juhtumit on sotsiaaltöötaja peret toetavate meetmetega lahendama asunud).

¹⁵³ Ka esmakordselt arvele võetud laste osakaal kõigist vastava vanusrühma lastest on tervikuna kasvanud, vaatamata laste üldarvu vähenemisele rahvastikus.

alles siis, kui probleem on arenenud kaugele¹⁵⁴.

65. Aastal 2014 paigutati 30% perekonnast eraldatud lastest mitte-bioloogilistesse peredesse (perekonda hooldamisele, eestkostele, lapsendamisele), 30% asenduskodusse, 15% varjupaika/turvakodusse ja oma bioloogilisse perekonda naases ca 25% lastest¹⁵⁵. Suur osa perekonnast eraldatud lastest paigutatakse jätkuvalt pigem institutsiooni kui perekonda. Erinevalt põhimõttest välistada alla 3-aastaste laste institutsionaliseerimine, on asenduskodusse paigutatud alla 3-aastaste laste osakaal isegi mõnevõrra suurem, kui võrrelda seda kõigi paigutatud laste osakaaluga¹⁵⁶.

66. Riigikontrolli (2009) hinnangul kallutab laste asenduskoduteenusele paigutamist selle rahastamise aluseks olev pearahasüsteem, st asenduskodud on huvitatud võimalikult paljude laste asenduskodusse võtmisest. Ka KOV-il on lihtsam¹⁵⁷ ja majanduslikult kasulikum (eriti kui asenduskodu on omavalitsuse omandis) suunata vanemliku hoolitsuseta lapsed asenduskodusse, mitte peresse hooldamisele (sh info asenduskodude kohta on paremini kättesaadav)¹⁵⁸.

67. Probleemile seoses laste turvakodusse/varjupaika paigutamise¹⁵⁹ on viidanud nii Riigikontroll (2009)¹⁶⁰ kui ka lasteombudsman (2013). Varjupaigategenusel viibis 2014 jooksul kokku 1 245 last¹⁶¹, kusjuures alla 7-aastastest lastest viibis 4 ja enam kuud turvakodus/varjupaigas 28%, 15-17-aastastest 30%. Esineb juhtumeid, kus turvakodusse/varjupaika paigutatud perekonnast eraldatud lapsed paigutatakse ajutiselt asenduskodu peredesse – olukorras, kus varjupaiga/turvakoduteenust osutatakse samades ruumides koos asenduskoduteenusega¹⁶².

68. Andmete lünkliku kogumise tõttu ei ole võimalik süsteemselt ja terviklikult analüüsida asendushooldusele paigutamisele eelnevate ja järgnevate ümberpaigutamiste praktikaid, nende põhjuseid ega tagajärgi, mis raskendab nii tänase asendushoolduse korralduse mõjude kui ka muudatuste vajalikkuse hindamist.

5.7.1 Perekonnas hooldamine

69. Vastupidiselt riigi püstitatud strateegilisele eesmärgile on perehoolduse osakaal laste asendushoolduses vähenenud (2006-2014 enam kui 50%), vähenenud on hooldusperede arv. Terviklik ülevaade hooldusperedeks soovijatest ja nende sobivuse hindamise praktikatest puudub¹⁶³. Ka puudub mehhanism lapse vajaduste hindamiseks (KOV-il puudub mh kohustus perekonda

¹⁵⁴ Riigikontrolli auditi (2013) "Laste hoolekande korraldus valdades ja linnades" hinnangul ei anna lastekaitsetöö korraldus omavalitsustes kindlust, et abi jõuab lapseni õigel ajal, s.o tema sotsiaalsete probleemide varases faasis, või veelgi enam, et probleeme suudetakse ära hoida. Puuduvad ühtsed põhimõtted, kuidas ennetustööd meetodiliselt korraldada, st iga omavalitsus teeb seda oma äranägemisel.

¹⁵⁵ Aastal 2014 tõusis oluliselt bioloogilisse perekonda naasnud laste arv (võrdluses 2012:43, 2014:112).

¹⁵⁶ Nt 2012 paigutati nendest 40% mitte-bioloogilistesse perekondadesse, 35% asenduskodusse, 13% turvakodusse ning 12% oma perekonda tagasi.

¹⁵⁷ K.Kaurla (2013) magistritöö raames Ida-Virumaal läbiviidud uurimuse kohaselt ei ole lastekaitseametnikud alati motiveeritud perekonnast eraldatud lapse hooldusperekonda paigutamise varasemate negatiivsete kogemuste tõttu.

¹⁵⁸ On mitmeid juhtumeid, kus lapsed on asenduskoduteenusele paigutatud ilma omavalitsuse vastava otsuseta ja/või muid alternatiive eelnevalt kaalumata.

¹⁵⁹ Kuigi varjupaiga- ja turvakoduteenuse puhul pole sisulises mõttes tegemist samasisulise teenusega, on praktikas antud teenuste eristamine erinevatel põhjustel keeruline. Seadus ei reguleeri varjupaiga- ega turvakoduteenuse sisu.

¹⁶⁰ Riigikontrolli kogutud andmetel viibisid turvakodusse/varjupaika paigutatud lapsed seal keskmiselt 84 päeva, kuigi laps ei tohiks turvakodus/varjupaigas olla üle kahe kuu.

¹⁶¹ Paraku ei ole võimalik kogutud statistika põhjal eristada, kui paljud nendest viibisid turvakodus/varjupaigas koos vanema(te)ga ning kui paljud üksi (sh perekonnast eraldatud lapsed).

¹⁶² Riigikontrolli (2009) hinnangul ei tohi riik võtta vastutust abivajavate laste eest alles siis, kui laps on mitmeid kuid oodanud ajutisel hooldusel otsust oma tuleviku kohta. Lapsed, kes ei saa mingil põhjusel elada oma bioloogiliste vanemate juures, peaksid saama kohe neile sobiva teenuse.

¹⁶³ St kuidas seadusega kehtestatud nõutele vastavust täpsemalt hinnatakse; kuivõrd erinevad on selles osas erinevate omavalitsuste praktikad; kui sageli ja millistel põhjustel on hooldusperedeks soovija hinnatud sobimatuks jne.

külastada), juhised KOV-idele, perekonda hooldamisele suunamise ühtne hoolduslepingu vorm.

70. Riigi aruande (lk 59) kohaselt saavad perekonnas hooldajad riigi poolt tasustatavat PRIDE koolitust, kuid praktikas on ettevalmistus lünklik¹⁶⁴: koolitusprogramm ja metoodika ei ole Eestile kohandatud ega tingimusi arvestades valideeritud; koolitus pole erinevates piirkondades ühtviisi kättesaadav jne. Kehtiv regulatsioon ei välista, et laps paigutatakse perekonda hooldamisele enne, kui isik (pere) on ettevalmistava koolitusprogrammi läbinud.

5.7.2 Asenduskoduteenus

71. Asenduskoduteenusel viibivate laste arv on 2006-2014 püsivalt vähenenud¹⁶⁵, mis on tingitud muuhulgas laste koguarvu vähenemisest rahvastikus. Asenduskoduteenusel viibis 2014 lõpus kokku 1056 last¹⁶⁶. Samas on asenduskodude kohtade arv suurem kui teenusel viibivate laste arv, mis võib kallutada omavalitsusi paigutama perest eraldatud lapsi just asenduskoduteenusel, arvestades, et tegemist on riiklikult rahastatava teenusega ning teenuse rahastamisel kehtib nn pearahasüsteem¹⁶⁷.

72. Asenduskoduteenusel viibivatest lastest moodustavad väga suure osa puudega lapsed - 2014 oli lastest 42% puudega (neist 87% raske või sügava puudega)¹⁶⁸. Tervikuna on 2006-2014 puudega laste arvu proportsioon suurenenud¹⁶⁹, mis näitab, et kas puudega lapsi kasvatavatele vanematele ja peredele tagatud nõustamine, toetus ja abi ei ole piisavad, et kindlustada lapse kasvamine peres või on seos asenduskodu teenusel viibimisel ja puude määramisel (puudega lapse pearaha suurem) ehk puude määramine hõlbustab viibimise rahastamist.

73. Eestis on vanemliku hoolitsuseta laste probleemide lahendamiseks suundumus detsentraliseerimisele ja vastutuste delegeerimisele kohalikele omavalitsustele¹⁷⁰, kelle osutatavad sotsiaalteenused on kvaliteedi ja ulatuse osas väga erinevad¹⁷¹. Aastaks 2013 oli enamik riiklikke asenduskodusid antud renoveerimise ja peremajade valmimise järgselt üle KOV-idele¹⁷².

74. Sageli on asenduskodudes laste ja kasvatajate suhtarv seadusega kehtestatud nõuetele mittevastav¹⁷³. Asenduskodupersonali vahetustega töökorraldusest tingituna on lastel raske luua püsivaid ja usalduslikke suhteid inimestega, kes nende eest igapäevaselt hoolitsevad. Seadusega ettenähtud kasvajate ja laste suhtarvu eirates ei ole alati asenduskodudes tagatud õigus turvalisusele ja igakülgsel arengule¹⁷⁴. Riigi eraldatavast pearahast ei jätku tegelikult kõikide õigusaktides

¹⁶⁴ Nt 2012 kõigist hooldusperedest läbinud PRIDE koolituse vaid 75% peredest, jätkukoolituse vaid 26%.

¹⁶⁵ Nt on vähenenud riiklikult rahastataval asenduskoduteenusel olevate laste arv võrreldes 2006 aastaga kokku 30% ja vanema avalduse alusel asenduskoduteenusel paigutatud raske ja sügava puudega laste arv enam kui 50% võrra.

¹⁶⁶ Neist 1009 riiklikult rahastataval asenduskoduteenusel ning 47 raske ja sügava puudega last vanema avalduse alusel, kelle teenuse maksumuse eest tasub osaliselt vanem ise. Vt lähemalt SoMi statistika andmebaas (s-veeb).

¹⁶⁷ St asenduskodu majandamise seisukohalt on kasulikum, kui teenusel viibib rohkem lapsi.

¹⁶⁸ Enamik asenduskoduteenusel viibivatest puudega lastest oma puude raskusastmest ja spetsiifikast tingituna kas igapäevast või ööpäevaringset kõrvalabi ja järelevalvet.

¹⁶⁹ 2006. aastal moodustasid puudega lapsed 30% asendusteenusel viibivatest lastest ja noortest.

¹⁷⁰ Nii asendushoolduse korralduse, sh nii perekonnas hooldamise kui ka asenduskodude teenuse osutamise eest.

¹⁷¹ Vt lähemalt "Laste õigustel põhinev vanemliku hoolitsuseta laste või vanemliku hoolitsuseta jäämise ohus olevate laste olukorra analüüs" (2009).

¹⁷² See on toonud kaasa mh laste põhjendamatutele ümberpaigutamiste kasvu kas ühe asenduskodu sees või asenduskodude vahel.

¹⁷³ Nt on uute peremajade puhul antud tegevusluba maksimaalselt kuni 8 lapsele teenuse osutamiseks, ehkki sotsiaalhoolekande seaduse kohaselt peaks pere maksimaalseks suuruseks alates 2015. aastast olema kuni 6 last. Samas taotles Sotsiaalministeerium selle tähtaja (1. jaanuar 2015) edasilükkamist 1. jaanuarini 2017. aastal.

¹⁷⁴ Näited, kus kasvatajad ei ole suutnud ära hoida lastevahelist vägivalda, toime tulla käitumisraskustega lastega või õpetada piisavalt iseseisvumiseks vajalikke oskuseid (nt söögitegemist, iseseisvat asjaajamist jne) või lastel ei ole motivatsiooni õppida või tegeleda hobidega, iseloomustavad õiguskantsleri 2013. aasta asenduskodude analüüsi põhjal pigem neid asenduskodusid, kus on vahetustega tööl käivad kasvatajad ja kus ühe kasvataja kohta on lubatud rohkem lapsi.

sätetatud nõuete täitmiseks ja lapse põhivajaduste rahuldamiseks, seetõttu pole asutustes, kus on täidetud personali miinimumnõuded, igakülgset kaetud laste muud vajadused (nt huvitegevus)¹⁷⁵. Puuduvad motiveerivad meetmed, et asenduskodud rakendaksid lastega elavate perevanemate süsteemi.

75. Riiklikku järelevalvet asenduskoduteenuse kvaliteedi üle teostavate maavanemate töö kvaliteet on erinev, nt maavanemad on tõlgendanud erinevalt seaduses sätestatud nõudeid asenduskoduteenusele, puudusi on maavanemate teostatavas eel- ja järelkontrollis¹⁷⁶.

76. Asendushoolduselt lahkumise ettevalmistust ning lahkumisele järgnevat järelhooldust, sh asendushoolduse pakkujate, kohalike omavalitsuste ja riigi sellega seonduvaid ülesandeid pole kehtivas seadusandluses eraldi detailsemalt reguleeritud.

- *Võtta tarvitusele meetmed asendushoolduse vajaduse ja nõudluse vähendamiseks, liikudes asendushoolduse ja lastekaitsetöö perekesksele käsitlusele (sh teadlik töö lapse vanema(te)ga/ perega enne ja pärast lapse perekonnast eraldamist ja asendushooldusele paigutamist).*
- *Tagada juhtumipõhiste andmete kogumine, mille eelduseks on perekonnast eraldatud laste, nende perede ja paigutamise juhtumite ühtsetel alustel põhinev elektrooniline menetlemine. Eraldada piisavad vahendid STAR'i arendamiseks ja muuta selle kasutamine lastekaitsetöötajatele kohustuslikuks.*
- *Seada konkreetset eesmärgid asendushoolduse deinstitutionaliseerimiseks ja töötada välja lahendused, mis toetaksid ja soodustaksid perekonnast eraldatud laste paigutamist perepõhistele asendushoolduse vormidele (perekonda eestkostele või hooldamisele paigutamine, lapsendamise). Välistada sealjuures alla 3-aastaste laste institutsionaalsele asendushooldusele paigutamine, v.a. juhtudel, kus see on lapse vajadusi arvestades ainuvõimalik lahendus.*
- *Korrastada varjupaiga ja turvakodu teenuseid puudutatav regulatiivne raamistik (teenuste eesmärk, sisu, sihtrühm, nõuded jm) ning ametkondliku statistika kogumise alused.*
- *Luu ühtsetel alustel elektrooniliselt hallatav üle-Eestiline ülevaade hooldajaks ja lapsendajateks soovijatest ja nende taustast (sh mittesobivuse põhjused), kehtestada õiguslikult vajalike andmete kogumise ja kasutamise kord. Töötada välja tugiteenused (hs nõustamine) hooldusperedele.*
- *Tagada spetsiifiliste vajadustega laste toetamine ja spetsialiseeritud teenuste arendamine. Arvestada teenuse arendamisel senisest enam asenduskoduteenuse sihtrühma erivajadustega (sh raske ja sügava puudega ning muude psühhosotsiaalsete erivajadustega lapsed ja noored).*
- *Kehtestada asenduskoduteenuse kirjeldus ja standard, et oleks võimalik hinnata teenuse sisulist kvaliteeti.*
- *Töötada välja asenduskoduteenuse kulupõhise rahastamise mudel lähtuvalt teenuse sisust ja eesmärkidest ning teenusele seatud nõuetest. Lähtuda sellest teenuse riiklikul rahastamisel. Jätkata perepõhise asenduskoduteenuse arendamist lisaks teenuse osutamise füüsilise keskkonna reorganiseerimisele ka teenuse sisulises ja korralduslikus mõttes (sh töötajate tööajakorraldus).*

¹⁷⁵ Samas asutustes, kus on panustatud rohkem sellistesse laste arengu jaoks olulistesse võimalustesse nagu huvitegevus, laagrid, kooliekskursioonid, ei ole aga piisavalt kasvatajaid tagamaks lastele individuaalset tähelepanu ja järelevalvet. Vt lähemalt Asenduskoduteenuse analüüs (2013).

¹⁷⁶ Maavanemad ei kasuta tihti tegevusloa andmise ja halduslepingu sõlmimisega kaasnevat võimalusi tagamaks, et asenduskodu perre ei suunataks elama rohkem lapsi, kui on seadusega lubatud, või et KOV koostaks igale lapsele juhtumiplaani. Maavanemad ei jälgi alati, et asenduskodud neile järelevalve käigus tehtud soovitusi realselt täidaksid.

- *Tagada erialast lähtuvad täiendkoolitused spetsialistidele, kes töötavad asendushooldusel olevate lastega (sh puudega lastega).*
- *Tagada asenduskoduteenuselt elluastuvate noorte vajadustest lähtuv toetamine ja järelhooldus (sh õiguslik regulatsioon).*

5.8 Lapsendamine (artikkel 21)

77. Eesti siseselt ja välisriikidesse on 2006-2014 lapsendatud kokku ca 90-160 last aastas, kusjuures lapsendatud laste koguarv on vähenenud (2014 lapsendati 94 last¹⁷⁷) Probleemid on andmete kogumisega: puuduvad terviklikud andmed lapsendada soovijate osas¹⁷⁸; kui paljusid lapsendamiseks nõusoleku andnud vanemaid maavalitsused on nõustanud¹⁷⁹ või kui paljud neist on lapsendamise nõusolekust hiljem loobunud. Seadus ei kehtesta lapsendajatele üldise kohustusena eelnevalt asjakohase koolitusprogrammi läbimise nõuet; ei täpsusta millele koolitusprogramm peaks vastama ja mida sisaldama, samuti on ebaselged rahastamise alused¹⁸⁰.

5.8.1 Rahvusvaheline lapsendamine

78. Rahvusvaheline lapsendamine on Eestis aastatega oluliselt vähenenud (2010:28, 2014:5 last). Rahvusvahelise lapsendamise protseduur ja nõuded, sh erinevate osapoolte (Sotsiaalministeerium¹⁸¹, maavalitsus, KOV, lapse eestkostja, asenduskodu) ülesanded ja vastutus on reguleeritud üldiselt¹⁸², ei ole protsessi eest ühte põhivastutajat¹⁸³ (seaduse eri tõlgendamise võimalused). Puudub ülevaatlik statistika ebaõnnestunud (hiljem laps perest eraldatud) välisriiki toimunud lapsendamiste arvu kohta¹⁸⁴, ja info kui kaua on lapsele püütud Eestist lapsendajat leida, milliseid samme on selleks astunud.

- *Töötada välja lahendused maavalitsuste töö parandamiseks ja/või alternatiivid lapsendamise institutsionaalseks ümberkorraldamiseks, mis tagaks võimalikult ühtsetel alustel toimiva lapsendamise ettevalmistuse ja andmete kogumise.*
- *Kehtestada konkreetsed nõuded lapsendajate ettevalmistuseks (sh nende koolituseks) ning tagada nende täitmiseks vajalikud tingimused ja ressursid. Tagada lapsendamise eelsete ja järgsete teenuste järjepidev pakkumine ja kättesaadavus lapsendada soovijatele ja lapsendanutele.*
- *Reguleerida rahvusvahelise lapsendamise protsessi selgemalt koos erinevate osapoolte ülesannete, vastutuse ning andmekogumise ja säilitamise põhimõtete kehtestamisega.*

¹⁷⁷ Sh peresiselselt 46 last, uude perekonda 59 last ja rahvusvaheliselt 5 last.

¹⁷⁸ Probleem, et sama pere võib lapsendamise sooviavalduse esitada samaaegselt mitmele maavalitsusele, kuna perekonnaseadus ei sätesta konkreetselt, millisele maavalitsusele lapsendada soovija oma sooviavalduse peab esitama.

¹⁷⁹ Lapsendada soovija sobivuse hindamine sõltub paljuski konkreetse maavalitsuse ametniku professionaalsusest ning erinevatest, sh subjektiivsetest kaalutlustest.

¹⁸⁰ Praktikas on osa lapsendada soovijatest läbinud (vabatahtlikul alusel) hooldusperedele mõeldud PRIDE koolitusprogrammi. Statistika osalemisest puudub, samuti on ebaselge, kes lapsendada soovijate puhul koolituse eest peaks tasuma – kas riik, kes tasub ka hoolduspereks soovijate vastavad koolituskulud, või lapsendada soovija ise.

¹⁸¹ Alates 01.01.2016 uue lastekaitseaduse jõustumisega Sotsiaalkindlustusamet.

¹⁸² Perekonnaseadusest ei ole mh välja loetav see, kes vastutab välisriigi lapsendaja ettevalmistamise ja lapsendamise otsustamiseks vajalike lapsendajat puudutavate dokumentide kogumise eest. Samuti on seaduses fikseerimata suhtlemiskord välisriigi lapsendaja ja Eesti Sotsiaalministeeriumi vahel.

¹⁸³ Praktikas on muuhulgas esinenud mitmeid andmekaitsega seonduvaid puudusi ja probleeme.

¹⁸⁴ Aastal 2013 lõppes Eesti ja USA vaheline partnerleping, kuna varasematel lapsendamisjuhtumitel ei andnud USA piisavat tagasisidet lapse elukäigu kohta ning USA ei täitnud piisaval määral Eestile oluliseks olevat konfidentsiaalsusnõuet.

5.9 Hooldamisele paigutatud lapse õigus paigutamise aluste perioodilisele ülevaatamisele (artikkel 25)

79. Perekonnast eraldatud ja bioloogilisse perekonda tagasi paigutatud laste arv kasvab¹⁸⁵. Paraku puudub üldine statistika, kui suur osa juba ühele või teisele asendushoolduse vormile paigutatud lastest kokkuvõttes (ja püsivalt) perekonda naaseb, samuti, kas ja kuidas jätkatakse pärast lapse perekonnast eraldamist ja ka naasmist tööd perega. Sotsiaaltöötajad käsitlevad asendushooldust tihti lõpliku lahendusena lapse elukorralduses ja pärast lapse asendushooldusele suunamist loetakse perekonnaga tehtav töö enamasti lõpetatuks¹⁸⁶.

80. Paljud lapse elukohajärgsed omavalitsused ei ole täitnud seadusest tulenevat kohustust külastada hooldusperekonda, kuhu laps on paigutatud, vähemalt kaks korda aastas. Samuti ei ole KOV-id näidanud üles piisavalt huvi oma eestkostel olevate laste arengu ja käekäigu vastu asenduskodus¹⁸⁷.

- *Töötada KOV-ile välja metoodilised hindamisjuhendid, mis toetaksid koostööd peredega ja aitaksid perekonna taasühendamise protsessi planeerida.*

5.10 Väärkoheldud ja hooletusse jäetud laps (artikkel 19) ning lapse psüühiline ja füüsiline paranemine ja taasühiskonnastamine (artikkel 39)

Vt käesoleva aruande peatükk 9.

¹⁸⁵ Nt aastal 2012 –43 last; 2014 – 112 last paigutati tagasi bioloogilisse perekonda.

¹⁸⁶ Laste bioloogilisse perekonda naasmine on praktikas takistatud mh põhjustel, et sotsiaaltöötajatel puuduvad motivatsioon ja ressursid vanema(te)/ pere toetamiseks pärast lapse perest eraldamist ning samuti usk, et lapse perekonda naasmine on vajalik ja võimalik ning lapse huvides. Vt uurimuse kokkuvõtet “Perekondade taasühendamine – tühimik Eesti sotsiaaltöö maastikul.”

¹⁸⁷ Seda tõendavad juhtumid, kus asenduskodusse paigutatud lastele ei ole kas koostatud tema vajadusi arvestavat ja arengut suunavat juhtumiplaani ja/ või pole seda regulaarselt uuendatud, ehkki vastavalt sotsiaalhoolekande seadusele peaks lapse individuaalne juhtumiplaan olema tema asenduskodusse paigutamisel sõlmitava halduslepingu lisa. Samuti on asenduskodudes lapsi, keda nende elukohajärgse kohaliku omavalitsuse esindaja ei ole perioodiliselt külastanud. Seeläbi ei ole tagatud ka lapse õigus olla kaasatud teda puudutavate otsuste tegemisse.

6. TERVISE KAITSE JA SOTSIAALHOOLEKANNE

6.1 Puudega lapsed (artikkel 23)

81. Puudega inimesed moodustavad 10,7% Eesti elanikkonnast¹⁸⁸. Puudega laste arv kasvab pidevalt - kui 2009 sai riiklikku toetust umbes 6400 last, siis 2014 üle 9000, seejuures 60%-l neist oli raske või sügav puue. Riigikogu ratifitseeris 2012 ÜRO Puuetega inimeste õiguste konventsiooni¹⁸⁹, kuid ei ole käivitanud konventsiooni järelvalvet. Ehkki siseriiklikud õigusaktid on suuresti konventsiooniga vastavuses, siis praktiline rakendamine ei ole - rahaliste vahendite piiratud või ebaefektiivne kasutamine, vähene abi puudega laste peredele; puudulik kaitse puude tõttu diskrimineerimise eest; puudega laste vähene kaasamine; piiratud juurdepääs haridusele. Suured erinevused piirkonniti nii teenuste kättesaadavuses kui ka puuetega lastele makstavas toetuse määras¹⁹⁰.

82. Erinevalt peamiselt riigieelarvest rahastatud teenustest (nt rehabilitatsiooniteenused, hoolekande eriteenused) ei kehti KOV-i poolt pakutavatele teenustele seadusega kehtestatud miinimumnõuded, vaid soovituslikud juhised. Peaaegu pooltel puudega laste vanematest on esinenud puudega lastele suunatud sotsiaalteenuste kättesaamisel probleeme¹⁹¹, kolmandik puudega laste vanematest kogunud probleeme toetuste saamisel (sh taotlusprotsessi keerulisus). Puudulik on tagatus teenuste osas, mis on suunatud vaimupuude või psüühikahäiretega lastele¹⁹².

83. Kohalikud omavalitsused ei suuda tagada kõigile puudega lastele kohta tavalasteaias ja elukohajärgses koolis, napib õpetajatele vajalik tugi erivajadustega laste õpetamiseks¹⁹³. Kaasava hariduse¹⁹⁴ teostamiseks eri haridustastmetel vajavad lahendamist - haridusliku erivajaduse varajane märkamine, õigeaegne eripedagoogiline sekkumine, õpetajakoolitus ja õpivahendid, toetavad tugiteenused ja füüsiline ligipääs¹⁹⁵. Koolilõpetajate määr puudega laste seas on ülejäänud õpilastega võrreldes märkimisväärselt väike.

- *Tagada riiklikult teenused raske ja sügava puudega lastele lähtudes lapse ja pere vajadustest.*
- *Parandada puudega laste (ka perede) ligipääsu avalikele teenustele (sh haridusele ja sotsiaalhoolekandele). Suurendada üldist teadlikkust pakutavatest teenustest, sh vene keeles.*
- *Võtta tarvitusele mitmekülgsed meetmed vaimupuudega laste tõrjutuse vältimiseks (sh tõsta ühiskonna teadlikkust, koolitada lastega töötavaid spetsialiste). Muuta võrdse kohtlemise seadust, et anda selge alus inimeste kaitsmiseks puude alusel diskrimineerimise eest ka sotsiaal- ja haridussektoris ning teenuste osutamisel.*
- *Tagada haridusasutustes puudega lastele vajalikud tugiteenused (sh koolides rakendada tööle vaimse tervise õed) ja õppevahendite olemasolu, ning täiendada vastavalt õpetajakoolitust.*

¹⁸⁸ Vt lähemalt <https://statistikaamet.wordpress.com/tag/puudega-inimesed/>.

¹⁸⁹ Eesti Vabariigi president oli selle allkirjastanud juba 2007. aastal.

¹⁹⁰ Vt lähemalt Eestit käsitlev aruanne uurimuse kohta „Puuetega lapsi käsitlev liikmesriikide poliitika” (2013).

¹⁹¹ Teenust pakutakse kodust liiga kaugel (54%); teenuse samine on seotud keerulise asjaajamisega (62%); teenuse kättesaamiseks on pikk järjekord (57%); puudega lapse vanemad ei ole teadlikud pakutavatest teenustest (50%) või ei ole teadlikud õigusest teenust saada (48%). Vt lähemalt Puudega lastega perede toimetuleku ja vajaduste uuring (2009).

¹⁹² Niisugused lapsed vajavad teenuseid, mida kohalikud omavalitsused sageli ei suuda pakkuda või pakuvad üksnes piiratud (nt pere tugiisik, abiõpetaja, muudetud õppekava, väiksed klassid, abi õppimise juures jne).

¹⁹³ 2013 oli tugispetsialisti koht loodud vaid 53% lasteaedades.

¹⁹⁴ Koolieelse lasteasutuse seaduse § 14 lg 1 sätestab, et keha-, kõne-, meele- või vaimupuuetega ning eriabi või erihoolust vajavatele lastele loob valla- või linnavalitsus võimalused arenemiseks ja kasvamiseks elukohajärgses lasteasutuses. PKGS § 2 lg 4 kohaselt tagab riik keha-, kõne-, meele- ja vaimupuuetega ning eriabi vajavatele inimestele võimaluse omandada haridus.

¹⁹⁵ Umbes 20% koolidest on puuetega lastele ligipääsetav, ülejäänud on kas osaliselt või ei ole üldse ligipääsetavad.

6.2 Tervis ja tervishoiuteenused (artikkel 24)

84. Laste ja noorte suremus on Eestis järjepidevalt vähenenud. Alates 2000 on alla aastaste laste surmade arv tuhande elussünni kohta tunduvalt alanenud (2013:2,1‰). Õpilaste profülaktiliste läbivaatuste tulemuste kohaselt oli 2013 kooliealiste laste peamised terviseprobleemid nägemishäired (20%), rühihäired (17%) ja ülekaalulisus (11%). Laste ja noorukite seas on saagenud vaimse tervise häired¹⁹⁶, mis kajastub mh esetappude arvu tõusus¹⁹⁷. Kuigi viimasel ajal on toimunud mitmeid positiivseid arenguid, keskendutakse pigem tagajärgede likvideerimisele (ravi ja rehabilitatsioon) mitte probleemide ennetusele (universaalne ennetus, varajane märkamine ning sekkumine)¹⁹⁸.

85. Sotsiaalteenused ja tervishoid (nii esmatasand kui ka psühhiaatiline abi) ei ole piisavalt hästi integreeritud, infovahetus tihti ei toimi, mistõttu KOV-ini ei jõua alati info abivajavast lapsest või sellest, kuidas last ja peret aidata. Ka Politsei- ja Piirivalveameti hinnangul jäävad mitmed vägivallajuhtumid tervishoiuasutuste poolt teatamata¹⁹⁹. Osa lapsi jääb tervishoiusüsteemi jaoks kadunuks – lapsed, keda ei registreerita perearsti nimistusse²⁰⁰ jäävad ilma ka ettenähtud tervisekontrollist (mistõttu võivad ka mitmed väärkohtlemise juhud avastamata jääda).

6.2.2 Arstiabi

86. Eestis on vaja tegeleda eriarstiabi teenuste rohkem piirkondlikule tasandile toomisega (nt vaimse tervise teenused on tagatud eelkõige kõige suuremates keskustes). Isegi tasuta teenuste puhul ei pruugi abivajaja saada teenusele, kuna teenus on füüsiliselt liiga kaugel²⁰¹.

6.2.5 Haiguste ennetus ja tervise edendamine

87. Kuni 25% lastest ei külasta kolme aasta jooksul kordagi hambaarsti²⁰². Põhjuseks on eeskätt pere madal terviseteadlikkus ja puudujäägid järjepidevas ennetustegevuses²⁰³. Kaariese esinemissagedus on 12-aastastel 83,8% (samal ajal Taani õpilastel 62,1%). Vajalik on suurendada laste hambaarsti tervisekontrollidele suunamist pere- ja kooliõdede²⁰⁴ poolt.

6.2.6 Koolitervishoid

88. Eesti 11-15-aastaste õpilaste enesehinnanguline tervis on mõnevõrra paranenud, samas on

¹⁹⁶ Tervisestatistika näitab, et vaimse tervise probleemide tõttu diagnoositi 2013 psüühika- ja käitumishäireid kokku 5861 juhul, vanuses 1-4 aastat 7,5%; 5-9 aastat 36,1%; 10-14 aastat 20,9% ja 15-19 aastat 25,5%.

¹⁹⁷ 2014. aastal sooritasid suitsiidi vanuses 10-14 aastat 2 last ja vanuses 15-19 aastat 10 last.

¹⁹⁸ Riik tugineb täna liigselt mitteformaalsele märkamisele ning esmatasandil ei ole rakendatud universaalset skriiningut tuvastamaks võimalikke probleeme õigeaegselt.

¹⁹⁹ Näitena, et info ei liigu, info ei liigu piisavalt kiiresti või lapsega kokku puutuvatel spetsialistidel pole selgeid käitumisjuhtumiseid, on järgnev juhtum: Ida-Virumaal pöördus üks 10-aastane poiss 2010. aasta jooksul halva kohtlemise muu sündroomi (füüsiline kuritarvitamine -seksuaalne kuritarvitamine -piinamine -vaimne julmus) tõttu arsti juurde 4 korda.

²⁰⁰ Kuna kohustusel tagada oma elukoha aadressi õigsus rahvastikuregistris puudub selge ning reaalne järelevalve, ei ole antud regulatsiooniga reaalselt tagatud isikute andmete õigsus, mis raskendab oluliselt lastekaitse-, noorsoo-, sotsiaal- jt laste vaimse tervise spetsialistide tööd eriti olukordades, kus pered kolivad või korterist välja tõstetakse.

²⁰¹ Nt Viljandisse eriarsti vastuvõtule tulevad inimesed Kohtla-Järvelt ja Saaremaalt, või logopeedi abi vajav laps suunatakse Tapalt Rakverre, Haljalasse või Tartusse, Narvast suunatakse abivajajad sageli Tallinnasse või Tartusse.

²⁰² Antud arv on kasvutendentsis - 2010-2012 oli näitaja 22%. Vt lähemalt Laste hambaraviteenuse kasutuse analüüs (2014)

²⁰³ Mh näitas seda ka 2013. aasta eelarvesse planeeritud laste hambahaiguste ennetuse lepingumahtude oluline alatäitmine teenuseosutajate poolt.

²⁰⁴ Hambahaiguste ennetavatele vastuvõttudele soovitamise (suunamise) kohustus on pereõdedel ja kooliõdedel – see on reguleeritud nii perearsti ja temaga koos töötavate tervishoiutöötajate tööjuhendis kui ka kooliõde tööd reguleerivas määruses.

suurenenud depressiivsete meeleolude esinemine²⁰⁵. SEYLE uuringu (2010) kohaselt usub 2/3 õpetajatest, et nad saaksid vaimse tervise probleemidega lapsi aidata, kuid nad teavad sellest valdkonnast liiga vähe²⁰⁶.

89. Terviseameti 2009 sihtuuringu tulemused näitavad, et koolide päevakavades ja õppekorraldustes on puudusi²⁰⁷, õppeprogrammid on ülekoormatud, tulemuseks õpilaste vähene õpirõõm, suur koolistress ning kooliväsimus²⁰⁸. Positiivne on tasuta sooja koolieine saamise võimalus nii põhikoolis kui ka gümnaasiumis. Lisaks on paljudes koolides alustatud õpilastele sooja hommikupudru jagamist vältimaks väsimustunde kujunemist.

90. Osade koolide ja lasteaedade mängu- ja spordiväljakute²⁰⁹ varustatus vahenditega on puudulik, vahendid tihti amortiseerunud²¹⁰, mis suurendab vigastuste riski²¹¹. Vähe kasutatakse paralleelõpikuid, mistõttu on probleem ka ülemäära rasked koolikotid, eriti algklasside lastel²¹².

6.2.9 Immuniseerimine

91. Hoolimata aktiivsele teavitustööle vaktsineerimise tähtsusest, jääb mitmete nakkuste vastase vaktsineerimisega hõlmatus WHO poolt määratud 95%-st allapoole²¹³. Sageli jäetakse hilisemas eas tegemata vajalikud revaktsineerimised, eeskätt vanemate keeldumise tõttu. Rahaliste vahendite puudumise tõttu ei ole alustatud HPV vastase vaktsineerimisega emakakaelavähi ennetamiseks.

6.2.10 Noorte reproduktiivtervisealane nõustamine ja seksuaalsel teel levivate haiguste ennetamine

92. Alates 15. eluaastast on 13% naistest kogenud seksuaalvägivalda, sh ca 50% viimase 12 kuu jooksul seksuaalvägivalda kannatanutest on vanuses 16–17 aastat²¹⁴. Eestis on seksuaalvägivalla riskitegur teismeliseiga (nn kohtinguvägivald), seksuaalvägivalda esineb rohkem venekeelse elanikkonna seas. Paarisuhtevägivalda ei käsitleta piisavalt õigusaktides ja sellega ei tegele süsteemselt tervishoiusüsteem²¹⁵.

93. Rahvastiku tervise arengukava 2009–2020 rakendusplaan hõlmab meetmeid noorte üldise teadlikkuse suurendamiseks reproduktiiv- ja seksuaaltervise valdkonnas, kuid puudub eraldi puudega tüdrukutele suunatud reproduktiivhariduse programm. Probleemiks on ka asendushooldusel kasvanud noorte seksuaalkäitumise- kui ka paari- ja perekonnasuhete alane teadlikkus, arvestades erinevaid riske²¹⁶. Paljudel juhtudel ei näe asenduskodu endal rolli seksuaal- ja perekonnakasvatases,

²⁰⁵ Vt lähemalt WHO Health Behaviour in School-aged Children, HBSC4 (2014).

²⁰⁶ Samas õpetajate valmidus vaimse tervise probleemidega lapsi abistada oleneb ka nende endi subjektiivse heaolu tasemest ja üldisest koolikeskkonnaga rahulolust.

²⁰⁷ Nt 36%-s uuritud klassidest planeeritakse kontrolltöid muu hulgas ka õppepäeva esimesse ja viimasesse tundi.

²⁰⁸ SEYLE uuring (2010) näitab, et üle poole 14-15-aastastest on sageli väsinud juba hommikul kooli minnes.

²⁰⁹ Mänguväljak, võimla, spordisaal või võimalus kasutada avalikke võimlaid, spordisaale ja mänguväljakuid on olemas kõikides koolieelsetes lasteasutustes ja 97%-s koolides.

²¹⁰ Koolieelsete lasteasutuste ja koolide omanikud ei ole alati taganud regulaarset mängu- ja spordivahendite ning -rajatiste professionaalset kontrolli ja hooldust.

²¹¹ Aastal 2011 suri 3-aastane laps lasteaia amortiseerunud mänguväljakul lämbumise tõttu.

²¹² Terviseameti sihtuuringu tulemuste kohaselt on 30% esimese klassi, 72% teise klassi ja 86% kolmanda klassi õpilaste ranitsate kaal lubatust suurem (2009).

²¹³ Nii oli 2014 difteeria-teetanus-läkakõha vastase vaktsineerimisega hõlmatud 94,5%, leetrid-mumps-punetised vastu 93,4%, poliomieliidi vastu 94,5%, B-viirushepatiidi vastu 94,1% 2-astastest lastest.

²¹⁴ Vt lähemalt Eesti Naiste Tervise Uuring (2014).

²¹⁵ Füüsilist vägivalda oli kogenud 17,2%, seksuaalset vägivalda 4,1% ja mõlemat 1,8% 1966-st küsitletud 16-44-aastastel seksuaalvahekorra kogemusega naisest. Vt lähemalt M. Laanpere: Factors influencing women's sexual health and reproductive choices in Estonia.

²¹⁶ Nt varajane seksuaalelu ja (soovimatu) rasedus; noorena lapsevanemaks saamine ja raskused oma vanemliku rolli ja vastutuse täitmisel; raskused paarisuhte/ perekonnaloomisel ja selle säilitamisel jne. Vt lähemalt Asendushoolduse

pidades seda eeskätt kas kooli või teiste spetsialistide ülesandeks²¹⁷.

94. Aastal 2014 diagnoositi Eestis 291 HIV-nakatud isikut, kellest 7 oli vanuses 0-19 eluaastat (sh vastsündinud, kes on raseduse või sünnituse käigus nakatud).

6.2.11 Tubaka tarbimise ennetus

95. Suitsu proovimist alustatakse Eestis järjest enam hilisemas eas²¹⁸, igapäevasuitsetajate hulk väheneb²¹⁹ ja tubaka kättesaadavus noortele on vähenenud. Paraku proovivad alaealised varakult erinevaid tubakatooteid (13-aastastest pooled on proovinud ükskõik millist tubakatoode); E-sigareti proovimine on sama levinud, kui sigareti²²⁰. Positiivne, et 2015 jõustusid tubakaseaduse muudatused, millega keelati alaealistel vesipiipude, elektrooniliste sigarettide ja tubakavaba huuletubaka tarvitamine ja omamine, samuti keelati neid tooteid alaealisele müügiks pakkuda, müüa ja reklaamida.

6.2.12 Tervislik toitumine

96. Lapseea rasvumine on Eestis kasvav probleem²²¹, aastal 2014 oli 11-15-aastastest ülekaalus või rasvunud kokku 16,6% poistest ja 13,6% tüdrukutest. Ülekaalulisi/rasvunud lapsi on rohkem maapiirkondades, halva majandusliku olukorraga ja ühe bioloogilise vanemaga peredes. Osadel peredel on lastele täisväärtusliku toidu võimaldamisega probleeme²²², igas kaheksandas peres ei saa laps süüa iga päev värsked puu- ja aedvilju ja igas üheteistkümnendas liha või kala²²³.

6.2.13 Vaimse tervise edendamine

97. Eestis puudub selge kontseptsioon ja sektoriteulene regulatsioon vaimse tervise teenuste osutamiseks, mis sätestaks lisaks ravi-, rehabilitatsiooni- ja tugiteenustele ka tegevused vaimse tervise edendamiseks ning vaimse tervise häirete ennetamiseks²²⁴.

98. Lastel ja noorukitel registreeriti 2013 psüühika- ja käitumishäireid 5 861 juhul ja meeleoluhäireid 481 juhul. Võrreldes 2010 oli 2014 kooliõpilastel suurenenud depressiivsete meeleolude esinemine²²⁵, depressiooni levimus selles vanuserühmas on ca 10%, alalävine depressioon on ca 30%²²⁶. Uute diagnoositud psüühika- ja käitumishäirete arv lastel ja noorukitel on alates 2009 tõusnud. Narkootiliste ainete kasutamisega seotud psüühikahäirete levimus on Euroopa keskmisest kõrgem²²⁷. Laste vaimse tervise probleemid süvenevad laste perekonnast eraldamisega - kinnistes asutustes (erikoolides) õppivatetest lastest 62%-l on aktiivsus- ja tähelepanuhäire tunnused²²⁸. Eestis on

kontseptsiooni alusanalüüs (2013).

²¹⁷ Vt Lasteombudsman (2013). Asenduskodude analüüs.

²¹⁸ Aastal 2006 ei olnud sigaretti proovinud 62% 11-aastastest poistest, siis 2014 85%.

²¹⁹ Igapäevasuitsetajate osakaal 11–15-aastaste hulgas ajavahemikul 2002–2014 on langustrendis. Igapäevaselt suitsetas 2014 4% poistest ja 3% tüdrukutest, 2002 vastavalt 10% poistest ja 5% tüdrukutest.

²²⁰ 33% 11–15-aastastest noortest on proovinud e-sigaretti, 36% on proovinud sigaretti.

²²¹ Aastal 2013 oli Eestis iga 10. kooliealine laps ülekaaluline, kusjuures alates 2008 oli lisandunud rohkem kui 5000 ülekaalulist last.

²²² Eesti sotsiaaluuring – Eesti laste materiaalne heaolu (2014).

²²³ Suuresti sõltub pere laste heaolu pere sissetulekust, mis seotud sellega, kui palju on peres sissetuleku toojaid.

²²⁴ Vt lähemalt Laste vaimse tervise integreeritud teenuste kontseptsiooni alusanalüüs (2015).

²²⁵ Vt lähemalt Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuring (2014).

²²⁶ Depressiooni haiguseelse seisundi nähud ei võimalda veel kliinilist depressiooni diagnoosida, kuid väga oluline on märgata haiguseelse seisundi tundemärke varakult ning probleemidega lapsele vajalikku abi pakkuda isegi juhul, kui ta veel otseselt ravi ei vaja.

²²⁷ Arvestades Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuringut (2014) ja ESPAD-i mitme aasta trende.

²²⁸ Vt lähemalt “Kinnistes asutuste viibivate laste kognitiivsete ja siksuslike omaduste ning vaimse tervise, sõltuvuskäitumise ja sotsiaalse tausta uurimus” (2014).

internetisõltuvus kujunenud välja 5%-l kooliõpilastest²²⁹. Levinud vaimse tervise probleem kooliõpilaste hulgas on enese tahtlik vigastamine, vähemalt korra on elu jooksul ennast mingil viisil tahtlikult vigastanud 1/3 kooliõpilastest (sh sagedasem tüdrukute hulgas).

99. Esmatasandi psühholoogiline abi ei ole piisav (puuduvad nii vaimse tervise õed perearstikeskustes ja koolides, kui vähene kaetus tugispetsialistidega - psühholoogid lasteaias/koolis, eripedagoogid²³⁰) ja kättesaadav, mis tekitab pikad järjekorrad psühhiaatrite/lastepsühhiaatrite, logopeedide jt vaimse tervise teenuse osutajate vastuvõtule saamiseks²³¹. Samas lastepsühhiaatrilise abi kättesaadavus puudub enamikus maakonnakeskustes²³², sh lastepsühhiaatria arengut on aastaid pidurdanud spetsialistide vähesus²³³.

100. Positiivne on hiljutine regionaalsete laste ja noorte vaimse tervise keskuste loomine²³⁴. Samas taas on tegemist projektiga²³⁵, mille edasine rahastus on ebaselge, st kogu arendustegevus võib jääda ühekordseks ja positiivne mõju valdkonnale tervikuna ajutiseks.

6.2.14 Vigastuste ja mürgistuste vältimine

101. Eesti on kõrge vigastussuremusega riik²³⁶. Laste suremus vigastuste tagajärjel on alates 1989 vähenenud²³⁷. Kõige rohkem suri 2013 kuni 14-aastaseid lapsi uppumise tagajärjel²³⁸, ravi vajasid kuni 14-aastased lapsed kõige enam kukkumiste ja mehaanilise jõu toimel tekkinud vigastuste tagajärjel²³⁹. Mürgistuste tõttu vajasid kõige rohkem arstiabi 0–4-aastased lapsed (203 last)²⁴⁰. Riskikäitumisest hoidumisel ja vigastuste ennetamisel on oluline roll nii lastevanematel kui ka koolil. Uus õppekava küll toetab integreeritud teemakäsitlust, kuid puudub rakendumise hindamine.

102. Alkoholi kõrval on teiseks oluliseks vigastuste riskiteguriks narkootikumid, 2014 selgus, et 39% 12. klassi õpilastest on narkootikumide proovinud²⁴¹. Arvestades narkomaanide arvu, on ravi maht ebaproportsionaalselt väike²⁴², puudub ka alkoholisõltlastele selgelt kirjeldatud ravisüsteem.

²²⁹ Poistel ilmneb patoloogiline internetisõltuvus sagedamini, tüdrukud seevastu kuuluvad sagedamini internetisõltuvuse riski piiril olevasse rühma. Vt lähemalt SEYLE uuring (2010).

²³⁰ Esmahaigestunu puhul võivad järjekorrad olla kahe kuu pikkused, kuigi meeleoluhäirete puhul ei tohiks ooteaeg spetsialistide hinnangul ületada nelja nädalat ja ebastabiilsete patsientide puhul tuleks tagada psühhiaatri vastuvõtule pääsemine veelgi kiiremini.

²³¹ Spetsialistid kui lapsevanemad on välja toonud spetsialistide (logopeed, eripedagoog, psühholoog, sotsiaalpedagoog) puudust koolides, mida aitaks leevendada täiendav sarnane spetsialistide meeskond lasteaedades, kus lapse probleemidega varajane tegelemine aitaks ennetada probleeme.

²³² Abi suudetakse tagada ainult suuremates keskustes, prioriteetset ambulatoorset abi ja võrdset regionaalset kättesaadavust kesk- ja regionaalhaiglate tasemel on praktikas võimatu edasi arendada. Piiratud spetsialistide arv ei võimalda tagada konsultatiivset abi esmatasandi tervishoiu jaoks.

²³³ Seda nii lastepsühhiaatrite kui ka nende ravimeeskonnas hädavajalike kliiniliste lastepsühholoogide, logopeedide ja psühhiaatriaõdede osas.

²³⁴ Vaimse tervise keskused asuvad Tallinnas, Tartus, Pärnus ja Kohtla-Järvel ning nende piirkondlikud harud on esindatud ka Narvas, Võrus, Valgas ja Põlvas. Samas kuigi vaimse tervise keskused loodi teenuste koordineeritud osutamise põhimõttest lähtuvalt, on nad sisuliselt eraldiseisvad üksused, st ei ole ühtlustatud, milliseid teenuseid ja millistel põhimõtetel keskustes osutatakse, samuti ei ole selge, kas keskused täidavad sarnast või erinevat eesmärki.

²³⁵ Projekti rahastatakse läbi Norra toetuste programmi „Rahvatervis“.

²³⁶ 2013. aastal oli 958 vigastussurma, see on ligikaudu kaks korda kõrgem Euroopa keskmisest.

²³⁷ Kui 1989. aastal moodustasid Eestis vigastustest tingitud surmad 53–57% kõigist 1–14-aastaste laste surmadest, siis 2012. aastal oli 29–31% 1–9-aastaste surmadest põhjuseks vigastus (SoM-i andmetel).

²³⁸ Igal aastal upub mitmeid lapsi ning lisaks saab mitukümmend last uppumis- ning lämbumisohtu sattumise tõttu tervisekahjustusi. Ujumise algõppe kursuse edukalt läbinute osakaal on suur (90% lastest läbib pärast kursust iseseisvalt basseinis 25 meetrit), kuid igal aastal jääb erinevatel põhjustel (haigused, vigastused, puudumised, KOV-ide vähene rahaline panus) ca 800 lapsel ca 12 000-st kursust täielikult või osaliselt läbimata.

²³⁹ Vt lähemalt Vigastuste ja vigastussurmade ennetamise poliitika rakkerühm (2014).

²⁴⁰ Vahetu võimalus lapsevanematele info jagamiseks: perearstidel ja -õdedel, ka ämmaemandatel.

²⁴¹ Uuring „Riskikäitumise teadlikkuse uuring kolmes sihtrühmas“ (2014).

²⁴² Praegu on Eestis narkosõltlastest täiskasvanutele nähtud ette 45 voodikohta (SA Viljandi haiglas 20 ja Sillamäel 25

- *Tagada laste raviandmete kvaliteetsus, nende liikumine terviseinfo süsteemi ja lastega kokkupuutuvate spetsialistide ligipääs andmetele.*
- *Muuta seadusandlikult esmatasandi skriiningute läbimine perele kohustuslikuks, mis tagaks probleemide (sh vaimse tervise) varase märkamise ja asjakohase reageerimise. Tagada abi saamine riskigruppidele, mis skriiningu tulemusel vajavad kõrgendatud tähelepanu ning abi.*
- *Suurendada vanematele tehtavat teavitustööd immuniseerimise, hambaravi ja muu tervisedenduse vajalikkuse osas. Pakkuda emadele nüüdisaegsetel teadmistel põhinevat imetamisnõustamist.*
- *Töötada välja ja rakendada haavatavate sihtrühmade (nt puudega lapsed, asenduskodus viibivad lapsed) seksuaalhariduse koolitusprogrammid.*
- *Töötada välja seksuaaltervise edendamiseks ja parandamiseks kasutatav strateegia, mis sisaldab naistevastase vägivalla, sh paarisuhtevägivalla ennetamist.*
- *Vähendada endiselt tõhusamalt alaealiste suitsetamislevimust.*
- *Töötada välja strateegia laste rasvumise ennetamiseks, teema integreerida lasteaedades ja koolides terviseõpetuse programmi.*
- *Luua riiklikul tasandil ühtne vaimse tervise poliitika, määrata nimetatud valdkonna koordineerija ning omistada talle konkreetne vastutus. Korraldada selgepiiriline riiklik finantseerimine (sh hõlmatud ka eriarstiabi ning kohaliku tasandi teenused), suurendada ennetust, suunates valdava osa esmase ja teisese tasandi sekkumiste rahastusest lapse igapäevasesse keskkonda.*
- *Suurendada vaimse tervise komponenti kõigi esmatasandi spetsialistide täienduskoolituste programmide seas (sh lasteaiaõpetajad, õpetajad, pereõed ja –arstid).*
- *Teha rohkem ennetustööd esmatasandi ravivõrgu (perearstid ja –õed) poolt vanemate teadlikkuse tõstmiseks õnnetusjuhtumite tekkepõhjustest. Suurendada alaealiste narkosõltlaste ravi ja rehabilitatsiooni mahtu.*

6.3 Elatustase (artikkel 27 lõiked 1–3)

6.3.1 Vaesusriski vähendamise riiklikud meetmed

103. Eesti elanikkonnast elas 2013 suhtelises vaesuses 22,1% ja absoluutses vaesuses 8%. Aastatega on vaesuse tase ühiskonnas kasvanud²⁴³. Laste (0–17-aastased) suhtelise vaesuse määr oli 20,2%. Laste vaesus on seda suurem ja sügavam, mida rohkem lapsi on peres – 1-lapsega peredest elas suhtelises vaesuses 21% ja absoluutses vaesuses 9%, 3-lapsega peredes vastavalt 28% ja 16%²⁴⁴. Ühe vanemaga või teiselt mitte-aktiivse vanema lapsed on tunduvalt suuremas vaesusriskis. Laste elamistingimused on aasta-aastalt pisut paranenud, siiski elab viiendik lastest kehvades oludes²⁴⁵.

104. Noorte (15-24-aastaste) töötuse määr tõusis Eestis 2008 12%-lt 2013 aastal 18,7%-ni, probleemiks on mitte-töötavate ja mitte-õppivate noorte arvu kasv²⁴⁶. Kuna noorte edukus tööturul sõltub nende õpingute kvaliteedist, omandatud haridustasemest ja oskustest, võib noorte töötuse suurenemise üheks peamiseks põhjuseks pidada nende puudulikku ettevalmistust tööturule

voodikohta) ja alaealistele 28 voodikohta (Jõhvis 24 ja Tallinnas hetkel 4 voodikohta). Tallinna Laste Turvakeskuses on noorte sõltlaste ravi ühildatud õppetegevusega.

²⁴³ Suhtelise vaesuse määra algtaase 2010 17,5%; Eesti eesmärk 2015 – 16,5%.

²⁴⁴ Eesti Statistikaamet 2015. Vt lähemalt <http://www.stat.ee/90732>.

²⁴⁵ Vt lähemalt Laste heaolu. Statistikaamet (2013).

²⁴⁶ Eestis moodustasid NEET-noored 2013 keskmiselt kõikidest noortest 12,5%.

sisenemiseks ja seal püsimiseks. Positiivne, et Eesti on kavandanud ESF perioodi (2014-2020) raames täiendavaid meetmeid noorte töötuse ennetamiseks ja vähendamiseks.

105. Riik on võtnud suunaks investeerida lastesse²⁴⁷, tõstes peretoetusi²⁴⁸, sh lapsetoetust, ning seadnud eesmärgiks tõsta vanemate tööhõivet. Esile saab tõsta ka vaesuse vastu võitlemise strateegia „Sotsiaalse turvalisuse, kaasatuse ja võrdsete võimaluste arengukava 2016-2023“ koostamise, mille üheks eesmärgis on laste vaesuse vähendamine.

- *Ühtlustada peretoetuste süsteemi, suurendada selle paindlikkust lapsevanemate töö- ja pereelu ühitamise võimaluste parandamiseks. Tõhustada üksikvanemaga perede toetussüsteemi.*
- *Indekseerida toimetulekutoetus ja siduda toimetuleku piir nii elatusmiinimumiga kui ka tarbijahinnaindeksiga.*
- *Rakendada efektiivselt Noortegarantii meetmed (ennetustegevused, esimese töökoha meede).*
- *Tõsta üksikisiku tulumaksuvaba miinimumi, vähendamaks madalalpalgaliste leibkondade vaesusriski.*

6.4 Sotsiaalkindlustus, lapsehoiuteenused ja lasteasutused (artiklid 26 ja 18 punkt 3)

6.4.2 Peretoetused

106. Eesti riik investeerib lastesse ja peredesse hinnanguliselt ca 782 miljonit eurot aastas²⁴⁹. Alates 2009 on kulutused riiklikele peretoetustele vähenenud²⁵⁰. Alates 2015 kasvavad edaspidi kulutused peretoetustele hinnanguliselt umbes 78 miljoni euro võrra aastas²⁵¹. Vaesuse leevendamiseks vaid universaalsest lapsetoetusest enamasti ei piisa ja suuremas vaesuses olevad pered vajavad ka täiendavat tuge.

107. Lapse sotsiaalsete põhiõiguste tagatus riigi eri piirkondades varieerub olulisel määral, kuna KOV-i võimekusest sõltuvad nii sotsiaalteenuste osutamine kui ka erinevate täiendavate toetuste maksmine²⁵². Alates 2009 ei maksta enam riiklike peretoetuste seaduse alusel koolitoetust, mis on toonud kaasa laste ebavõrdse kohtlemise - omavalitsuste poolt makstavad toetused erinevad mitmekordselt, on omavalitsusi, kes taolist toetust lastele ei maksa²⁵³.

6.4.3 Vanemahüvitis

108. Eesti vanemapuhkuste süsteem paistab positiivselt silma väikelapse vanemale tagatud asendussissetuleku perioodi pikkuse ja heldete hüvitistega²⁵⁴, siiski peab pöörama rohkem tähele-

²⁴⁷ Aastal 2016 tõuseb toimetulekupiir 90 eurolt 130 euroni.

²⁴⁸ Alates 1. juulist 2013 kehtib vajaduspõhine peretoetus, mida makstakse allpool vajaduspõhist peretoetuse sissetulekupiiri elavatele lastega perekondadele, samuti toimetulekutoetust saavatele lastega perekondadele. Laste vaesuse vähendamise aspektist on positiivne universaalse lapsetoetuse tõus 19 eurolt 45 euroni. Aastaks 2019 tõuseb universaalne lapsetoetus 60-ni euroni.

²⁴⁹ Vt lähemalt Peretoetuste, teenuste ja vanemapuhkuste roheline raamat (2015).

²⁵⁰ Peretoetuste kulutuste kahanemist on mõjutanud lapsetoetuste saajate arvu vähenemine, mis tuleneb vastavas vanuses laste arvu vähenemisest rahvastikus. Veel on kulutuste ulatust mõjutanud koolitoetuse kaotamine ning vanemahüvitise saamise ajal ühegi lapse kohta peres lapsehooldustasu mittemaksmise kehtestamine 2009. aastal.

²⁵¹ Alates 2015 tõusis vajaduspõhise peretoetuse suurus 45 euroni kuus ühe lapsega perele ja 90 euroni kuus kahe ja enama lapsega perele. Perioodil 1. juuli 2013 kuni 31. detsember 2014 oli vajaduspõhise peretoetuse suurus 9,59 eurot kuus ühe lapsega perele ja 19,18 eurot kuus kahe ja enama lapsega perele.

²⁵² Üle Eesti on suured erinevused nii teenuste osutamise kui ka toetuste maksmise osas.

²⁵³ Nt 2013 Saare maakonnas Kärla vald toetas I klassi õpilasi 160 euroga. järgnesid Kihelkonna, Kaarma, Mustjala ja Valjala 130 euroga. Orissaare vallas oli ranitsatoetus 120 eurot, Laimjala vallas aga 35 eurot.

²⁵⁴ Olulisel määral vähenesid vanemahüvitise kulud 2013. aastal, mil kulutused ulatusid veidi enam kui 157 miljonit

panu isade osaluse suurendamisele ning töö- ja pereelu paremale ühitamisele²⁵⁵. Riigipoolne sissetulekukaitse kahaneb järsult, hiljemalt lapse 1,5 aastaseks saamise hetkel hoolimata sellest, et suurel hulgal vanemal ei ole võimalik hoolduskoormust üle anda ja täielikult tööellu naasta, kuna enamikule leibkondadele taskukohane lapsehoiuteenus muutub enamasti kättesaadavaks lapse kolmanda eluaasta täitumisel.

6.4.4 Toetused puudega inimestele

109. Puudega laste toetusi sai 2014 kokku üle 9000 lapse, seejuures 60%-l neist on raske või sügav puue²⁵⁶. Paraku puudega inimestele laiemal valikul tugiteenuste pakkumise asemel makstakse mitmesuguseid sotsiaalkindlustustoetusi, mille peamine eesmärk on siiani olnud hüvitada puudest tingitud lisakulutusi. Erinevate toetuste arvutamise aluseks on puudega inimeste toetuste määr (25,57 eurot), mis on püsinud muutumatuna alates 2005.

6.4.5 Lapsehoiuteenus

110. Eestis 2013 ei töötanud 12 700 tööealist (vanuses 15-69) inimest vajaduse tõttu hoolitseda laste või teiste pereliikmete eest, neist 5800 olid eelkooliealiste laste vanemad (93% naised)²⁵⁷. Peaaegu kõigil 4-6aastastel lastel on lasteaiakoht, kuid see on vaid kolmel neljandikul 1,5-3aastastest²⁵⁸, oma kohta ootas lasteaias 2013 peaaegu 5400 1,5-3aastast last²⁵⁹.

111. Üheks oluliseks töö- ja pereelu ühitamist toetavaks meetmeks on kättesaadav ja kvaliteetne lapsehoiuteenus²⁶⁰. Alates 2015 võib KOV lapsevanema soovil ja nõusolekul võimaldada väikelaste lasteaiakoha asemel lapsehoiuteenust, mille puhul lapsevanema osalustasu ei tohi ületada 20% palga alammäärast²⁶¹. Probleemid, mis on vaja lahendada: põhjendamatult erinevate nõuete kehtimine alusharidusele ja lapsehoiuteenusele; lapsehoiuteenuse osutajate kvaliteedi hindamissüsteemi puudumine; lapsehoidjate vähesed taseme- ja täienduskoolituse võimalused ning meetodiline tugi, puudega laste hoiu probleem²⁶².

- *Säilitada universaalne lapsetoetuste süsteem, sihistades toetused suuremas vaesusriskis olevatele peredele. Indekseerida lapsetoetus vastavalt tarbijahinnaindeksi ja maksulaekumise dünaamikale.*

euroni. Seoses sissetulekute kasvuga võib eeldada, et lähiaastatel kulutused vanemahüvitisele suurenevad.

²⁵⁵ Ka suhteliselt madal sündimus ning väikeste laste emade madal hõivemäär viitavad raskustele töö- ja pereelu ühitamisel.

²⁵⁶ Alates 2009 on toetuse saajaid ligikaudu 2700 võrra rohkem.

²⁵⁷ Statistikaameti tööjõu-uuring (2013).

²⁵⁸ Koolieelsetes lasteasutustes osales 2013 91% 3-6-aastastest lastest, 4-aastastest kuni koolimineku eas lastest osales alushariduses 95,5%. Alla 3- aastastest lastest osales Euroopa Sotsiaaluuringu (Statistikaamet 2013) andmetel formaalses lapsehoiust 23%, mis jääb EL eesmärgist 10 pp võrra madalamale. Lasteaiakohtadest puudus eelkõige suuremates linnades – Tartus ja Tallinnas, vähesemal määral Pärnus ja mitmetes mainitud linnade lähiumbruse valdades.

²⁵⁹ Koolieelsete lasteasutuste seadus §10 (1) Valla- või linnavalitsus loob vanemate soovil kõigile pooleteise- kuni seitsmeaastastele lastele, kelle elukoht on selle valla või linna territooriumil ning ühtib vähemalt ühe vanema elukohaga, võimaluse käia teeninduspiirkonna lasteasutuses. Pooleteise- kuni kolmeaastase lapse lasteaiakoha võib valla- või linnavalitsus vanema nõusolekul asendada lapsehoiuteenusega, mille rahastamisele kohaldatakse käesoleva seaduse § 27 lõigetes 3 ja 4 sätestatud.

²⁶⁰ Lapsehoiuvõimaluste kättesaadavus võimaldab vanemal osaleda tööturul ja vähendada niiviisi ka pere vaesusriski, samuti on kvaliteetne ja kättesaadav lapsehoid üks mõjusamaid poliitikameetmeid sündimuse suurendamisel. Kvaliteetne alusharidus ja lapsehoid toetavad laste (eriti haavatavasse gruppi kuuluvate) sotsiaalset ja emotsionaalset arengut ja edasist haridusteed.

²⁶¹ Analüüsi tulemused näitavad, et mida kõrgem on lasteaiakohatasu, seda enam suureneb ka laste absoluutne vaesus.

²⁶² Riikliku lapsehoiuteenuse rahastuse (suunatud raske ja sügava puudega lastele) 402 eurot aastas eest saab sihtgrupi lapsel osta teenust vaid kuni viieks ööpäevaks aastas.

- *Kahandada lapsevanema töö- ja pereelu ühitamise võimaluste ja valikuvabaduse suurendamiseks puhkuse- ja hüvitiseskeemide jäikust.*
- *Suurendada alushariduse ja lapsehoiu kättesaadavust, soodustades seejuures vähekindlustatud perede ja erivajadusega laste osalemist alushariduses. Luua ühtne kvaliteeti ja kättesaadavust toetav alushariduse ja lapsehoiu süsteem, mis kuulub ühe ministeeriumi haldusalasse, vastab ühtsetele kvaliteedinõuetele ja on reguleeritud ühe seaduse raames; täiendada personali koolitust.*

7. HARIDUS, VABA AJA JA KULTUURITEGEVUS (artiklid 28, 29 ja 31)

7.1 Haridus, sh kutseõpe (artikkel 28)

7.1.1 Koolieelne haridus

112. Laste osalus alushariduses on kõrge²⁶³, mis loob head eeldused sujuvaks üleminekuks kooliellu. Laste arvu prognoosi kohaselt on lähiaastatel oodata lasteaiakohtade vajaduse kasvu²⁶⁴ (vt täiendavalt käesoleva aruande p 6.4.5). Aastal 2014 olid 1,5–7aastaste lastega leibkonnad lasteaias või lastesõime teenuse kättesaadavusega enamasti rahul (85%), rahulolematuse tase erineb olulisel määral keskuste ja maapiirkondade vahel²⁶⁵. Maakonniti on suur erinevus ka lasteaiasõpetajate vastavuses kvalifikatsiooninõuetele²⁶⁶. Samuti on probleemiks, et vene õppekeelega lasteaias on kõrgtasemel eesti keelt valdavaid õpetajaid ainult 36%.

113. Praktikas ei suuda kohalikud omavalitsused tagada kõigile puudega lastele kohta tavalasteaias, samuti napib õpetajatele vajalikku tuge erivajadustega laste õpetamiseks (nt 2013 oli tugispetsialisti koht loodud vaid 53% lasteaias²⁶⁷). Kaasava hariduspoliitika rakendamiseks ei oma kõik õpetajad piisavalt ettevalmistust ning napib ressursse vajaliku õpikeskkonna loomiseks.

7.1.2 Koolikohustus

114. Eestis elavate koolikohustust mittetäitvate laste arv on suhteliselt väike. Alates 2015 tunnustati kehtetuks PGS § 14, mis nägi ette võimaluse vanema karistamiseks rahatrahviga lapse koolikohustuse mittetäitmise korral²⁶⁸.

7.1.3 Alternatiivsed võimalused hariduse omandamiseks

115. Üldhariduskooli õpilastest oli 2013 mõne haridusliku erivajadusega (HEV) 17%, erilist õppekorraldust vajas ca 3,2% ning 74% erivajadustega lastest õppis erikoolis (st ca 3000 õpilast). Eestis tegutseb 2014/2015 õppeaastal hariduslike ja kasvatuslike erivajadustega laste koole 38, neist 20 riigikooli, 13 munitsipaal- ja 5 erakooli²⁶⁹. Üleriigiliselt on õppekohad ebaühtlaselt jaotunud, samuti on riigi-, munitsipaal- või erakoolide vahel ebaühtlaselt jaotunud erineva haridusliku erivajadusega õpilased. HEV laste õpetamise uue kontseptsiooniga on võetud suund kaasavale haridusele ja kavas on üle vaadata ka olemasolev erivajadustega laste koolide võrk. Kitsaskohad, mis vajavad lahendamist: HEV õpilased tavakoolis ei saa piisavalt vajalikku tuge²⁷⁰, koolijuhtidel ja õpetajatel puudub valmisolek ja teadmised kaasava õppe rakendamiseks; HEV õpilastele ei ole tagatud võrdseid tingimusi tugispetsialistide teenuste kättesaadavuseks, sest kohalikel omavalitsustel on väga erinev suutlikkus tugispetsialistide teenuste rakendamiseks.

²⁶³ Eestis osales 2013 alushariduses 91,7% 4–6aastastest lastest, mis on natuke madalam tase kui EL keskmine.

²⁶⁴ Sh eelistab eestikeelset lasteaias oma lastele või lastelastele 78% vene kodukeelega vastajatest. Vt lähemalt Integratsiooni monitooring (2011).

²⁶⁵ Vt lähemalt uuring „Elanike rahulolu kohalike avalike teenustega“ (2014).

²⁶⁶ Kõigest 8081st lasteaiasõpetajast vastas 2014 kvalifikatsiooninõuetele 6 698 ehk 83%, kuid nt Harju ja Valga maakonnas vastas kvalifikatsiooninõuetele 79%, Hiiumaal 96% lasteaiasõpetajatest.

²⁶⁷ Vt lähemalt Laste heaolu. Child Well-being. Eesti Statistika Amet (2013).

²⁶⁸ Põhjendusena nimetati eelnõu seletuskirjas, et tegemist oli ebaõnnestunud sõnastuses normiga – see ei vastanud vastutusnormi ülesehitusele ja oli sisult ka KarS-i üldosaga vastuolus (nt üldkasuliku töö määramine).

²⁶⁹ Hariduslike ja kasvatuslike erivajadustega laste koolide õpilaste arv on viimase kümne aastaga vähenenud, riigi HEV koolides on arv kahanenud ligi 1000 õpilast ehk 40%.

²⁷⁰ HEV õpilaste kaasatus tavakooli võrreldes Euroopa ja Põhjamaadega on Eestis väiksem.

7.1.4 Klassikursuse kordamine ja koolist väljalangemine

116. Haridussüsteemis on probleemiks koolist väljalangemine enne põhihariduse omandamist või kõrvale jäämine pärast põhikooli lõpetamist ilma õpinguid jätkamata²⁷¹ või kutseharidust omandamata. Väljalangevus üldhariduskoolide päevasest õppes on 2011-2014 langenud ja stabiliseerunud põhikooli III astmel (7.–9. klassis) 0,5–0,6%-ni ja gümnaasiumi esimesel õppeaastal 1,0–1,1%-ni, kuid on siiski liiga kõrge. Probleemiks ka katkestajate suur osakaal üldhariduse mittestatsionaarses õppes ja kutsehariduses²⁷². Poiste väljalangevus põhikooli III kooliastmes on kaks korda suurem kui tüdrukutel ja madalamad tulemused põhihariduse lõpus peegelduvad suuremas väljalangevuses järgmisel tasemel. Õpilaste hinnangul on kutsehariduses õpingute katkestamise peamisteks põhjusteks eelkõige valed erialavalikud²⁷³, õpilase vähene õpimotivatsioon, konfliktid õpetajate või kaasõpilastega ning rahalised raskused.

117. Kaasava hariduspoliitika kontekstis on probleemiks nn piiripealsete (normintellektiga, kuid käitumishäirete või õpiraskustega)²⁷⁴ laste õpetamise kvaliteet ja neile sobivate klasside/koolide ja pädevate õpetajate nappus. Praktikavahetavad need lapsed sageli koole, nende haridustee on ebastabiilne ning võimed ei pruugi leida sobivat rakendust.

118. Koolidel on võimalik valida, kas korraldada eripedagoogi ja koolipsühholoogi teenus iseseisvalt kohapeal või osta teenus Rajaleidjast²⁷⁵. Koolis igapäevaselt töötavad inimesed väidavad, et nõustamiskomisjonidest (maakonna peale üks nõustamiskeskus) üksi ei piisa, vajalik on ka tugispetsialistide töötamine koolis kohapeal²⁷⁶. Näiteks koolipsühholoogi teenuse vajadust kinnitab asjaolu, et kurbuse/masenduse esineb vähemalt iganädalaselt 40% 11–15-aastastel tüdrukutel ning 22% samas vanuses poistel.

119. Tugispetsialistide olemasolu koolis sõltub taaskord omavalitsuse finantssuutlikkusest ja erineb omavalitsuste lõikes oluliselt (suured linnakoolid²⁷⁷ versus väikesed maakoolid²⁷⁸), on ka koole, kus tugispetsialistid puuduvad täielikult. Probleemid on tekkinud ka spetsialistide vähesusest tulenevalt: koolidel on raske leida nende juurest Rajaleidja keskustesse tööle liikunud spetsialistidele asendajat. Spetsialistide nappust ei leevenda ka praegune riiklik koolitustellimus²⁷⁹. Eriti kriitiline on vene keelt valdavate spetsialistide vähesus, mis avaldub eelkõige Ida-Virumaa piirkonnas.

120. Õpilaste valmisolek ennast kokku võtta sõltub mh kas õpetaja kasutab kognitiivseid aktiveerivaid strateegiaid. Paraku rakendatakse Eestis harvem kui teistes riikides tunnisisi alternatiivseid õpetamisstrateegiaid, mitmekesiseid hindamisstrateegiaid ning aidatakse õpilastel kriitiliselt mõelda²⁸⁰.

121. Ühiskonnas mõistetakse hariduse ja koolide kvaliteeti liiga riigieksamite tulemuste kesksena. Uuringud näitavad, et turupõhimõtetele toimiv koolivalik taastoodab nn heade ja mitte nii heade

²⁷¹ Pärast põhihariduse omandamist õpinguid mittejätkavate noorte koguarv on vähenenud. Siiski on tegu probleemiga – nad langevad välja haridussüsteemist tervikuna, st võivad madala haridustaseme ja kutse puudumise tõttu sattuda raskustesse ka töö leidmisel ja kujuneda NEET-nooreks, kes ei osale hariduses, tööturul ega koolituses.

²⁷² 2013/14. õppeaastal katkestas õpingud 21,8% kõigist kutseõppe õpilastest, vt lähemalt HTM aasta-analüüs (2014)

²⁷³ Eelnev viitab karjääriõppe ja -nõustamise nõrkusele põhikoolis, mida kutseõppeasutus ei suuda kompenseerida (Espenberg et al 2013: 40).

²⁷⁴ Tavakool neid sageli õpetada ei taha/ei suuda ja erikooli sihtgruppi nad ka ei kuulu.

²⁷⁵ Kõigis maakondades alustasid 2014 septembris tööd sihtasutuse Innove juhitud Rajaleidja keskused, mis korraldavad vastavate maakondade nõustamiskomisjonide tööd. Samas probleemiks teenuse kättesaadavus, sh distants.

²⁷⁶ Vt lähemalt Vigastuste ja vigastussurmade ennetamise poliitika rakkerühm (2014).

²⁷⁷ Paljudes suurtes koolides töötavad tugispetsialistid täiskoormusega, kohati osakoormusega, sõltuvalt kooli ja õpilaste vajadustest/võimalustest. Vt lähemalt uuring Õppenõustamisteenustega rahulolu ja nende kättesaadavus (2011).

²⁷⁸ Psühholooge ja sotsiaalpedagooge saavad maakoolid endale lubada üsna harva – nende ülesandeid peavad täitma teised kooliliikmed vastavalt olukorrale ja võimetele.

²⁷⁹ Igal aastal lisandub näiteks 3–4 kvalifitseeritud logopeedi, kuigi vajadus nende järele on oluliselt suurem.

²⁸⁰ Vt lähemalt uuringu TALIS tulemusi (2013).

koolide fenomeni, koondades lapsed vanemate taustakarakteristikute ja nende registreeritud aadressi ning ettekoolitamise alusel²⁸¹, ning vene õppekeelega koolide õpilaste nõrgemad õpitulemused on osaliselt tingitud venekeelsete koolide õpilaste madalamast sotsiaalsest taustast.

7.1.6 Õpilaskodude programm

122. Õpilaskodu teenuse kättesaadavust piirab õpilaskodude ja kohtade vähesus (õpilaskodu 2014:42 koolis; 2015:39 koolis, sh vähenenud kohtade arv), tugiteenuste erinev kättesaadavus maakonniti ja nõrk võrgustikutöö ning õpilaskodude puudulik valmisolek kasvatusraskustega õpilastega²⁸² tegelemiseks.

- *Täpsustada alushariduse finantseerimist, kohalike omavalitsuste vastutust ja paindlikke alushariduse ja hoiuvormide loomist lähtuvalt laste ning perede vajadustest.*
- *Arendada õpetajaharidust (sh suunata suuremat tähelepanu alternatiivsetele õpetamisstrateegiatele lähtuvalt õpilase individuaalostusest), õppevara (sh digitaalset), laste varast keeleõpet ning süsteemi laste erivajaduste varajaseks märkamiseks ja toetamiseks.*
- *Töötada välja õppekorraldusmeetmed õppe tulemuslikkuse suurendamiseks ja katkestamise vähendamiseks. Kindlustada õpilastele vajalike tugiteenuste kättesaadavus ja kvaliteet, olenemata lapse elukohast ja haridusliku erivajaduse olemasolust ning arendada õpilaste toetuste süsteemi.*
- *Võimaldada koolidele õigus kujundada ise oma õppekava ja hindamissüsteemi.*
- *Kaasata senisest enam HEV õpilasi kodukohakooli, tagada rahastus õppekeskkonna kohandamiseks nende vajadustele vastavaks.*
- *Tagada õpilaskodudes mitmekülgsed tugiteenused, tõsta spetsialistide pädevust. Analüüsida õpilaste seal viibimise põhjuseid, vältimaks, et õpilaskodusse suunamine asendab pere tegeliku abivajadusega tegelemist kohalikul tasandil.*

7.2 Hariduse eesmärgid (artikkel 29)

123. Käesoleva artikli rakendamisega seonduvat on valdkonniti käsitletud läbivalt kogu aruandes.

7.2.1 Üldharidussüsteemi arengukava 2007–2013

124. Rahvusvahelised võrdlusuuringud näitavad, et enamik õppijaid Eestis omandab head baasoskused ja õppijate sotsiaalmajandusliku tausta mõju õpitulemustele on väike. Samas teoreetiliselt omaksvõetud ja dokumentides kinnitatud õpikäsitlus, õppijate eri tüüpi andekuste väärtustamine ning erivajaduste märkamine²⁸³ ei ole muutunud õppeprotsessi lahutamatuks osaks; gümnaasiumivõrk ei arvesta õppijate arvu suurt vähenemist, väikesed gümnaasiumid ei suuda pakkuda mitmekesiseid ning kvaliteetseid õpivõimalusi; õppijate ligipääs digitaristule ja digitaalne õppevara on puudulik ja ebahütlane, ning ühiskonnas mõistetakse hariduse ja koolide kvaliteeti liiga riigieksamite tulemuste kesksena²⁸⁴.

125. „Eesti elukestva õppe strateegia 2020“ elluviimiseks on riik lubanud korrastada haridusasutuste

²⁸¹ Vt lähemalt Tallinna koolivaliku kihistav mõju (2013).

²⁸² Aina enam on õpilaskodudes ka käitumisprobleemidega lapsed. Vt lähemalt Koolikorralduslikud tugimeetmed kasvatusraskustega õpilastele (2010).

²⁸³ PISA uuringu põhjal on meil paljude riikidega võrreldes väike osakaal madalate ja ka väga heade oskustega õpilasi. Eesti haridussüsteem suudab paremini märgata ja tegelda nõrgemate õpilaste erivajadustega kui keskmiste ja tugevate ning eriti andekate õpilastega.

²⁸⁴ Vt lähemalt Eesti elukestva õppe strateegia 2020.

ja õppekohtade arvu²⁸⁵, kuigi praegu pole koolivõrgu suhtes veel selgust²⁸⁶. Kui üldhariduskoolide võrgu korrastamiseks vahendeid mitte suunata, halveneb kvaliteetse ja valikuterohke üldhariduse kättesaadavus maapiirkondades ja kiireneb laste liikumine suurte keskuste koolidesse. Strateegia seab eesmärgiks pädevad ja motiveeritud õpetajad ja koolijuhid. Kvaliteetne haridus eeldab õpetajatöö suuremat väärtustamist²⁸⁷, Eesti õpetajate rahulolu oma tööga on väiksem kui teistes OECD riikides²⁸⁸, põhjuseks: madal palk, ühiskonna vähene tunnustus, ebastabiilne hariduspoliitika, õpetaja madal positsioon ühiskonnas, ülekoormatud õppekava ja ülemäärane töökoormus. Üldhariduskoolide õpetajate keskmine vanus on 2007–2014 järjepidevalt kasvanud²⁸⁹ ja noorte huvi õpetajakoolituse osas kahanev.

7.2.2 Koolivägivalla vähendamine

126. Eestis on kõrge koolikiusamise tase. Laste hälbiva käitumise uuring 2014 näitas, et 22% küsitletud lastest on langenud koolikiusamise ohvriks²⁹⁰, sealhulgas on see mõnevõrra sagedasem eesti õppekeele koolides (vastavalt 22,4% ja 19,8%). Laste arvates on kõige tähtsam, et õpetajad märkaksid ja reageeriks koolikiusamisele, samas koolikiusamise ohvriks langenud eesti õppekeele koolide lastest 29,4% ei ole kellelegi juhtunust rääkinud, vene õppekeele koolide lastest 44,7%. Sageli on kiusamise ohvriks sotsiaalselt rasketes oludes kasvav laps, kiusajaks aga on hooletusse jäetud laps²⁹¹.

127. Riik on viimastel aastel astunud olulisi samme koolivägivalla vähendamisel: justiitsministeeriumi Vägivalla ennetamise strateegia 2015-2020 keskendub ennekõike just lastega seotud vägivallale (sh veebikontstaablite aktiivne tegevus), sotsiaalministeerium käivitas 2015 vanemlusprogrammi Incredible Years²⁹², ka haridussüsteemis pööratakse järjest rohkem tähelepanu kiusamiskäitumise ennetamisele. MTÜ Lastekaitse Liit, Tartu Ülikooli eetikakeskus, SA Kiusamisvaba Kool²⁹³ ja MTÜ Noorteühing TORE eestvedamisel loodi 2014 liikumine Kiusamisvaba Haridustee Eest, millega soovitakse luua turvaline kasvu- ja õpikeskkond kõigile lastele ja noortele alates lasteaiast kuni gümnaasiumi lõpuni.

128. MTÜ Lastekaitse Liit projektiga „Kiusamisest vaba lasteaed ja kool“ on 2015 seisuga liitunud 439 lasteaeda (524-st) ja 81 kooli (544-st). Metoodikakeskuste toel on alates 2010 välja kasvanud kogu riiki hõlmav efektiivne kiusamist ennetav programm, mille tegevuste koordineerimist toetavad ka maakondlikud haridusspetsialistid²⁹⁴. „Kiusamisest vabaks!“ metoodika on tõhus viis positiivse

²⁸⁵ Riigikontrolli hinnangul ei peaks riik kiiresti kokku leppima mitte ainult gümnaasiumivõrgu korrastamise põhimõtteid, vaid seda tuleks teha kogu koolivõrgu kohta.

²⁸⁶ Praxise viimase koolivõrgu-analüüsi kohaselt piisaks Eestile 2020. aastal senise 484 põhiharidust andva kooli asemel 352-st ja 194 gümnaasiumiharidust andva kooli asemel 58 koolist.

²⁸⁷ Õpetaja ameti ja õpetamise populariseerimiseks on käivitunud mitmed riiklikud ja vabatahtlikud algatused. Näiteks on andekatele ülikoolilõpetajatele õpetajatöö kogemust andev programm „Noored kooli“; algatus „Tagasi kooli“, mille raames igapäev on võimalus koolitundi anda; „Õpi õpetajaks“ kampaania; hea õpetaja kuu; õpetaja lähtetoetus.

²⁸⁸ Eriti kehv on õpetajate rahulolu õpetajaameti staatusega ühiskonnas – ainult 14% uuringus osalenud õpetajatest ja 12% koolijuhtidest usub, et õpetajaamet on ühiskonnas väärtustatud.

²⁸⁹ Kui 2007/08. õppeaastal oli alla 40-aastaseid õpetajaid 33%, siis 2013/14. õppeaastal 27%.

²⁹⁰ Ka 2009.–2010. a läbiviidud Koolinoorte tervisekäitumise uuring (HBSC) näitas, et 11–15-aastaste laste hulgas on uuringule eelneval paaril kuul koolikiusamist kogenud vähemalt ühe korra 41% vastanutest.

²⁹¹ Koolivägivalla ohvrid räägivad kõige sagedamini probleemist mitte koolipsühholoogile või sotsiaalpedagoogile, vaid oma sõpradele (27%) või vanematele (25%) ilmnes ISDR-3 uuringust (2014).

²⁹² Suunatud käitumisprobleemidega laste vanematele ja vanematele, kes soovivad ennetada võimalike käitumisprobleemide teket oma lastel.

²⁹³ SA Kiusamisvaba Kooli (KiVa) programm tegutseb alates 2012, 2014/2015 õppeaastal kasutas KiVa programmi 17 kooli üle Eesti ning 14 kooli tegid ettevalmistusi programmiga liitumiseks.

²⁹⁴ Vt lähemalt www.kiusamisestvabaks.ee MTÜ Lastekaitse Liit teeb jätkuvaks laienemiseks koostööd nii Tallinna Ülikooliga kui Tartu Ülikooli eetikakeskusega, Linnade Liiduga, Eesti Maaomavalitsuste Liiduga, MTÜ-ga Eesti

suhtlusõhustiku edendamiseks, rakendamist takistavateks faktoriteks on õpetajate hinnangul ajanappus ja loodetust väiksem kooli juhtkonna ning kolleegide toetus²⁹⁵.

7.2.3 Väikekoolid

129. Riigi aruandes (lk 87) on viidatud 2008 rakendunud üldhariduse finantseerimise mudelile, mis toetab kodulähedase algkooli säilimist. Hoolimata kogukonna vastuseisust²⁹⁶, on praktikas palju väikekoole suletud. Eestis on ca 40% KOV-ides põhikooli õpilaste arv alla 100²⁹⁷. Koolivõrgu korrastamise vajadus on olnud päevakorras üle kümne aasta, koolipidajatel (kohalik omavalitsus) on ebavõrdne võimekus õppekvaliteedi tagamisel, kuna koolivõrk ei ole muutunud laste arvuga kohandunud²⁹⁸. Väikese õpilaste arvuga koolides on raskusi õpetajatele täiskoormuse tagamisega, gümnaasiumides ei ole võimalik pakkuda piisavalt õpilastele valikuvõimalusi.

- *Määrata kindlaks riigi ja kohaliku omavalitsuse ülesanded ja rahastamine nii alus-, põhi- kui ka gümnaasiumihariduse tagamiseks, et parandada hariduse kvaliteeti, kättesaadavust ja õpetajate palga taset. Arvestada koolivõrgu korrastamisel õpilaste arvu väiksusest tingitud regionaalsete eripäradega.*
- *Arendada koolisüsteemi tervikuna kaasava ja sallivuse suurendamisele suunatud hariduspoliitika efektiivsemaks rakendamiseks (sh koolitused õpetajatele, vajaliku õpikeskkonna kohandamine, kiusamisennetusprogrammide laiendamise (sh vene õppekeelega koolides) toetamine).*
- *Suurendada inimõiguste (sh lapse õiguste) hariduse ja sotsiaalsete oskuste õpetamise mahtu erinevatel koolitasetel ja lastega seotud ametialade taseme- ja täiendõppes.*
- *Tagada igas haridusasutuses ja õpilaskodus ametikoht tugispetsialistile, kelle peamiseks tööülesandeks on tagada asutuses esmanõustamine (õpilastele, õpetajatele, lapsevanematele) psühhosotsiaalse toe kavandamisel ja rakendamisel (mh kiusamise ennetamiseks).*

7.3 Vaba aja, huvi- ja kultuuritegevused (artikkel 31)

131. Positiivse trendiga on laste ja noorte osalemine huvitegevuses ja noortekeskuste töös (2010:37%, 2014:47%)²⁹⁹. Ehkki noorsootöö kättesaadavus on järjest paranenud³⁰⁰, kuid kuna huvitegevuse korraldamine on KOV-ide pädevuses, ilmneb piirkondlik ebavõrdsus³⁰¹: Eesti 215-st omavalitsusest rohkem kui pooltes ei ole 2014/2015 ühtegi EHISes registreeritud huvikooli³⁰², avatud noortekeskusi

Alushariduse Juhtide Ühendus ja SA Innove Rajaleidja keskustega kõigis maakondades, samuti on projektiga seotud MTÜ Moreno Keskus superviisorid ning MTÜ Tartu Laste Tugikeskuse koolitajad varase märkamise koolitustega.

²⁹⁵ Info toetub projekti pilootkoolides meetodikaga „Kiusamisest vabaks!“ 2014/2015 õppeaastal liitunud klasside õpetajate hulgas läbi viidud uuringu tulemustele. Uuringu tulemusena ilmnis, et meetodika praktiseerimise tulemusel alanes kiusamise osakaal lastevahelises suhtluses ning samal ajal kasvas laste hoolivus ja tähelepanelikkus; lapsed olid õppinud sotsiaalseid olukordi teadlikumalt mõtestama, emotsioone ära tundma ja oma empaatiat väljendama, tõsis laste endi julgus ja aktiivsus kiusamisele vahele astuda.

²⁹⁶ Vt lähemalt Tartu Halduskohtu kohtuotsus haldusasjas nr 3-11-2982.

²⁹⁷ Eesti hariduse infosüsteemi (EHIS) andmetel.

²⁹⁸ Kooliealiste laste arv on viimase 16 aasta jooksul vähenenud umbes 40% võrra.

²⁹⁹ 2014/15. õppeaastal õpib huvikoolis 56 848 üldhariduskoolide õpilast (42% kõigist üldhariduskoolide statsionaarse õppe õpilastest), lisaks osaleb üldhariduskoolide huviringides ca 74 000 üldhariduskoolide õpilast (so umbes 52%)

³⁰⁰ 2014/15. õppeaastaks on avatud noortekeskusi 246 ja huvikoole 591, suurenenud on ka spordikoolide arv.

³⁰¹ KOV-id, kus on huvikool, on KOV-i üksuste võimekuse indeksi põhjal oluliselt võimekamad. Kohalike omavalitsuste võrdluses erines 2012 laste suhteline vaesus ligi kuus ja pool korda (Harjumaa versus piiriäärsed alad Kirde- ja Lõuna-Eestis).

³⁰² Nendes omavalitsustes elab 2014. aasta andmetel 13% kõigist Eesti 7–26 aastastest noortest.

ei ole 61 omavalitsuses³⁰³. Huvitegevuses osalemist takistab tihti vanemate raske majanduslik olukord³⁰⁴. Eesti Õpilasesinduste Liit on seisukohal, et igale õpilasele tuleb tagada 1 tasuta huviring³⁰⁵.

7.3.2 Noorte- ja projektlaagrite programm

132. Laagrites osalevate laste arv on viimastel aastel vähenenud (2012:29 611, 2014:27 915), mis on seotud nii laste koguarvu vähenemisega kui ka perede majandusliku olukorraga. Positiivne, et Haridus- ja Teadusministeeriumi rahaline toetus laagritele on aastate lõikes suurenenud³⁰⁶ ja vähemate võimalustega peredest pärit ning hoolekandeesutustes elavatele noortele eraldatavate sotsiaaltuusikute arv on tõusnud (2012:2185 last, 2014:2377 last)³⁰⁷.

- *Toetada lastel huvihariduses ja -tegevuses, laagriprogrammides ning pikapäevarühmas osalemist (põhirõhk toimetulekuraskustega peredele). Suurendada noorsootöö teenuste ulatust, kättesaadavust ja töötajaskonna pädevusi.*

³⁰³ Vt lähemalt Haridus- ja Teadusministeeriumi aasta-analüüs (2014).

³⁰⁴ Suhtelises vaesuses olevatest kuni 14-aastaste lastega leibkondadest oli 2010 22% raha puudumine laste huvihariduse saamist takistav tegur. Lapsevanematest 16% sai 2011 tagada lapse noorsootöös osalemise kõiki lapse soove arvestades. Veidi vähem kui kümnendikul vanematest ei olnud võimalik toetada lapse osalemist tasulistes tegevustes. Vt lähemalt Eesti sotsiaaluuring (2010).

³⁰⁵ Vt lähemalt Õpilaste sotsiaalsete garantiide kontseptsioon (2013).

³⁰⁶ Aastal 2010 toetati projekti „Noorte tervistav ja arendav puhkus” 733 194 euroga, 2014 vastavalt 871 248 euroga.

³⁰⁷ Vt lähemalt <http://www.entk.ee/laagrid> ja koondprojektide aastaaruanded.

8. LASTEKAITSE ERIMEETMED

8.1 Põgenikustaatuses olevad lapsed (artikkel 22)

133. Kuigi Eestis on ülejäänud Euroopa Liidu riikidega võrreldes vähe varjupaigataotlejaid ja pagulasi, pidas 2014³⁰⁸ läbiviidud uuringus 16% praegust pagulaste arvu liiga suureks, soovides veelgi karmimat poliitikat. Eesti pagulasorganisatsioonid on osundanud, et varjupaigataotlejatele ja pagulastele pakutavad teenused ja vastuvõtutingimused on korraldatud puudulikult (sh olematu tugisüsteem). Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seaduses ei ole sätestatud protsessi varjupaigataotlejate erivajaduste kindlakstegemiseks, nagu seda eeldab EL vastuvõtutingimuste direktiiv (2013/33/EL)³⁰⁹, samuti puudub toimiv süsteem nende erivajaduste tuvastamiseks³¹⁰.

134. Aastal 2014 ei esitanud varjupaigataotlust ükski saatjata alaealine välismaalane³¹¹, teadaolevalt viibis Eestis 2014 üks saatjata alaealine, kes lahkus riigist. Sotsiaalkindlustusameti³¹² partneriks on alates 2014 SOS Lasteküla Eesti Ühing, kellega on sõlmitud haldusleping saatjata alaealistele välismaalastele asenduskoduteenuse pakkumiseks³¹³. Kohalik omavalitsus määrab alaealisele esindaja, kelleks saab tavaliselt KOV-i sotsiaaltöötaja, kellel puuduvad laiemad teadmised rändepoliitikast, varjupaigaõigusest, lapse kultuurilistest eripäradest jne.

135. Eestkoste on lapse kaitse üks olulisimaid tegureid. Paraku kukkus 2014 PPA poolt väljakuulutatud konkurss saatjata alaealise esinduslepingu sõlmimiseks füüsilise või juriidilise isikuga läbi, ning praegu puudub esindajate võrgustik, kes esindaks saatjata alaealist välismaalast VRKS ja VSS alusel läbiviidavates PPA menetlustoimingutes. Saatjata alaealistele kohalduv eestkoste/esinduse regulatsioon on ebapiisav, seda eelkõige esinduse sõltumatuse tagamise osas³¹⁴.

136. Koolikohustus laieneb ka alaealistele rahvusvahelise kaitse saanud isikutele Eestis viibimise ajal vastavalt VRKS §75. Neid käsitatakse koos uussisserändajatest lastega samamoodi kui keelelise erivajadusega lapsi. Üldiselt õpitakse tavaklassis individuaalse õppekava alusel³¹⁵. Seni on vähem tähelepanu leidnud õppimisvõimaluste toetamine väljaspool kohustuslikku õpet (nt lasteaias, gümnaasiumis, kutse- ning kõrgkoolis).

137. Lastele, kellelt on võetud vabadus (vt ka käesoleva aruande p. 9.2.4) tuleb tagada eakohased

³⁰⁸ Taolist seisukohta esineb keskmisest rohkem 60-74-aastaste, eesti rahvusest, maapiirkonnas elavate, madalama hariduse ja madalama sissetulekuga inimeste hulgas. Vt lähemalt uuring (2014) Eesti elanike teadlikkus ja hoiakud pagulasküsimustes.

³⁰⁹ Eesti ei ole 01.09.2015 seisuga üle võtnud direktiivi rahvusvahelise kaitse seisundi andmise ja äravõtmise menetluse ühiste nõuete kohta (2013/32/EL), mis käsitleb menetlustingimusi ja direktiivi, millega sätestatakse rahvusvahelise kaitse taotlejate vastuvõtu nõuded (2013/33/EL), mis käsitleb vastuvõtutingimusi.

³¹⁰ See on eriti oluline näiteks piinamis- või vägistamisohvrite puhul, kes ei pruugi ise koheselt välja öelda, mis nendega aset leidnud on.

³¹¹ Aastatel 2009–2013 on Eestis varjupaika taotlenud kokku üheksa saatjata alaealist. Koos vanematega on samal perioodil Eestis varjupaika taotlenud 28 last.

³¹² Saatjata alaealise välismaalase viib peale tema leidmist/tuvastamist (piiril või siseriigis) asenduskodusse Politsei- ja Piirivalveamet. Lapsest teavitatakse Sotsiaalkindlustusametit, kes võtab esimesel võimalusel ühendust SOS Lasteküla asenduskoduga, asenduskodu omakorda asukohajärgse kohaliku omavalitsusega ning vormistab lapse teenusele suunamiseks vajalikud dokumendid.

³¹³ Asenduskoduteenuse sisu on kirjeldatud sotsiaalhoolekande seaduses. Lisaks sotsiaalhoolekande seaduses sätestatudle on saatjata alaealistele välismaalastele tagatud esmavajalik tõlketeenus ja juurdepääs tervishoiuteenustele.

³¹⁴ 28.04.2013 jõustusid ohvriabi seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse muudatused, mille tulemusena loodi Politsei- ja Piirivalveametil (edaspidi PPA) õigus ja võimalus sõlmida lepingu (edaspidi saatjata alaealise esindusleping) füüsilise või juriidilise isikuga, kes tagaks saatjata alaealiste esindamise välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seaduse ning väljasõidukohustuse ja sissesõidukeelu seaduse (edaspidi VSS) alusel teostatavate menetlustoimingute ajal. St ei toimu sõltumatu esindaja määramine kohtu kaudu.

³¹⁵ Riiklikus õppekavas soovitatakse nendele lastele õpetada eesti keelt teise keelena, võimaluse ja soovi korral õpetada emakeelt ning võimaluse korral loobuda teise võõrkeele õppest.

vaba aja veetmise võimalused ja võimaldada juurdepääs haridusele. Puuduvad sätted, mis reguleeriksid praktilist vaba aja veetmist ja juurdepääsu haridusele välismaalastest kinnipeetud ja väljasaadetavatele alaealistele. Praktikas on välismaalastest alaealistele väljasaadetavatele haridusele juurdepääsu tagamine osutunud keerukaks, eriti keelebarjääri ja senise puuduliku haridustee tõttu.

138. Ühelgi rahvusvahelise kaitse taotlemise etapil ei tohi alaealist kinni pidada, siiski 2012 peeti väljasaatmiskeskuses³¹⁶ kinni kokku 17 alaealist kolmanda riigi kodanikku³¹⁷. Alaealiste kinnipidamise erisusi sätestavaid sätteid on vähe ning kehtiv regulatsioon ei osuta piisavat tuge alaealiste praktilisele kinnipidamisele. Kehtiva regulatsiooni kohaselt kehtib alaealiste kinnipidamise korral sama maksimaalne tähtaeg, mida näeb ette üldregulatsioon.

139. Arvestades varjupaigataotlejatele organiseeritud regulaarselt kättesaadava õigusabi puudumist, osutas Eesti Inimõiguste Keskus ajavahemikus 2011-2015 juuni varjupaigataotlejatele õigusabi projekti Pagulaste õiguskliinik³¹⁸ raames (nt jaanuar-juuni 2015 sai nõustamist 102 varjupaigataotlejat³¹⁹). Alates 2015 juuli taoline organiseeritud õigusabi saamise võimalus varjupaigataotlejatel puudub, küll saavad nad jätkuvalt taotleda riigi õigusabi (vähene teavitus).

- *Luua spetsiaalsed tingimused saatjata alaealiste majutamiseks (luua tingimused kolmandate riikide kodanikest alaealiste kinnipidamiseks eraldiseisvas asutuses või luua väljasaatmiskeskusesse spetsiaalsed tingimused alaealiste majutamiseks).*
- *Täiendada kehtivat regulatsiooni alaealiste kinnipidamise spetsiifiliste sätetega (kinnipidamise korraldus, kinnipidamise eritingimused, sh tähtaeg).*
- *Koolitada saatjata alaealistega tegelevat personali (mh õiguskaitseasutused, intervjuerijad, tõlgid, sotsiaal- ja noorsootöötajad, tervishoiuspetsialistid, eestkostjad, menetlejad) lapse õiguste kaitse küsimuses.*
- *Täiendada kehtivat regulatsiooni viisil, mis tagaks kinnipeetud alaealistele juurdepääsu haridusele ja eakohastele vabaaja tegevustele.*
- *Selgitada välja erivajadusega varjupaigataotlejatele, sealhulgas saatjata alaealistele, vajalikud teenused ja täpsustada õigusakti tasandil varjupaigataotlejate ligipääs tasuta teenustele.*
- *Muuta saatjata alaealiste esinduse/eestkoste korraldust, kuna praeguse esinduse/eestkoste korralduse puhul ei ole tagatud esinduse sõltumatus ning sellest tulenevalt ka alaealise huvidest lähtuv menetlus.*

8.3 Kriminaalvastutus ja laste üle kohtumõistmine (artikkel 40)

140. Laste toimepandud kuritegude arv jätkab 2012 alanud vähenemistrendi³²⁰. Alaealiste kuritegusid 2014 registreeriti 1342 (2013 võrreldes 19% ja 2006 võrreldes 2,5 korda vähem). Paraku on õigusrikkumiste levik alaealiste seas oluliselt levinum kui näitab kriminaalstatistika. Aastal 2014 läbi viidud laste hälbiva käitumise uuringu kohaselt oli 12% lastest³²¹ pannud õigusrikkumise toime

³¹⁶ Väljasaatmiskeskuse näol on tegemist üldise välismaalaste kinnipidamisasutusega, mis ei ole spetsialiseerunud alaealiste kinnipidamisele. Seadusest tulenevalt puudub väljasaatmiskeskusel kohustus tagada spetsiaalselt alaealistega tegelemise väljaõppega personal väljasaatmiskeskuses. Väljasaatmiskeskuse suure täituvuse korral puuduvad piisavad võimalused alaealiste eraldamiseks täiskasvanud väljasaadetavatest.

³¹⁷ Isikud, kes väitsid, et on alaealised, kuid hiljem menetlustoimingute raames osutus 14 neist täisealisteks.

³¹⁸ Vt täpsemalt: <http://humanrights.ee/pagulased-2/projektid/pagulaste-oiguskliinik/>.

³¹⁹ 102-st isikust 5 otsustasid pärast nõustamist varjupaika mitte paluda, 11 sai rahvusvahelise kaitse (7 pagulase staatuse ja 4 täiendava kaitse).

³²⁰ Vt lähemalt Kuritegevus Eestis (2014) ptk. Alaealiste kuritegevus.

³²¹ Uuringu raames küsitleti 7.-9. klasside õpilasi.

viimase aasta jooksul³²². Vene emakeelega lapsed panevad võrreldes eesti lastega õigusrikkumisi toime sagedamini peaaegu kõikide uuritavate õigusrikkumiste puhul (v.a narkootikumide müük ja vahendamine). Eluvastaseid kuritegusid registreeriti 2014 kaks, nende seas oli ka Viljandi koolis aset leidnud õpetaja tulistamisjuhtum, mis oli esmakordne Eesti ajaloos.

141. Täpsemalt on antud temaatika kajastatud käesoleva aruande peatükis 9.

³²² Kaheksa aastaga on vähenenud nii kambakaklustest osa võtnud laste osakaal 7%-st 4%-ni kui ka külmlrelva kaasas kandmine. Kui 2006. aastal vastas 10% lastest, et neil on kaasas relvataoline ese (nuga, kett, pesapalli kurikas jne), siis 2014. aastal on vastav arv langenud 6% tasemele.

9. ÜLDISED KRIMINAALPOLIITLISED STRATEEGILISED MUUDATUSED

142. Ühiskonnas on hakatud vägivalda olulisust üha enam teadvustama ning perevägivald, lastega seotud vägivald ja inimkaubandus on seadud kuritegevusevastasteks prioriteetideks³²³. Positiivne, et viimase viie aasta jooksul on saadud vägivalda levikust ja olemusest parem ülevaade, samas on endiselt parandamist vajavaid kitsaskohti³²⁴. Vajalik on süsteemne muutus vägivalda ennetamisel³²⁵: vähe on olnud pikaajalisi ja tõenduspõhiseid ennetusprogramme; vähe on muukeelsetele inimestele mõeldud teavitus- ja ennetustegevust; tervishoiu- ja haridusasutusi on kaasatud vägivaldaennetusse ebapiisavalt. Õigusrikkumisi toime pannud lastele napib kohtuväliseid abinõusid (sh sotsiaal- ja haridusprogrammid). Ka taastava õiguse meetmeid kasutatakse laste puhul liiga harva.

143. Vaatamata koolitamisele, ei oska spetsialistid alati vägivalda märke ära tunda, mis takistab ohvritele vajaliku toe pakkumist. Ligi 2/3 spetsialistidest (lastekaitse- ja sotsiaaltöötajad, õpetajad, õiguskaitsetöötajad jt) ei ole teatanud lapsest, kes võis olla väärkoheldud. Sagedaseim põhjus on spetsialisti ebakindlus probleemi tõsiduse asjus (45%) või ei teata, kelle poole pöörduda (29%)³²⁶.

144. Mittetulundusühingud³²⁷ tõstsid 2011 fookusesse lapse õiguste kaitse lähisuhtevägivalda juhtumites, keskendudes probleemile, et lapse kui vanematevahelist vägivalda pealt näinud isikul, ei ole tunnistajana võimalik iseseisvalt kasutada ohvriabiseaduses ettenähtud kompensatsioone (psühholoogiline nõustamine, turvaline majutus, ohvri abistamine suhtlemisel erinevate riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutustega jt), ning, et vägivalda pealt näinud lapse käsitlemine ohvrina sõltub konkreetse menetleja ettevalmistusest ning oskustest.

145. Õigusrikkumise toime pannud lastega tegelemisel keskendutakse hetkel liialt lapse õigusvastasele teole ja vähem tegeletakse lapse tegeliku abivajadusega. Kehtiv õiguslik regulatsioon ja alaealiste komisjoni formaat ei sobi õigusvastase teo toime pannud laste toetamiseks. Üle-eestiliselt ei ole piisavalt tagatud last toetavate kvaliteetsete ja mõjusate teenuste kättesaadavus.

9.1.1 Alaealiste kuritegude menetlemine

146. Alaealiste õigusrikkujate õigusrikkumiste menetlustähtaegades on tehtud olulisi edusamme ja tänu sellele on menetluses osalevate laste õigused selles osas paremini kaitstud. Siiski ei saa lapsed kriminaal³²⁸- või tsiviilmenetluses osaledes piisavat tuge³²⁹. Samuti kohtumenetlust, mis võib lapsi heidutada, ei kohandata alati nende vajadustega. Konkreetsete meetmed, näiteks lapse ja vastaspoole või tunnistajate otsevastandamise vältimine kohtus või lapse menetlusest teavitamise ja menetlusest arusaamise tagamine, ei ole veel saanud üldiseks tavaks, ka kohturuumid ei ole lapsesõbralikud.

147. Lapsesõbraliku õigusruumi tagamiseks on vaja õigussüsteemi moderniseerimist (lapse huvidega

³²³ Vägivalda ennetamise strateegia 2015-2020 hõlmab lastevahelist vägivalda, laste väärkohtlemist, perevägivalda (lähisuhtevägivalda), seksuaalvägivalda, inimkaubandust. Pidev statistika kättesaadav <http://www.kriminaalpoliitika.ee/>.

³²⁴ Puudub mh ülevaade laste seksuaalse ja muu füüsilise väärkohtlemise levikust; vähe on uuritud vajadust ohvreid aitavate uute eriteenuste järele; napib uuringuid, mis võimaldaksid hinnata toimunud muutusi; vägivalda ohvreid ja toimepanijaid puudutav statistika on lünklik ja pole hõlpsasti kättesaadav ega võrreldav. Infot napib kannatanute täpsemate karakteristikute kohta. Samuti puudub süsteemne juhtumipõhine ülevaade raskematest vägivaldajuhtumitest.

³²⁵ Positiivsena saab välja tuua Haridus- ja Teadusministeeriumi, Sotsiaalministeeriumi ja Justiitsministeeriumi ühiselt elluviidavat Riskilaste ja –noorte ühisprogrammi, mida rahastatakse Norra ja Euroopa Majanduspiirkonna toetusfondist. Programmi raames viiakse ellu projekte ja horisontaalseid tegevusi laste ja noorte riskide vähendamiseks läbi hariduse, noorsootöö, laste hoolekande ja õigussüsteemi. Vt lähemalt <http://eeagrants.fin.ee/et/riskilapsed-ja-noored>.

³²⁶ Vt Soo, K., Ilves, K., Strömpl, J. (2009). Laste väärkohtlemise juhtumitest teavitamine ja võrgustikutöö.

³²⁷ Ümarlaudades tõusetunud teemade põhjal esitas MTÜ Lastekaitse Liit justiitsministrile 2013. aastal ettepaneku olukorra analüüsimiseks lapse parima huvi tagamisel lähisuhtevägivalda juhtumites (kiri 08.05.2013 K-2/26).

³²⁸ Kokku puudutas kriminaalmenetlus 2012. aastal ligi 1500 ja 2013. aastal ligi 1400 alaealist kahtlustatavat.

³²⁹ Lapsesõbralik õigusemõistmine – spetsialistide seisukohad ja kogemused. Kokkuvõte. (2015).

arvestamine, seisukoha väljaselgitamine). Seni on vähe tähelepanu pööratud ohvrit ja tunnistajat toetavale kohtlemisele kriminaalmenetluses³³⁰ ja spetsiaalselt sel eesmärgil menetlejate koolitamisele. Kohtunikke on oluliselt vähem kui ettenähtud kohtunike kohti³³¹ ja viimastel aastatel on tuntavalt vähendatud politseiametnike arvu, mis paneb oluliselt suurema koormuse töötavatele spetsialistidele. Alates 2014 on neljast prefektuurist vaid ühes eraldi lastekaitseteenistus kõigi lastega seotud süüteoasjade menetlemiseks³³². Teistes prefektuurides on eraldi teenistus üksnes lastega seotud raskete süütegude menetlemiseks. Lihtsamaid alaealistega seotud õigusrikkumisi menetlevad üldpolitseinikud, kellest kõigil ei ole lastega seotud menetlusteks vajalikke eriteadmisi.

9.1.1.1 Õigusabi ja lapse kaebeõigus

148. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium tegi 11.12.2012 otsuse³³³, millega rahuldab Tartu Maakohtu taotluse tunnistada kriminaalmenetluse seadustiku § 407 põhiseadusevastaseks. Alates 29.03.2015³³⁴ on alaealisel õigus ärakuulamisele ja kaitsele³³⁵ menetluses, milles tehakse loa andmise määrus alaealise kasvatuslike erivajadustega õpilaste kooli paigutamiseks.

149. Positiivne, et justiitsministeeriumi menetluses on eelnõu, millega kavandatakse tagada tagastamatu riigi õigusabi raames alaealisele kannatanule õigusliku esindaja määramise võimalus. Advokaatide spetsialiseerumise ja riigi õigusabi infosüsteemi täiendamise vajalikkus on tõusetunud korduvalt MTÜ Lastekaitse Liit ja Eesti Advokatuuri poolt läbiviidava projekti Hea nõu lastega peredele tasuta nõustamiste käigus³³⁶, mil kliendid on kirjeldanud oma eelnevaid negatiivseid kogemusi ebapädevate laste esindajatega seondult.

150. Siseriiklikus õiguses ei sätestata, et saatjata alaealisele varjupaigataotleja tuleb automaatselt määrata õigusabi³³⁷. Saatjata alaealise puhul, isegi juhul kui alaealisele on määratud eestkoste (vt käesoleva aruande peatükk 8), võib osutada õiguslik kaitse ebapiisavaks³³⁸.

9.1.1.2 Alaealiste õigusrikkujate mõjutamine

151. Vägivalla toimepanijaid koheldakse peamiselt karistuslike meetmete abil. Hoolimata asjaolust, et viimastel aastatel on vähenenud laste arv erikoolides (2005:143; 2014:46) ja vanglates (2005:90; 2014:33), on kinnistes asutustes olevate laste arv liiga suur. Riigikontroll on osundanud³³⁹, et riik pole probleemsete noortega tegelemisel edu saavutanud. Karistusmeetmed (nii vangla kui erikool) on alaealiste puhul kallid, aga tõhutud - retsidiivsuse määr on kõige kõrgem alaealisena vangistatud isikute seas; kahe aasta jooksul pärast vanglast vabanemist pani uue kuriteo toime üle 2/3 alaealistest

³³⁰ Nt esineb laste ülekuulamistel korralduslikke kitsaskohti ülekuulamisele kaasatavate spetsialistide ebaselge roll, piirkondlikult erinev praktika, laste intervjuerimisel vaba ja juhitud meenutuste napp osakaal. Vt lähemalt Vägivallakuritegudes lapskannatanute ülekuulamise analüüs (2014).

³³¹ 2015 suveks oli täitmata alaliselt 14 kohta.

³³² Aastal 2010 loodi kõikidesse Politsei- ja Piirivalveameti prefektuuridesse eraldi lastekaitseteenistused, kus töötasid lapse õiguste alast koolitust (sh seksuaalselt väärkoheldud lapse ülekuulamine) läbinud menetlejad, operatiivtöötajad, tänaseks töötab sellisel kujul vaid üks prefektuur.

³³³ Kohtuasi nr 3-4-1-20-12.

³³⁴ KrMS § 407 Loa andmise või sellest keeldumise vaidlustamine. Käesoleva seadustiku § 406 lõikes 3 nimetatud määruse peale võib alaealiste komisjon, alaealine või tema seaduslik esindaja esitada määruskaebuse käesoleva seadustiku 15. peatükis sätestatud korras.

³³⁵ St alaealisel ei olnud võimalik taotleda maakohtu otsustuse õigsuse kontrolli kõrgema astme kohtus.

³³⁶ Projekti raames on 2010-2015 sügis projektis osalevad advokaadid tasuta nõustanud kokku üle 1000 abivajaja.

³³⁷ Direktiivi 2013/33/EL artiklist 24 punktist 1 ja artiklist 26 punktist 2 lähtuvalt tuleb saatjata alaealisele tagada õigusabi, juhul kui tema varjupaigataotlust ei rahuldata ning tema parimates huvides on sellise otsuse vaidlustamine.

³³⁸ Vt lähemalt Varjupaigataotlejate õigusabile ligipääsu analüüs (2014).

³³⁹ Riigikontrolli erikoolide ja alaealiste komisjonide järelauditi (2010) eesmärgiks oli hinnata, kas varasemate auditite ettepanekud on ellu viidud ning erikoolide ja alaealiste komisjonide töö muutunud tulemuslikumaks..

kinnipeetutest³⁴⁰. Vägivalla ennetamise strateegia 2015-2020 näeb ühe alaeesmärgina ette, et vägivalla toimepanijate kohtlemise viisid on mõjusamad ja nende retsidiivsus vähenenud³⁴¹, sh toetatakse lapsi kogukonnas, nt mitmedimensioonilise pereteraapia kaudu³⁴².

152. Eestis puuduvad kinnistele asutustele alternatiivsed sekkumised raskete käitumis-, psüühika- ja sõltuvusprobleemidega lastele, peagu täiesti puuduvad kogukonnas pakutavad perepõhised ja mitmesüsteemsed sekkumised. Kinniste asutuste tänastes oludes ei peaks viibima raske somaatilise haigusega laps või noor, veel vähem tõsise psüühikahäirega noored³⁴³. Reeglina puuduvad neis asutustes praegu vastavad tingimused ja spetsialistid, kes suudaksid vajalikku abi (diagnoosimist, ravi ja rehabilitatsiooni) kohapeal nõutaval määral pakkuda³⁴⁴. Kinnises asutuses viibivale lapsele pakutava abi sisu, ajastust ja kvaliteeti mõjutab negatiivselt eri ametkondade ebapiisav koordineerimine, vastutuse hajumine.

153. Tõsiste käitumis- ja sõltuvusprobleemidega laste puhul võib tekkida vajadus abistada last tema tahtest sõltumata ja/või osutada last abistavat teenust. Õiguskantsler on korduvalt juhtinud tähelepanu, et seaduses sätestatud aluste puudumine on praktikas viinud aastaid kestnud põhiseadusega vastuolus oleva olukorraneni, kus laste liikumisvabadust piiratakse vähemalt kahes lasteasutuses seadusliku aluseta³⁴⁵.

9.1.1.3 Alaealiste komisjonid

154. Aastaid on olnud probleemiks AMVS-i regulatsiooni ebaefektiivsus, ka hetkel on olukorra lahendamiseks vajalik õigusloome ametkondliku koostöö puudumisel järjekordselt seiskunud. Erinevad uuringud kinnitavad, et alaealiste komisjoni sattunud noored tunnevad, et komisjonis ei puudutatud nende jaoks tegelikult olulisi küsimusi, tehti ennatlikke järeldusi ning ei küsitud nende arvamust³⁴⁶. Kehtiv AMVS-i regulatsioon ja alaealiste komisjonide formaat ei toeta taastava õiguse põhimõtete rakendamist, rakendatavad mõjutusvahendid on pigem ühekordsed ja sanktsioneerivad. Probleemiks on ka see, et enne kui lapse probleem jõuab komisjoni, on õigusrikkumise toime panemisest möödunud liiga palju aega³⁴⁷.

- *Süvendada lastega töötavate menetlejate, kohtunike ja teiste spetsialistide (sh advokaatide) teadmisi ja oskusi, pakkudes neile täiendkoolitusi laste küsitlemisest (sh ülekuulamisest), arengupsüüholoogiast ja lapse parimatest huvidest (sh nende hindamisest), ja töötada välja*

³⁴⁰ Vt lähemalt Retsidiivsus Eestis (2010).

³⁴¹ Praegu napib vabatahtlikke ravi- ja nõustamisvõimalusi isikutele, kes vägivallateo ärahoidmiseks vajavad õigeaegset ja vajadustest lähtuvat abi. Puudu nõustamisteenustest riskirühmadele, nt seksuaalkäitumise probleemidega alaealised, situatsioonilise perevägivalla toimepanijad, erivajadustega isikud ja nende lähedased.

³⁴² Multidimensional Family Therapy <http://www.mdft.org/> käivitus 2015 Sotsiaalkindlustusameti juures, mil alustas tööd üle Eesti 5 superviisorit, paraku toimub tegevus projektipõhiselt.

³⁴³ Vt lähemalt “Kinnistes asutustes viibivate laste kognitiivsete ja isiksuslike omaduste ning vaimse tervise, sõltuvuskäitumise ja sotsiaalse tausta uurimus” (2014).

³⁴⁴ Käesoleval ajal kinnistes asutustes viibivad teismelised on reeglina psüühikahäirega, osalt ka diagnoosimata häiretega ja vajavad nii põhjalikku diagnoosimist võimalike kaasuvate häirete suhtes, häiretele vastavat kompleksset ravi kui ka rehabilitatsioonimeetmeid, mida nad käesoleval ajal saavad kas ebapiisavalt või ei saa üldse.

³⁴⁵ Kontrollkäik Tallinna Laste Turvakeskuse Nõmme tee osakonda <http://lasteombudsman.ee/et/kontrollkaik-tallinna-laste-turvakeskuse-nomme-tee-osakond> ja kontrollkäik Jõhvi Noorukite ravi- ja rehabilitatsioonikeskusesse http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kontrollkaigu_kokkuvote_johvi_noorukite_ravi-ja_rehabilitatsioonikeskus_0.pdf.

³⁴⁶ Vt lähemalt Käitumisraskustega noored ja neile määratud mõjutusvahendite kohaldamine alaealiste komisjonides (2006)

³⁴⁷ 2014 on üle 30-päevaste arutelude osatähtsus küll oluliselt vähenenud, kuid siiski märkimisväärne. Vt Alaealiste komisjonide menetluskiiruste ülevaade 2014. aasta I poolaastal.

temaatilisi juhendmaterjale.

- Luua alaealiste kinnipidamiseks eraldiseisev/eraldiseisvad asutus(ed), mille keskkond teeniks rehabiliteerivaid eesmärgi ning tagaks alaealiste füüsilise ja vaimse heaolu. Täna sed kinnised asutused ei ole reeglina sobivad tõsiste psüühikahäiretega ja raskete somaatiliste haiguste ning puuetega lastele ja nende sinna sattumist tuleb vältida.
- Arendada väärkoheldud laste abistamise süsteem tervikuna nii, et lapsohver saab vajalikku abi nii enne menetlust, menetluse ajal kui ka pärast seda. Kannatanute kaitsevajaduste hindamise oskuste parandamiseks tuleb täiendada menetlejate koolitusprogramme ja õppematerjale.
- Töötada välja sõltuvushäiretega noortele mõeldud asutuse kontseptsioon ja vajalik regulatsioon haridus- ja teadusministeeriumi, justiitsministeeriumi ja sotsiaalministeeriumi koostöös.
- Tagada õigusrikkumisi toime pannud laste õigeaegne ning lapsesõbralik abistamine, asendades sanktsioneeriva iseloomuga alaealiste komisjonide süsteem lapse abivajaduse toetamisele keskenduva lastekaitse süsteemiga.

9.2 Vabaduse võtmine (artikkel 37)

9.2.1 Alternatiivid vangistusele

155. Kasvatuse eritingimusi vajavate laste koolides puudub õpilastele vajalik individuaalne lähenemine (sh nende erivajadustega piisav arvestamine). Vaja on erinevate režiimide sisseseadmine (sh turvalisuse tagamine) erikoolides³⁴⁸. Lastele pakutavate teenuste iseloom ja kättesaadavus erineb institutsiooniti olulisel määral, nt kui Kaagvere Erikool asub Tartule küllalt lähedal ja vajalikud spetsialistid (psühhiaatrid, rehabilitatsiooniteenus) on Tartus kättesaadavad, siis Tapa Erikoolil tuleb psühhiaatri poole pöörduda Tallinnasse või Viljandisse, rehabilitatsiooniteenust Tapal kasutada pole aga võimalik³⁴⁹.

156. Riigi aruandes (lk 102) on öeldud, et erikoolides on integreeritud õppe- ja kasvatustöö. Õpet korraldatakse vastavalt noore erivajadusele ning pakutakse tugispetsialistide teenuseid (eripedagoog, psühholoog, sotsiaalpedagoog). Koolis on mitmekesine huvitegevus, viiakse läbi intensiivseid vaba aja tegevusi ning loovteraapiaid. Tapa Erikoolis oli 2014 psühholoogi koht täitmata, eripedagoogi koolis ei olnud. Huviringide valik on kesine ja ei lähtu laste vajadustest. Kaagvere Erikoolis on vajadus psühhiaatri järele, kuna enamik kasvandikke on psüühikahäirega ja 2/3 neist saab ka ravi³⁵⁰.

9.2.3 Noor kinnipeetav

157. Eestis viibis 2014 vanglas 33 alaealist³⁵¹, neist 20 süüdimõistetut ja 13 vahistatut. Alaealiste vangide arv on püsinud samal tasemel viimased kolm aastat hoolimata 14–18-aastaste laste arvu olulisest vähenemisest elanikkonnas. Vanglas viibivate alaealiste arv on endiselt liiga suur.

³⁴⁸ Vt lähemalt Õiguskantsleri Kontrollkäik Tapa Erikooli (2014).

³⁴⁹ Kui Tapa Erikooli noorele on tehtud rehabilitatsiooniplaan, siis asutus ei suuda teenust tagada, kuna selleks puudub nii koolis kui ka Tapa linnas pädevus. Ainus võimalik kohapealne ravi on tabletiravi.

³⁵⁰ Vt lähemalt “Kinnistes asutuste viibivate laste kognitiivsete ja isiksuslike omaduste ning vaimse tervise, sõltuvuskäitumise ja sotsiaalse tausta uurimus” (2014).

³⁵¹ Sarnaselt 2013. aastaga oli alaealistest vangidest 31 poissi ja 2 tüdrukut. 14-aastaseid oli 1, 15-aastaseid 6, 16-aastaseid 9 ja 17-aastaseid 17.

158. Pärast põhihariduse³⁵² omandamist on Viru Vanglas³⁵³ võimalus ka kutseõppeks. Samas 2008³⁵⁴ esines rikkumisi seoses õigusega haridusele³⁵⁵, kuna kõigil kooliealistel kinnipeetavatel ja vahistatutel (1kuu <) peab olema võimalik kinnipidamisasutuses viibimise ajal koolikohustust täita.

159. Nii CPT³⁵⁶ kui õiguskantsler (2008 ja 2014³⁵⁷) on osundanud Viru Vanglas erinevatele rikkumistele ja kitsaskohtadele seoses alaealistega: alaealiste puhul leiti rohkem kui 30 päeva pikkusi üksikvangistuse perioode (ülempiir 20 päeva); telefoni kasutamise ebamõistlikult piiratud võimalused³⁵⁸; piiratud ligipääs informatsioonile³⁵⁹; liikumisvõimalustele ja terviseseisundile ebasobiv riietus; alaealiste kinni peetavate isikute värskes õhus viibimiseks ette nähtud ebamõistlikud ajad ja pakutava toidu piisavus, eakohasus ja mitmekülgsus³⁶⁰; tervishoiuteenuste kvaliteet, ennekoike psühhiaatrilise häirega alaealiste ja noorukite olukord³⁶¹. Vanglatöötajad leiavad, et Viru Vanglas on piisavalt võimalusi vajalikke teenuseid osutada ja mingeid lisateenuseid väljastpoolt vanglat pole vaja. Samas jääb näiteks üldjuhul kinnipeetavale määratud rehabilitatsiooniteenus talle osutamata.

9.2.4 Vabaduse piiramine seoses sisse- ja väljasõiduga

160. Antud teemat on käsitletud täiendavalt käesoleva aruande peatükis nr 8. Täna puudub Eestis asutus, mis võimaldaks alaealiste kinnipidamist väljasaatmismenetluse raames ning oleks kohandatud spetsiaalselt alaealiste kinnipidamiseks. Seaduses ei ole määratletud saatjata alaealiste kinnipidamise keeldu. Aastal 2013 selgus, et väljasaatmiskeskuses³⁶² on pika aja jooksul kinni peetud saatjata alaealisi isikuid³⁶³. Ühte alaealist oli keskus kinni peetud isegi enam kui 6 kuud³⁶⁴, kuigi tal olid olemas tagasisaatmiseks vajalikud dokumendid. Samuti 2013³⁶⁵ tuvastati probleeme muuhulgas käeraudade kasutamisel³⁶⁶, saatjata alaealiste kinnipidamisega (mh hariduse omandamise, vaba-aja veetmisega seoses), tõlke kättesaadavusega ning toidunormide arvestamisel. Alates 2014 praktikas

³⁵² VangS § 84 lõike 1 kohaselt on *alla 18-aastasele noorele kinnipeetavale põhihariduse omandamine seadusega ettenähtud ulatuses kohustuslik*.

³⁵³ Viru Vanglas on spetsiaalselt süüdimõistetud alaealiste (vanuses 14-18 aastat) ja noorte õigusrikkujate (vanuses 18-21 aastat) jaoks mõeldud osakond, mis on kavandatud Eesti kõigi selliste vangide hoidmiseks.

³⁵⁴ Vt lähemalt Õiguskantsleri Viru Vangla kontrollkäik 02.12.–03.12.2008.

³⁵⁵ Põhiseaduse § 37 lg 1 lauses 1 on sätestatud igaihe õigus haridusele.

³⁵⁶ Vaata Piinamise ja Ebainimliku või Alandava Kohtlemise või Karistamise Tõkestamise Euroopa Komitee (CPT) raport Eesti valitsusele (2012) Arvutivõrgus leitav: <http://www.cpt.coe.int/documents/est/2014-01-inf-est.pdf>.

³⁵⁷ Vt lähemalt Õiguskantsleri kontrollkäik Viru Vanglasse 19.11.-21.11.2014 .

³⁵⁸ Õiguskantsler tegi 2011. aastal läbi viidud kontrollkäigu järgselt Viru Vanglale soovitus suurendada alaealiste ja pikaageste vahistatute telefoni kasutamise võimalusi nädalas või pikendada nende telefoni kasutamise aega. Õiguskantsleri kontrollkäigul 2014 selgus, et paraku on endiselt kasutusel praktika, mis võimaldab vahistatutel (sh alaealistel) kasutada telefoni ühel korral nädalas kokku kuni kümme minutit.

³⁵⁹ Vt käesoleva aruande punkt 44.

³⁶⁰ Oma raportis märkis CPT: „vangidele antav toit peab olema nende heaolu tagamiseks piisav“. 19.11.2014 õiguskantsleri nõunikega kaasas olnud meditsiinieksperit märkis samuti, et vangla meditsiiniiosakonna sissekannetest torkab silma termin - alaealise dieet, mis täpsustamisel osutus lisa saia või leivaviiluks.

³⁶¹ Ekspertiisi andmetel on praktiliselt kõigil Viru Vanglas viibivatel alaealistel ja noorukitel diagnoositud aktiivsuse ja tähelepanuhäire, nad vajaksid rehabilitatsiooni eesmärgil ka kliinilist psühholoogi, kuid teenus Viru Vanglas puudub.

³⁶² Väljasaatmiskeskus on Siseministeeriumi valitsemisalasse kuuluva Politsei- ja Piirivalveameti (PPA) struktuuriüksus, mille ülesandeks on väljasaadetavate kinnipidamise otsuste täideviimine. Lisaks peetakse keskus kinni varjupaigataotlejaid, kes on varjupaigataotluse esitanud keskus viibimise ajal.

³⁶³ Kuigi enamiku puhul on ekspertiisi tulemusena jõutud seisukohale, et hinnanguliselt on tegemist täisealistega, tuleb saatjata alaealiste puhul üldjuhul lähtuda alaealisuse presumptsioonist.

³⁶⁴ Keskusesse paigutamisel 16-aastane, viibis keskus ajavahemikul 2012 septembrist 2013 märtsini.

³⁶⁵ Vt lähemalt Õiguskantsleri kontrollkäik Politsei- ja Piirivalveameti väljasaatmiskeskusesse 2013.

³⁶⁶ Kontrollkäigul 12.03.2013 selgus, et saatmisel on kasutatud käeraudu (väidetavalt) alaealistel ja noorukitel, nt saatmisel meditsiinilistele protseduuridele, kohtusse, vanuse tuvastamise ekspertiisi.

saatjata alaealiseid kinnipidamiskeskusesse ei paigutata³⁶⁷, samas seaduse tasandil antud probleemi lahendatud ei ole.

- *Töötada välja regulatsioon, mis võimaldaks individuaalset lähenemist kasvatuseritingimusi vajavate laste kooli suunatud õpilastele ja nende erivajadustega arvestamist, samuti erinevate režiimide sisseseadmist erikoolides.*
- *Integreerida lastega töötavate kinniste asutuste struktuuri ühtse meeskonnana töötama psühhiaatrid, psühholoogid, sotsiaalpedagoogid, pedagoogid ja rehabilitatsiooniteenuse pakkujad.*
- *Vähendada kinnistes asutustes olevate laste arvu ja tagada resotsialiseerumiseks vajalikud teenused ja programmid (nii kinnipidamise ajal kui selle järgselt, sh töö perekonnaga).*
- *Täiendada kehtivat regulatsiooni saatjata alaealiste kinnipidamise spetsiifiliste sätetega (kinnipidamise korraldus, kinnipidamise eritingimused, sh tähtaeg).*

9.4 Narkootiliste ainete kuritarvitamine (artikkel 33)

161. Narkootiliste ainete kuritarvitamine on Eestis suureks probleemiks. Narkootikumide kättesaadavus noortele on mingil määral vähenenud³⁶⁸. Samas mõnda illegaalset uimastit proovinud 15–16-aastaste osakaal kasvab³⁶⁹ ja uimastite segatarvitamist alustatakse varem. Kõrge on kanepiga katsetajate osakaal (2002 oli 15-aastaste seas kanepit proovinud 12% tüdrukutest ja 23% poistest, 2014 20% tüdrukutest ja 29% poistest); pooled kanepit proovinutest tarvitavad seda ka edaspidi³⁷⁰. Üheks oluliseks riskifaktoriks on uimastite kerge kättesaadavus (kanepi hankimist hindas 2011 kergesti kättesaadavaks 32% 15–16-aastastest õpilastest), ning aina uuemate sõltuvust tekitavate ainete tulek turule (nt sünteetiline kanep). Aastal 2014 kasvas narkokuritegude arv, eriti alaealise vastu suunatud kuritegude arv: KarS § 185³⁷¹ (2013:61; 2014:121) ja § 187³⁷² (2013:5; 2014:19). Laste hälbiva käitumise uuringu (2014) andmetel on 3,1% lastest tegelenud elu jooksul narkootikumide müügi või vahendamisega. Positiivne, et viimasel ajal on riik hakanud laste teadlikkuse tõstmisele sõltuvushäiretest pöörama rohkem tähelepanu ka internetikeskkonnas.

- *Töötada välja efektiivsed noorte uimastitarvitamise ennetamise meetmed tuginedes rahvusvahelistele kogemustele. Arendada sõltuvusest vabanemiseks vajalike tervishoiu- ja sotsiaalteenuseid ning tagada nende kättesaadavus (sh teenuste rahastamine)*

9.5 Seksuaalne ärakasutamine ja seksuaalne väärkohtlemine (artikkel 34)

162. Laste seksuaalse väärkohtlemise levimus on kõrge. Märkimisväärselt suur osa kinnises asutuses viibivatest noortest on seksuaalse vägivalda ohvrid (näiteks Tallinna Laste Turvakeskuse psühholoogide väitel üle poole nende hoolealustest)³⁷³. Aastal 2014 registreeritud 199-st seksuaalse enesemääramise vastasest kuriteost oli 142 toime pandud alaealise kannatanu vastu,

³⁶⁷ St, et juhul kui isik on tõendatult alaealine või PPA-l on põhjendatud kahtlus, et tegemist on saatjata alaealisega siis hoidutakse taolise isiku kinnipidamisest, esimesel võimalusel kaasatakse menetlustoimingute juurde lastekaitse spetsialist ning suunatakse isik asenduskodu teenusele.

³⁶⁸ Nii rahusteid/uinuteid, ecstasy't, amfetamiini pidas 2011 kergesti kättesaadavaks väiksem hulk noori kui 2007. aastal.

³⁶⁹ 1995. aastal oli see näitaja 7%, 1999. aastal 15%, 2003. aastal 24%, 2007. aastal 30% ja 2011 32% - ESPAD 2011.

³⁷⁰ Vähemalt pooled kanepit proovinud noortest on seda tarvitanud elu jooksul kaks või enam korda - HBSC 2014.

³⁷¹ KarS § 185 Narkootilise ja psühhotroopse aine edasiandmine nooremale kui kaheksateistaastasele.

³⁷² KarS § 187 Alaealise kallutamine narkootilise ja psühhotroopse aine ja muu uimastava toimega aine ebaseaduslikule tarvitamisele.

³⁷³ Vt lähemalt Kinnises asutuses viibivate laste kognitiivsete ning isiksuslike omaduste ning vaimse tervise, sõltuvuskäitumise ja sotsiaalse tausta uuring (2014).

vägistamisjuhtumeid (KarS-i § 141) registreeriti 147, neist 92 pandi toime alaealise vastu³⁷⁴. Alaealiste seksuaalse väärkohtlemise tuvastamise tase on madalal tasemel. Alates 2013 pakutakse ohvriabi kaudu eriteenuseid inimkaubanduse ja alaealistele seksuaalkuritegude ohvritele³⁷⁵. Paraku on toetavate teenuste olemasolu ja kättesaadavus ebapiisav³⁷⁶.

- *Tagada üle-eestiliselt last toetavate kvaliteetsete ja mõjusate teenuste (st integreeritud abi) kättesaadavus, suurendades riigieelarvelisi vahendeid erinevate sekkumiste rakendamiseks*
- *Vaadata üle kehtiv riigi osutatava rehabilitatsiooniteenuse regulatsioon, laiendamaks abivajadusele vastavate sekkumiste hulka ning tagamaks nende parem kättesaadavus.*

9.6 Lapserööv, laste müümine ja nendega kaubitsemine (artikkel 35)

163. Inimkaubandusega seotud kuritegude arv on võrreldes 2013 vähenenud³⁷⁷, kuid inimkaubandusega seotud kuritegude arv on endiselt suur alaealiste ärakasutamise juhtumites (2014:15; 2013:18). Aastal 2014 registreeriti 5 inimkaubanduse juhtumit (2013-8), 8 kupeldamise juhtumit (2014-13), 15 alaealise prostitutsioonile kallutamise juhtumit (2013-18)³⁷⁸, 5 alaealiselt seksi ostmise juhtumit³⁷⁹. Prostitutsiooniga hakatakse sageli tegelema alaealiselt³⁸⁰ ja neist enamus kasutab selleks keskkonda, mida õiguskaitseorganitel ei ole võimalikult põhjalikult kontrollida³⁸¹. Alaealiselt seksi ostmise keeld³⁸² kehtib, aga praktikas on kuritegude avastamine keeruline. Inimkaubanduse ohvreid on rohkem kui abi saajaid, ohvrite märkamine on vähene.

- *Kriminaliseerida Eestis seksuaalteenuste ostmine. Vähendada prostitutsioonile kaasatud ja ahvatletud alaealiste arvu ja seda eelkõige sellise teenuse tarbimise nõudluse vähendamise kaudu.*
- *Suurendada menetlejate ja teiste spetsialistide teadlikkust inimkaubanduse kuritegude äratundmise asjus.*
- *Võtta tarvitusele mitmekülgsed meetmed alaealiste prostitutsiooniärisse sattumise ennetamiseks.*

³⁷⁴ Kõige nooremad kannatanud, kelle väärkohtlemine võis alata mitmeid aastaid tagasi, olid väärkohtlemise alguses 2-3-aastased. Kõigi alaealise kannatanuga seksuaalse enesemääramise vastaste kuritegude puhul oli kannatanu keskmine vanus 10 aastat. Vt lähemalt Kuritegevus Eestis (2014).

³⁷⁵ MTÜ Lastekaitse Liit avas 2011. a. veebipõhise teenuse www.vihjeliin.ee, mis võimaldab internetikasutajal anda teavet sellest, kui ta märkab veebis keskkonda, mis sisaldab laste seksuaalset ärakasutamist materjali. Eesti vihjeliin on rahvusvahelise vihjeliinide võrgustiku INHOPE liige. INHOPE ühendab hetkel 44 vihjeliini 40 riigist.

³⁷⁶ Sotsiaalministeeriumil on soov juurutada Eestis nn Põhjamaade lastemajade süsteem, mis on tõestanud oma efektiivsust erinevates riikides lapse integreeritud abistamisel ja teisese ohvristumise vältimisel.

³⁷⁷ 2013. aastal registreeriti 42 kuriteojuhtumit, 2014. aastal 28.

³⁷⁸ HEUNI uuringu andmete esineb Eestis inimkaubandust ka tööalase ekspluateerimise eesmärgil; inimesed on sellega kokku puutunud, kuid sunnitöö juhtumid kriminaalstatistikas veel ei kajastu. Kui pöörata tööalasele ekspluateerimisele suuremat tähelepanu, on võimalik ennetada nt välismaale tööle siirdujate sattumist inimkaubanduse ohvriks.

³⁷⁹ Neist ühel juhul osutas lastekodu kasvandik korduvalt sugulise iseloomuga tegusid talle tuttavale mehele. Teisel juhul oli 16aastane tüdruk korduvalt sugulises vahekorras täisealise mehega rahalise tasu eest.

³⁸⁰ Eesti Avatud Ühiskonna Instituudi poolt korraldatud uuringu (2006) „Prostitutsioon Eestis: Ülevaade prostitutsiooni kaasatud naiste olukorrast“ kohaselt on Eestis prostitutsiooniga alaealiselt alustanud tegelemist ligi 50 protsenti naistest. MTÜ Eluliin anketeeritud ligi 600 naisest ajavahemikus 2010-2011 on see arv veel suurem 70 %.

³⁸¹ Alaealistele pakuti veebikeskkonna www.kodutud.com ning Noorte Hääl kaudu sugulise iseloomuga tegude eest näiteks tasuta elamispinda; ühel juhul kahele (13- ja 15aastasele) tüdrukule kummalegi 40 eurot.

³⁸² KarS § 145` Alaealiselt seksi ostmise jõustus 13.12.2013.

9.7 Vähemusrahvus- või põlisrahvusgruppi kuuluvad lapsed (artikkel 30)

9.7.1 Rahvusvähemustest õpilaste hariduskorralduses prioriteedid

164. Hariduslikku võrdsust (sh ka etniliste rühmade vahel) soosib Eestis laste laialdane osalemine koolieelses õppetegevuses ja hiline süsteemi hargnevus akadeemiliseks vs. kutsehariduslikuks. Keelekümbluse meetodika rakendamine on suurendanud venekeelsete noorte lõimumist Eesti ühiskonda³⁸³. Samas vene õppekeelega põhikoolid ei kindlusta kõigile head eesti keele oskust³⁸⁴ ja õppijate baasoskused on põhikooli lõpuks nõrgemad kui eesti õppekeelega koolides.

165. Vene õppekeelega koolide gümnaasiumiastme üleminek eestikeelsele aineõppele toimus 2007–2012³⁸⁵ (60% ainetest eesti keeles ja 40% vene keeles), praktikas on tegu sageli formaalse tegevusega³⁸⁶. Õppekeele reformide alustamist oleks pidanud alustama pigem süsteemi algtasemest, st lasteasutustest³⁸⁷. Vajadus on spetsiaalselt teiskeelseks õppeks mõeldud õpivara järele³⁸⁸, alla poole keeleõpetajatest räägivad õpetatavat keelt emakeelena³⁸⁹. Koolijuhtidel on üldiselt toetav suhtumine eestikeelsele õppele üleminekusse ja keeleõppesse³⁹⁰, samas õpilaste ja vanemate suhtumine on pigem negatiivne³⁹¹, nii õpilased³⁹² kui ka õpetajad on kriitilised gümnaasiumi eestikeelsele õppele üleviimise ajakava ja kohustuslikkuse suhtes³⁹³.

- *Töötada välja ja tagada ühtse standardiseeritud koolituskavaga lõimitud aine- ja keeleõppe baaskoolitus ja õppematerjalid kõigile eesti keeles õpetavate aineõpetajatele. Arendada eesti keele õpetajate täienduskoolituse sisu ja mahtu, töötada välja eesti keele kui teise keele õppevahendid.*
- *Arendada põhikoolis eestikeelset aineõpet ja laiendada keelekümblusprogrammi, arvestades „Eesti keele arengukavas 2011–2017“ antud soovitustega.*
- *Korraldada koolieelsetes lasteasutustes eakohaseid meetodeid kasutades kvaliteetset eesti keele õpet, toetada muukeelsete laste õpet eesti lasteaedades.*
- *Suunata uues riiklikus lõimumiskavas vahendid venekeelsete koolide õpilastele erinevates vormides suhtlemisvõimaluste pakkumiseks eestikeelses keskkonnas (õpilasvahetus, keelelaagrid, huvitegevus jms).*

³⁸³ Vt lähemalt Eesti elukestva õppe strateegia 2020.

³⁸⁴ Eesti keelt tasemel B1 valdavate vene õppekeelega põhikooli lõpetajate osakaal (63,2%), on 2014 veidi paranenud, kuid 2020. a sihiks on seatud 90%.

³⁸⁵ EHIS-e andmetel 2013/2014. õpiti 57 gümnaasiumis 60% ainetest eesti keeles ja 40% vene keeles.

³⁸⁶ Eesti keele omandamise eesmärgid ja kriteeriumid ei ole koolidele piisavalt selged ega konkreetsed.

³⁸⁷ Tahaplaanile jäi keelel põhinevate harude vastastikune sotsiaalne integreerumine ühiseid demokraatlikke väärtusi kujundavaks ühtseks haridussüsteemiks. Vt lähemalt Eesti inimarengu aruanne 2014/2015.

³⁸⁸ 44% aineõpetajaid pole praeguste õpikutega rahul, 60% õpilastest leidis, et õpikud ei ole huvitavad (2013).

³⁸⁹ TLÜ ning Eesti Keele ja Kultuuri Instituudi uuring 2013, milles osalenud õpetajatest vaid 39% märkis oma emakeeleks eesti keele.

³⁹⁰ Vt lähemalt Kakskeelne õpe vene õppekeelega koolis (2013).

³⁹¹ Õpilased näevad probleemidena: töömahu suurenemist, õpetajate eesti keele oskust, õpilaste ebaühtlast keeletaset.

³⁹² Ka 2013. aasta lõimumisvaldkonna sotsiaalsete gruppide uuringus osalenud gümnaasiumiõpilased olid etniliste rühmade võimaluste võrdsuse suhtes üsna pessimistlikult häälestatud. Kontrastina reformi eesmärkidele seostasid nad üleminekut eestikeelsele õppele võimaluste ebavõrdsemateks muutumise ja oma konkurentsivõime kahanemisega.

³⁹³ Õpetajad ja õpilased ei ole rahul olemasolevate eestikeelsete õppematerjalidega, mis on kirjutatud eesti keelt emakeelena valdavate õpilaste jaoks.

LISA 1: KASUTATUD KIRJANDUS

Klaster 1

- Aru, A. (2013) Eesti lastekaitseüsteem ja selle kitsaskohad. Laste ja perede arengukava seminari ettekanded
- Eesti Statistikaamet (2013). Laste heaolu. Statistikaameti kogumik. Tallinn. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.stat.ee/65395>
- Eesti Vabariigi kolmas ja neljas perioodiline aruanne ÜRO Lapse Õiguste Konventsiooni täitmise kohta (2014). Arvutivõrgust kättesaadav: http://vm.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/aruanne_est.pdf
- Eesti Vabariigi põhiseadus (1992). RT 1992, 26, 349. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/633949>
- Espenberg, K., Soo, K., Beilmann, M., Linno, M., Vahaste, S., Göttig, T., Uusen-Nacke, T. (2013). Vanema hooldusõiguse uuring. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus RAKE. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.riigikantselei.ee/valitsus/valitsus/Vanema%20hooldus%C3%B5iguse%20m%C3%A4%C3%A4ramise%20uuring_1%C3%B5ppraport.pdf
- Heidmets, M. (2013). Eesti inimarengu aruanne 2012-2013. Eesti maailmas. Kokkuvõte. Eesti Koostöö Kogu. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.kogu.ee/wp-content/uploads/2013/05/EIA20122013.pdf>
- Iivonen, E. (2013). Indikaattoritiedon hyödyntäminen lasten oikeuksien toteutumisen seurannanassa. Lapsioikeus murroksessa. Lk. 303-347
- Karu, M., Turk, P., Biin, H., Suvi, H. (2012). Lapse õiguste ja vanemluse monitooring. Laste ja täiskasvanute küsitluse kokkuvõte. Poliitikauuringute Keskus Praxis. Arvutivõrgus kättesaadav: http://lasteombudsman.ee/sites/default/files/lapse_oiguste_ja_vanemluse_monitooringu_kokkuvote.pdf
- Kerstna-Vaks, K. (2011). Hagita menetluse üldised küsimused. Riigikohtu praktika. Juridica V, lk 390-399
- KPMG Baltics OÜ (2011). Kliendikeskne esmatasandi juhtumitöö ning juhtumikorraldus sotsiaalkaitse tervikliku koostoime tagamisel. Lõppraport. Sotsiaalministeerium. Arvutivõrgust kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/kpmg_lopparuanne_5.pdf
- Laste ja noorte valdkondadeülese tugisüsteemi väljaarendamise lähtealused (2014). Arvutivõrgust kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Riskilaste_programm/tugisusteemi_lahtealused_tervikodikumend.pdf
- Laste ja perede osakonna põhimäärus (2010). RTL 2010, 10, 184. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13283218>
- Laste kaasamist relvakonfliktidesse käsitleva lapse õiguste konventsiooni fakultatiivprotokolli ratifitseerimise seadus (2013). RT II, 08.01.2014, 1. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/208012014001>
- Laugus, R. (2012). Lapse ärakuulamine perekonnavaidlustes. Magistritöö. Tartu Ülikool, Eraõiguse Instituut. Tallinn. Arvutivõrgust kättesaadav:

- https://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/26647/laugus_rutt.pdf?sequence=1
- Liiv, E. (2006). Lapse ärakuulamine tsiviilkohtumenetluses. Juridica IV, lk 257-26
 - Lillsaar, M. (2013). Ühise hooldusõiguse lõpetamine ja hooldusõiguse üleandmine. Kohtupraktika analüüs. Riigikohus, õigusteabe osakond. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.riigikohus.ee/vfs/1579/Hooldusõiguse_lopetamine_ja_yleandmine_analyys_M.L_illsaar.pdf
 - MTÜ Lastekaitse Liit (2013). Laste osaluse toetamine ja kaasamine otsustusprotsessides. MTÜ Lastekaitse Liit. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2013/11/Uuring-“Laste-osaluse-toetamine-ja-kaasamine-otsustusprotsessides”.pdf>
 - MTÜ Lastekaitse Liit (2013). Uuringu „Lapse heaolu hindamine“ kokkuvõte. Tallinn. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2011/04/Uuring-Lapse-heaolu-hindamine.pdf>
 - MTÜ Lastekaitse Liit (2014). Laste ja noorte osalus ja kaasamine koolis. Kokkuvõte uuringust. MTÜ Lastekaitse Liit. Arvutivõrgust leitav: <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2014/11/Laste-ja-noorte-osalus-ja-kaasamine-koolis.pdf>
 - Nauts, K. (2012). Lapse ärakuulamine tsiviilkohtumenetluses vanematevahelistes hooldusõiguse vaidlustes. Bakalaureuse töö. Tartu Ülikool, õigusteaduste instituut.
 - Praxis (2011). Eesti sotsiaalkaitse süsteemi korralduse efektiivsuse analüüs. Lõppraport. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.praxis.ee/fileadmin/tarmo/Projektid/Tervishoid/Analyyis_loppraport_v1_3_Praxis_01.pdf
 - Reinomägi, A., Sinisaar, H., Toros, K., Laes, T-L., Krusell, S., Kutsar, D., Ilves, K., Abel-Ollo, K. (2014). Lapse heaolu mõõtmise käsitus. Eesti Statistika. Tallinn. Arvutivõrgust kättesaadav: <file:///C:/Users/K%C3%A4tlin/Desktop/Lapse%20heaolu%20m%C3%B5%C3%B5tmise%20k%C3%A4sitlus.pdf>
 - Riigikontrolli aruanne Riigikogule (2012). Avalike teenuste pakkumise eeldused väikestes ja keskustest eemal asuvates omavalitsustes. Arvutivõrgust kättesaadav <http://www.riigikontroll.ee/tabid/206/Audit/2210/OtherArea/1/language/etEE/Default.aspx>
 - Riigikontrolli aruanne Riigikogule (2013). Laste hoolekande korraldus valdades ja linnades. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://www.riigikontroll.ee/tabid/168/amid/557/ItemId/664/language/et-EE/Default.aspx>
 - Riigikontrolli aruanne Riigikogule (2013). Laste hoolekande korraldus valdades ja linnades. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://www.riigikontroll.ee/tabid/168/amid/557/ItemId/664/language/et-EE/Default.aspx>
 - Riigikontrolli aruanne: Ülevaade riigi vara kasutamisest ja säilimisest 2012.–2013. aastal (2013). Arvutivõrgust kättesaadav: <http://www.riigikontroll.ee/Suhtedavalikkusega/Pressiteated/tabid/168/ItemId/686/amid/557/language/et-EE/Default.aspx>
 - SA Eesti Koostöö Kogu (2011). Eesti Inimarengu Aruanne Inimarengu Balti rajad: muutuste kaks aastakümnet. Arvutivõrgust kättesaadav: http://kogu.ee/public/eia2011/EIA_2011.pdf
 - Saar, H. (2013). Lapse õigused. Inimõigused Eestis 2012. Inimõiguste Keskus. Arvutivõrgust

- kättesaadav: <http://humanrights.ee/inimoiguste-aruanne-2/inimoigused-eestis-2012/lapse-oigused/>
- Saar, H. (2014). Lapse õigused. Inimõigused Eestis 2013. Inimõiguste Keskus. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://humanrights.ee/inimoiguste-aruanne-2/inimoigused-eestis-2013/lapse-oigused/>
 - Sotsiaalministeerium (2001), ÜRO Lapse õiguste konventsiooni aruanne. Arvutivõrgus kättesaadav: http://vm.ee/sites/default/files/content-editors/web-static/426/Laste_oiguste_protokolli_aruanne.pdf; http://vm.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/aruanne_est.pdf
 - Sotsiaalministeerium (2011). Targad vanemad, toredad lapsed, tugev ühiskond. Laste ja perede arengukava 2012–2020. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/laste_ja_perede_arengukava_2012_-_2020.pdf
 - Sotsiaalministeerium (2013). Lastekaitse korralduse uuendamise alusanalüüs. Lõpparuanne. AS PricewaterhouseCoopers Advisors. Arvutivõrgust kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/lastekaitse_alusanaluus_pwc_2013_27.11_2.pdf
 - Säästva arengu komisjon (2010). Eesti inimvara raport (IVAR): võtmeprobleemid ja lahendused 2010. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.kogu.ee/public/Eesti_Inimvara_Raport_IVAR.pdf
 - Topper, K (2015). Sotsiaaltöö täienduskoolitused Eestis: sotsiaaltöötajate ja koolitajate kogemused. Magistritöö. Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond. Arvutivõrgust kättesaadav: http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/48039/topper_klarica_ma_2015.pdf?sequence=1
 - Valma, K. (2012). Lapse parima huvi väljaselgitamine tsiviilkohtumenetluses vanematevahelistes hooldusõiguse vaidlustes. Sotsiaaltöö, nr. 3. Arvutivõrgust kättesaadav: https://intra.tai.ee/images/prints/documents/134260266185_Sotsiaaltoo_3_2012.pdf
 - Võsu, S. (2015). Lapse ärakuulamine: kasutatavad praktikad tsiviilkohtumenetluses. Magistritöö. Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond. Arvutivõrgust kättesaadav: http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/48041/vosu_sirle_ma_2015.pdf?sequence=1
 - ÜRO Lasteõiguste Konventsioon Üldkommentaar nr. 14 (2013). Lapse õigus tema parimate huvide esikohale seadmisele (artikkel 3 par. 1). Arvutivõrgust kättesaadav: <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2011/04/%C3%9Cldkommentaar-nr-14.pdf>

Klaster 2

- Aasvee, K., Rahno, J. (2015). Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuring. 2013/2014. Õppeaasta. Tabelid. Tervise Arengu Instituut, Tallinn. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.tai.ee/et/terviseandmed/uuringud/download/324>
- Alaealise mõjutusvahendite seadus (1998). RT I 1998, 17, 264. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/992337>
- Alkoholiseadus (2001). RT I 2002, 3, 7. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/AS>

- AS Emor (2014). Riskikäitumise teadlikkuse uuring kolmes sihtrühmas. Uuringu raport. Tallinn. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.politsei.ee/dotAsset/331164.pdf>
- Committee on the Rights of the Children (2013). General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1)
- Eesti Vabariigi lastekaitse seadus (1992). RT 1992, 28, 370. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/1027736>
- Espenberg, K., Lees, K., Arrak, L., Aksen, M., Vahaste-Pruul, S. (2014) Välismaal töötavate vanemate ja Eestis elavate lastega pered: parimad praktikad ja võimalikud ohud. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus RAKE. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.ec.ut.ee/sites/default/files/ec/loppraport_27.11.14.pdf
- Espenberg, K., Soo, K., Beilmann, M., Linno, M., Vahaste, S., Göttig, T., Uusen-Nacke, T. (2013) Vanema hooldusõiguse määramise praktika analüüs. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus RAKE. Arvutivõrgus kättesaadav: https://riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/TOF/TOF_uuringud/32_vanema_hooldusõiguse_maaramise_uuring_loppraport.pdf
- Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (FRA), (2015) Lapsesõbralik õigusemõistmine – spetsialistide seisukohad ja kogemused. Kokkuvõte. Arvutivõrgust kättesaadav: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2015-child-friendly-justice-professionals-summary_et.pdf
- Halduskohtumenetluse seadustik (2011). RT I, 23.02.2011, 3. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/129062012056>
- Haldusmenetluse seadus (2001). RT I 2001, 58, 354. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/686696>
- Haruoja, M., Meiorg, M., Nauts, K. (2014). Study on children's involvement in judicial proceedings – contextual overview for the criminal justice phase – Estonia. European Commission – Directorate-General for Justice. Luxembourg. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://www.childreninjudicialproceedings.eu/docs/ContextualOverview/Estonia.pdf>
- Isikut tõendavate dokumentide seadus (1991). Arvutivõrgust kättesaadav: RT I 1999, 25, 365. <https://www.riigiteataja.ee/akt/742623>
- Isikut tõendavate dokumentide seadus (1999). RT I 1999, 25, 365. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/ITDS>
- Karistusseadustik (2001). RT I 2001, 61, 364. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/184411>
- Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri (2013). Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/karistusseadustiku_ja_sellega_seonduvalt_teiste_seaduste_muutmise_seaduse_eelnou_seletuskiri_3.12.2013.pdf
- Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri (2013). Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/karistusseadustiku_ja_sellega_seonduvalt_teiste_seaduste_muutmise_seaduse_eelnou_seletuskiri_3.12.2013.pdf
- Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (2013). Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/113122013005>
- Kobin, M., Vorobjov, S., Abel-Ollo, K., & Vals, K. (2012). Uimastite tarvitamine koolinoorte

- seas: 15–16-aastaste õpilaste legaalsete ja illegaalsete narkootikumide kasutamine Eestis. Uuringu raport. Tallinna Ülikool, Tervise Arengu Instituut. Tallinn. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.tai.ee/et/terviseandmed/uuringud/download/198>
- Lapse Õiguste Üldkommentaar nr. 14 (2013) lapse õigus tema parimate huvide esikohaleseadmisele (artikkel 3 par. 1) Eesti keeles kättesaadav: <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2011/04/%C3%9Cldkommentaar-nr-14.pdf>
 - Perekonnaseadus (2009). RT I 2009, 60, 395. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13240237>
 - Psühhiaatrilise abi seadus (1997). RT I 1997, 16, 260. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/992425>
 - Pärnu Maakohtu 27. mai 2011. a. määrus tsiviilasjas nr 2-11-1578.
 - Pärnu Maakohtu 5. augusti 2011. a. määrus tsiviilasjas nr 2-11-11635
 - Raseduse katkestamise ja steriliseerimise seadus (1998). RT I 1998, 107, 1766. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/925400>
 - Riigikohtu tsiviilkolleegiumi kohtuotsus tsiviilasjas nr nr 3-4-1-20-12 , 11.12.2012.
 - Riigikohus, Põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium (2012). Kohtuotsus. Tartu Maakohtu taotlus tunnistada kriminaalmenetluse seadustiku § 407 põhiseadusega vastuolus olevaks. Kohtuasja number 3-4-1-20-12 . Vastu võetud 11.12.2012. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/128052013006>
 - Riiklike peretoetuste seadus (2001). RT I 2001, 95, 587. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/122122013072>
 - Sotsiaalministeerium (2014) Alkoholipoliitika roheline raamat. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.tai.ee/images/PDF/Alkoholipoliitika_roheline_raamat.pdf
 - Terviseinfo. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.terviseinfo.ee/images/prints/uimastiennetus-koolidele/Lisa_11_Noorte_uimastitarvitamine.pdf
 - Tsiviilkohtumenetluse seadustik (2005). RT I 2005, 26, 197. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13261659>
 - Tsiviilseadustiku üldosa seadus (2002). RT I 2002, 35, 216. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/106122010012>
 - Tubakaseadus (2005). RT I 2005, 29, 210. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/903024>
 - Töölepingu seadus (2008). RT I 2009, 5, 35. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/112072014146>
 - Vutt, M. (2011). Tehingu tegemiseks nõusoleku andmise menetlus kohtus. Kohtupraktika analüüs. Riigikohus. Tartu. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.riigikohus.ee/vfs/1151/TehinguTegemiseNousolek_MargitVutt.pdf
 - Vutt, M. (2011). Tehingu tegemiseks nõusoleku andmise menetlus kohtus, kohtupraktika analüüs. Riigikohus, õigusteabe osakond. Tartu. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.riigikohus.ee/vfs/1151/TehinguTegemiseNousolek_MargitVutt.pdf
 - Võlaõigusseadus (2001). RT I 2001, 81, 487. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/961235>
 - Õiguskantsler (2014). Õiguskantsleri ettepanek nr 27 „Alaealisusega seotud piirangud raseduse katkestamisel“. Arvutivõrgust kättesaadav:

http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_ettepanek_nr_27_a_laealisusega_seotud_piirangud_raseduse_katkestamisel.pdf

Klaster 3

- Alaealise erikohtlemine kriminaalmenetluses (2007)
- Allvee, K., Karro, H. (2014). Eesti meditsiiniline sünniregister 1992 – 2013, Eesti abordiregister 1996 – 2013. Tervise Arengu Instituut, Tallinn. Arvutivõrgus kättesaadav: https://intra.tai.ee/images/prints/documents/141648338764_emsr.pdf
- Eesti Inimõiguste Keskus (2014). Vihakuriteod. Arvutivõrgus kättesaadav: http://humanrights.ee/wp-content/uploads/2014/07/faktileht_2.pdf
- Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus (2011). Strateegia „Säästev Eesti 21“ analüüs soolise võrdõiguslikkuse edendamise aspektist. Tallinn. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.enut.ee/lisa/SE21_strateegia_analyys.pdf
- Human Rights Watch UPR Submission to OHCHR: Estonia (2015). Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.hrw.org/news/2015/07/07/human-rights-watch-upr-submission-ohchr-estonia>
- Juurak, R. (2015). Suur mure poiste ja meeste pärast. Õpetajate Leht. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://opleht.ee/22953-suur-mure-poiste-ja-meeste-parast/>
- Justiitsministeerium (2007). Eesti elanike õigusteadlikkuse uuring. Tallinn. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/eesti_elanike_oigusteadlikkuse_uuring_2007_1.pdf
- Justiitsministeerium. Vaenu õhutamise vastane eelnõu. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.just.ee/et/eesmargid-tegevused/kriminaalpoliitika/vaenu-ohutamise-vastane-eelnou>
- Juurak, R. (2015). Miks koolis diskrimineeritakse poisse?. Õpetajate leht. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://opleht.ee/20267-miks-koolis-diskrimineeritakse-poisse/>
- Kalmet, T. (2014). Arvamus karistusseadustiku ja väärtemenetluse seadustiku muutmise eelnõu kohta. Inimõigused Eestis 2013. Inimõiguste Keskus. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://humanrights.ee/2014/09/8193/>
- Karistusseadustik (2001). RT I 2001, 61, 364. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/184411>
- Kerikmäe, T., Rimmelg, A., Särav, S. (2013) Õigus haridusele. Inimõigused Eestis 2013. Inimõiguste Keskus. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://humanrights.ee/inimoiguste-aruanne-2/inimoigused-eestis-2013/oigus-haridusele>
- Kooseluseadus (2014). Avaldamismärge: RT I, 16.10.2014, 1, Redaktsiooni jõustumise kp: 01.01.2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/KooS>
- Lapse kohtlemise juhend (2015)
- Lumiste, K. (2011). SEYLE õpilaste ja õpetajate baasuuringu tulemused, vaimne tervis ja riskikäitumine. Tallinn. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Tervis/Muud_infot/seyle_broz_final.pdf
- Markina, A., Žarkovski, B. (2014). Laste hälbiv käitumine Eestis. Kriminaalpoliitika uuringud 19. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/>

laste kaitumise uuring 2014.pdf

- Mikk, J. (2002). Soorollid õppekirjanduses. Tartu Ülikooli Pedagoogikaosakonna väljaanne nr. 12, lk 282. Tartu. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.enut.ee/lisa/soorollid.pdf>
- Mägi, E., Biin, H. (2015). Koolirõõm sooteadlikkuse kaudu. Õpetajate leht. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://opleht.ee/20914-kooliroom-sooteadlikkuse-kaudu/>
- Papp, Ü. M. (2009). Vabaks vanadest mõttemallidest. Juhiseid soolise võrdõiguslikkuse seaduse rakendamiseks lasteaedades ja koolides. Eesti Naisteühenduste Ümarlaura Sihtasutus. Tallinn. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.enu.ee/lisa/374_Vabaks.pdf
- Papp, Ü. M. (2013). Kas õpilased või poisid ja tüdrukud?. Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks. Artiklikogumik, Eesti Naisteühenduste Ümarlaura Sihtasutus. Tallinn. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.enu.ee/lisa/463_2013_04_kas_opilased_voi_poisid_ja_tudrukud_sisu.pdf
- Praxis (2014). Poiste ja tüdrukute ebavõrdsus koolis. Infovoldik
- Praxis (2014). Sooteadlikkus koolis – miks ja milleks? Arvutivõrgust kättesaadav: <http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2014/11/sooteadlikkus-koolis.pdf>
- Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (2010). RT I 2010, 41, 240. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13332410>
- Riigikantselei (2014). Vigastuste ja vigastussurmade ennetamise poliitika koordineerimise rakkerühm. Arvutivõrgus kättesaadav: https://riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/uuringud/vigastuste_ennetamise_rakkeruhma_aruanne.pdf
- Sepper, M.L. Solvav keelekasutus ja vihakõne. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.vordoigusvolinik.ee/vordne-kohtlemine/nahavarvus/solvav-keelekasutus-ja-vihakone/>
- Toots, A., Lauri, T. (2013). Eesti Inimarengu Aruanne 2012/2013. Eesti Maailmas. Eesti Koostöökoogu, Tallinn. Lk 27-36. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.kogu.ee/wp-content/uploads/2014/05/EIA_lowres.pdf
- Õiguskantsler (2014). Õiguskantsleri ettepanek nr 27 „Alaealisusega seotud piirangud raseduse katkestamisel“ . Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/õiguskantsleri_ettepanek_nr_27_a_laealisusega_seotud_piirangud_raseduse_katkestamisel.pdf

Klaster 4

- Eesti Vabariigi põhiseadus (1992). RT 1992, 26, 349. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/633949>
- Human Rights Watch UPR Submission to OHCHR: Estonia (2015). Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.hrw.org/news/2015/07/07/human-rights-watch-upr-submission-ohchr-estonia>
- Jukk, A. (2015). Õpilaskodus elamine laste ning nende vanemate kirjeldustes. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, Sotsiaal ja haridusteaduskond. Arvutivõrgust kättesaadav: http://dSPACE.utlib.ee/dSPACE/bitstream/handle/10062/47999/jukk_anneli_ba_2015.pdf?sequence=1
- Karu, M., Turk, P., Biin, H., Suvi, H. (2012). Lapse õiguste ja vanemluse monitoring. Laste ja täiskasvanute küsitluse kokkuvõte. Poliitikauuringute Keskus Praxis. Arvutivõrgus kättesaadav: http://lasteombudsman.ee/sites/default/files/lapse_oiguste_ja_vanemluse_monitoringu_kok

[kuvote.pdf](#)

- Kodakondsuse seaduse ja riigilõivuseaduse muutmise seadus (2015). Jõustumise kp: 13.02.2015, Avaldamismärge: RT I, 03.02.2015, 1. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/103022015001>
- Lapse Õiguste Komitee (2013). Üldkommentaar nr. 14, lapseõigus tema parimate huvide esikohale seadmisele (artikkel 3 par. 1. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2011/04/%C3%9Cldkommentaar-nr-14.pdf>
- Lastekaitseseadus (2014). Avaldamismärge: RT I, 06.12.2014, 1. Redaktsiooni jõustumise kp: 01.01.2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/106122014001>
- Lasteombudsman (2013). Asenduskoduteenuste analüüs. Tallinn. Arvutivõrgus kättesaadav: http://lasteombudsman.ee/sites/default/files/asenduskoduteenuse_analuus_0.pdf
- Lattik, M. (2012). Poiste ja tüdrukute moraalne käitumine internetis ja reaalses elus nende endi hinnangul Tartu linna kahe gümnaasiumi näitel. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, Haridusteaduste instituut. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/26000/Lattik.pdf?sequence=1>
- Leitmaa, D. (2011). Väike tüdruk sattus õuduste kodust õuduste asenduskodusse. Eesti päevaleht. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://epl.delfi.ee/news/eesti/vaike-tudruk-sattus-ouduste-kodust-ouduste-asenduskodusse?id=63627422>
- Markina, A., Žarkovski, B. (2014). Laste hälbiv käitumine Eestis. Kriminaalpoliitika uuringud 19. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumentid/laste_kaitumise_uuring_2014.pdf
- Muižnieks, N. (2013). Report by Nils Muižnieks Commissioner for Human Rights of the Council of Europe Following his visit to Estonia from 25 to 27 March 2013. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2308567&SecMode=1&DocId=2023896&Usage=2>
- Parijõgi, M. (2012). Eestis kasvab huvi kristlike koolide vastu. Õpetajate leht. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://arvamus.postimees.ee/1004230/eestis-kasvab-huvi-kristlike-koolide-vastu>
- Politsei- ja Piirivalveamet (2015). Elamisluba alaealise lapse elama asumiseks vanema juurde. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.politsei.ee/et/teenused/elamisluba/tahtajaline-elamisluba/alaealise-lapse-elama-asumiseks-vanema-juurde/>
- Poopuu, T. (2014) Uus lastekaitseseadus ootab rakendamist. Sotsiaaltöö, nr 6, lk 14-18. . Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.tai.ee/images/Artiklid/Seadus_Uus_lastekaitseseadus_ootab_rakendamist.pdf
- Saar, H. (2014). Lapse õigused. Inimõigused Eestis 2013. Inimõiguste Keskus. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://humanrights.ee/inimõiguste-aruanne-2/inimõigused-eestis-2013/lapse-õigused/>
- Siseministri vastuskiri Riigikogu esimehele (24.10.2011 nr 2-1/262-3) küsimustes, mis käsitlevad määratlemata kodakondsusega laste vanemate teavitamist lastele Eesti kodakondsuse taotlemise võimalustest.
- Sotsiaalhoolekande seadus (1995). RT I 1995, 21, 323. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/130122011047>

- Sotsiaalministeerium (2011). Targad vanemad, toredad lapsed, tugev ühiskond. Laste ja perede arengukava 2012–2020. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/laste_ja_perede_arengukava_2012_-_2020.pdf
- U. Lõhmus. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Kommentaarid §-le 26. komm 8. Vt ka RKPJKo 25.06.2009. nr 3-4-1-3-09, p 16 jj. 19
- Õiguskantsler (2009). Kontrollkäik Tallinna Laste Turvakeskuse Nõmme tee osakonda. Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kontrollkaigu_kokkuvote_tallinna_laste_turvakeskuse_nomme_osakond.pdf
- Õiguskantsler (2010). Järelkontrollkäik Tallinna Laste Turvakeskusesse. Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/jarelkontrollkaigu_kokkuvote_tallinna_laste_turvakeskus.pdf
- Õiguskantsler (2013). Kontrollkäik Tapa Erikooli. Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kontrollkaigu_kokkuvote_tapa_eri_kool_1.pdf
- Õiguskantsler (2013). Kontrollkäik: Haiba Lastekodu järelkontrollkäik. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://oiguskantsler.ee/et/seisukohad/seisukoht/kontrollkaik-haiba-lastekodu-jarelkontrollkaik>
- Õiguskantsler (2014). Elamisloa taotlemine, kui Eestis elab taotleja alaealine laps, märgukiri. Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/õiguskantsleri_margukiri_elamisloa_taotlemine_kui_eestis_elab_taotleja_alaealine_laps.pdf
- Õiguskantsler (2014). Kontrollkäik Viru vanglasse. Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kontrollkaigu_kokkuvote_viru_vangla_1.pdf
- Õiguskantsleri Kantselei (2012). Õiguskantsleri avalik pöördumine sotsiaalministri poole laste kehalise karistamise keelustamiseks. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://oiguskantsler.ee/et/oiguskantsleri-avalik-poordumine-sotsiaalministri-poole-lastekehalise-karistamise-keelustamiseks>

Klaster 5

- Amberg, A. (2014). Rahvusvahelise lapsendamisprotsessi kogemuste kirjeldused. Magistritöö. Tartu Ülikool. Sotsiaal- ja haridusteaduskond. Ühiskonnateaduste instituut. Arvutivõrgust kättesaadav: http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/43546/amberg_anni_ma_2014.pdf?sequence=1
- Council of Europe (2003). Convention on Contact concerning Children. Strasbourg. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/192.htm>
- Eesti Vabariigi põhiseadus (1992). RT 1992, 26, 349. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/633949>
- Espenberg, K., Lees, K., Arrak, L., Aksen, M., Vahaste-Pruul, S. (2014) Välismaal töötavate vanemate ja Eestis elavate lastega pered: parimad praktikad ja võimalikud ohud. Tartu

- Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringu keskus RAKE. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.ec.ut.ee/sites/default/files/ec/loppraport_27.11.14.pdf
- Espenberg, K., Soo, K., Beilmann, M., Linno, M., Vahaste, S., Göttig, T., Uusen-Nacke, T. (2013) Vanema hooldusõiguse määramise praktika analüüs. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringu keskus RAKE. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.riigikantselei.ee/valitsus/valitsus/Vanema%20hooldus%C3%B5iguse%20m%C3%A4%C3%A4ramise%20uuring_1%C3%B5ppraport.pdf
 - Euroopa Inimõiguste Kohtu (1996). Otsus asjas nr 25159/94. Hokkanen vs Soome, lk 58.
 - EV Sotsiaalministeerium (2013). Asendushoolduse kontseptsiooni alusanalüüs. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/ahk_alusanalyys_dets_2013.pdf
 - EV Sotsiaalministeerium (2014). Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/ah_rr_dets_2014.pdf
 - Ibrus, K., Anvelt, K. (2011). Võigas laste väärkohtlemise juhtum näitas lastekaitsetöö puudulikkust. Eesti Päevaleht. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://epl.delfi.ee/news/eesti/taispikkuses-voigas-laste-vaarkohtlemise-juhtum-naitas-lastekaitsetoo-puudulikkust?id=51297821>
 - Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon (2010). RT II 2010, 14, 54. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13320295>
 - Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (täiendatud protokollidega nr 2, 3, 5 ja 8) ning selle lisaprotokollide nr 1, 4, 7, 9, 10 ja 11 ratifitseerimise seadus (1996) RT II 1996, 11, 34. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/922131>
 - Julle, A. (2010)¹. Vanemate ja sotsiaaltöötajate arvamused asendushooldusel elava lapse tagasipöördumise võimalustest vanemate juurde. Magistr töö. Tartu Ülikool, Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut.
 - Julle, A. (2010)². Perekondade taasühendamise – tühimik Eesti sotsiaaltöö maastikul. Sotsiaaltöö 2, lk 21-23.
 - Justiitsministeerium (2014). 2013. aasta rahvusvahelise õigusabi statistika. Kriminaalpoliitika osakond, Rahvusvahelise justiitskoostöö talitus. Tallinn. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/rahvusvahelise_oigusabi_statistika_2013.pdf
 - Kaev, M., Soova, K. (2009). Laste olukord Eestis. Laste õigustel põhinev ilma vanemliku hoolitsuseta laste või vanemliku hoolitsuseta jäämise ohus olevate laste olukorra analüüs. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.elf.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=4574/Laste+olukord+Eestis+-+statistika.doc>
 - Karu, H. (2015). Rahvusvaheline lapsendamine Eestist Rootsi: lapsendajate ja spetsialisti vaatenurk. Magistr töö. Tartu Ülikool. Sotsiaal- ja haridusteaduskond. Ühiskonnateaduste instituut. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://omapere.ee/wp-content/uploads/2014/09/Magistrit%C3%B6%C3%B6-Helen-Karu1.pdf>
 - Kiisk, K. (2013). Vanemliku hoolitsuseta laste õiguste kaitse Eesti Vabariigis. Lõputöö. Tallinna majanduskool, Ametnikutöö osakond. Tallinn. Arvutivõrgus kättesaadav:

- http://omapere.ee/wp-content/uploads/2014/09/Kiisk_Katrin_OT101.pdf
- Kivirüüt, T. (2014). Lapsendamise käsiraamat. MTÜ Oma Pere, 2012. Arvutivõrgus kättesaadav: http://omapere.ee/wp-content/uploads/2014/09/OP_lapsendamise_kasiraamat.pdf
 - Koit, H. Vanema poolne lapserööv ja piiride ületamine. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.116000.ee/docs/Lasteabi_Koit.pdf
 - Komisjoni soovitus, 20. veebruar 2013, Investeerides lastesse aitame neil välja rabeleda ebasoodsate olude ringist (2013). Euroopa Liidu Teataja (2013/112/EL). Arvutivõrgus kättesaadav: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:059:0005:0016:ET:PDF>
 - Lasteombudsman (2013). Asenduskodude analüüs. Õiguskantsleri Kantselei laste õiguste osakond, Tallinn. Arvutivõrgus kättesaadav: http://lasteombudsman.ee/sites/default/files/asenduskoduteenuse_analuus_0.pdf
 - Linno, M., Soo, K., Strömpl, J. (2011). Perevägivald levikut soodustavad riskid ja perevägivald ulatuspraktikute hinnangutes. Uurimisaruanne. Tallinn. Arvutivõrgus kättesaadav: https://riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/TOF/TOF_uuringud/19_perevagivald_levikut_soodustavad_riskid_ja_perevagivald_ulatus.pdf
 - Madise, Ü. (2015). Täitemenetluse seadustiku koostöö viimine põhiseadusega, märgukiri. Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6oiguskantsleri_margukiri_taitemenetluse_seadustiku_koostooli_viimine_pohiseadusega.pdf
 - Markina, A., Žarkovski, B. (2014). Laste hälbiv käitumine Eestis. Kriminaalpoliitika uuringud 19. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumentid/laste_kaitumise_uuring_2014.pdf
 - Matela, I. (2015). Asenduskodude üleminek perekodu vormile ühe Eesti asenduskodu näitel. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond. Arvutivõrgust kättesaadav: http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/48004/matela_ingrid_ba_2015.pdf?sequence=1
 - MTÜ Eesti Pagulasabi (2013). Online-väitlus: kas pagulasel peab olema õigus oma pere järele tuua? Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.pagulasabi.ee/en/sildid/perekonna-taasuhinemine>
 - MTÜ Lastekaitse Liit (2014). MTÜ Lastekaitse Liidu arvamus lastekaitse seaduse eelnõule. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2014/01/kiri2-4.pdf>
 - Ojakallas, T. (2012). Rahvusvahelise lapse õiguste alase regulatsiooni ja lapse õiguste alaste rahvusvaheliste kohtulahendite analüüs. Sotsiaalministeerium.
 - Perekonnaseadus (2009). RT I 2009, 60, 395. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13330603>
 - Pettai, I., Proos, I. (2014). Lähisuhtevägivald Eestis sotsiaaltöötaja pilgu läbi. Ekspertküsitluse tulemused 2004 ja 2014. Eesti Avatud Ühiskonna Instituut, Ekspertuuring raport, lk 57

- Praxis (2015). Eesti perepoliitikat tuleb vaesuses elavate leibkondade aitamiseks muuta. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.praxis.ee/artikkel/uuringud-estti-perepoliitikat-tuleb-vaesuses-elavate-leibkondade-aitamiseks-muuta/>
- Põldkivi, A. (2013). Lapse väärkohtlemine lastekaitsetöötajate tõlgenduses. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut. Arvutivõrgus kättesaadav: https://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/31734/poldkivi_airika.pdf
- Reinomägi, A., Sinisaar, H., Toros, K., Kutsar, D. (2013). Sissejuhatus: lapse õigused ja heaolu. Statistikaameti kogumik: Laste heaolu. Tallinn. Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/IMCE/laste_heaolu_0.pdf
- Riigikontrolli aruanne Riigikogule (2009). Riigi tegevus laste riiklikuhoolekande korraldamisel. Kas laste riiklik hoolekanne on tõhus? Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.eatl.ee/wp/wp-content/uploads/Riigikontrolli-audit_2009_RKTR_2105_2-1.4_1893_001-1.pdf
- Riigikontrolli aruanne Riigikogule (2012). Avalike teenuste pakkumise eeldused väikestes ja keskustest eemal asuvates omavalitsustes. Arvutivõrgus kättesaadav <http://www.riigikontroll.ee/tabid/206/Audit/2210/OtherArea/1/language/etEE/Default.aspx>
- Riigikontrolli aruanne Riigikogule (2013). Laste hoolekande korraldus valdades ja linnades. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikontroll.ee/tabid/168/amid/557/ItemId/664/language/et-EE/Default.aspx>
- Saharov, J., Janson, E. (2014). Rahvusvahelise kaitse saajate õigused ja kohanemine. Varjupaiga aastaraamat 2014. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://aastaraamat.pagulasabi.ee/rahvusvahelise-kaitse-saajate-oigused-ja-kohanemine>
- Seletuskiri kooseluseaduse eelnõu juurde. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/download/747b3df4-f8e5-443c-9d99-921f158717ab>
- Soo, K., Ilves, K., Strömpl, J. (2009). Laste väärkohtlemise juhtumitest teavitamine ja võrgustikutöö. Lõppraport. Tartu Ülikool, Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2011/04/Lapse_vaarkohtlemisest_teavitamine_uuringu_raport-1.pdf
- SOS Lasteküla Eesti Ühing (2013). ÜRO Asendushoolduse juhiste rakendamine Eestis, Projekti raport. Tallinn 2013, lk. 46. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.sos-lastekyla.ee/wp-content/uploads/2014/03/--RO-Laste-asendushoolduse-juhiste-rakendamine-Eestis_2013.pdf
- Sotsiaalhoolekande seadus (1995). RT I 1995, 21, 323. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/104072014018>
- Sotsiaalministeerium (2015). Peretoetuste, teenuste ja vanemapuhkuste roheline raamat. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Perehuvitised/peretoetuste_teenuste_ja_vanemapuhkuste_roheline_raamat_2015.pdf
- Sotsiaalministeerium: Uued põhimõtted lastekaitse seaduses. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.sm.ee/et/uued-pohimotted-lastekaitse-seaduses>
- Tartu Ülikool, Ühiskonnateaduste instituut. Täiendusõpe: Perevägivalla äratundmine ja sellega tegelemine sotsiaaltöös. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.yti.ut.ee/et/taiendusope/perevagivalla-aratundmine-sellega-tegelemine-sotsiaaltoos-1>

- Täitemenetluse seadustik (2005). RT I 2005, 27, 198. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/113062012002>
- Välismaalaste seadus (2009). RT I 2010, 3, 4. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/VMS>
- Õiguskantsler (2014). Elamisloa taotlemine, kui Eestis elab taotleja alaealine laps, märgukiri. Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_margukiri_elamisl_oa_taotlemine_kui_eestis_elab_taotleja_alaealine_laps.pdf
- Õiguskantsler (2015). Seisukoht vastuolu mittetuvastamise kohta Lastekaitseaduse vastavus põhiseadusele ja ÜRO lapse õiguste konventsioonile. Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_seisukoht_vastuolu_mittetuvastamise_kohta_lastekaitseaduse_vastavus_pohiseadusele_ja_uro_lapse_oiguste_konventsioonile.pdf

Klaster 6

- Aasvee, K., Rahno, J. (2015). Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuring 2013/2014. õppeaasta. Arvutivõrgust kättesaadav: https://intra.tai.ee/images/prints/documents/143323015911_HBSC_2014_kogumik.pdf
- AS Emor (2014). Riskikäitumise teadlikkuse uuring kolmes sihtrühmas, uuringu raport. Politsei- ja Piirivalveamet. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.politsei.ee/dotAsset/331164.pdf>
- Biin, H., Karu, M., Masso, M., Veldre, V. (2013). Eesti vanemapuhkuste süsteemi analüüs. Uuringu aruanne. Praxis. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2014/03/2013-Vanemapuhkuste-sustem.pdf>
- Bogdanov, H., Pertel, T. (2012). Vaimse tervise teenuste kaardistamine ja vajaduste analüüs. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://rahvatervis.ut.ee/handle/1/4863>
- Eesti Haigekassa: Hambaravi. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.haigekassa.ee/et/hambaravi>
- Eesti Seksuaaltervise Liit (2015). Euroopa seksuaalhariduse standardid. Standardid poliitikakujundajatele, haridus- ja tervishoiuasutustele ja teistele spetsialistidele. Arvutivõrgust kättesaadav: https://intra.tai.ee/images/prints/documents/143039406413_WHO_Euroopa_seksuaalhariduse_standardid.pdf
- Einberg, Ü. (2013). Laste ülekaalu käsitus. Tallinna Lastehaigla. Arvutivõrgust kättesaadav: https://arstideliit.ee/wp-content/uploads/2013/01/4-3-Laste-%C3%BClekaalu-k%C3%A4sitlus_%C3%9Clle-Einberg.pdf
- Euroopa Nõukogu (2007). Memorandum to the Estonian Government. Assessment of the progress made in implementing the 2004 recommendations of the Commissioner for Human rights of the Council of Europe. Arvutivõrgust kättesaadav: https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1163131#P230_35786
- Euroopa Parlament (2013). Eestit käsitlev aruanne uurimuse kohta „Puuetega lapsi käsitlev liikmesriikide poliitika”. Uurimus. Sisepoliitika Peadirektoraar, poliitikaosakond C, kodanike õigused ja põhiseadusküsimused. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://www.europarl.eu/resource/static/files/puuetega-lapsed-aruanne.pdf>
- European Union Agency for Fundamental Rights (2014). Violence against women: an EU-

- wide survey. Arvutivõrgust kättesaadav: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-factsheet_en.pdf
- EV Sotsiaalministeerium (2013). Asendushoolduse kontseptsiooni alusanalüüs. Arvutivõrgust kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/ahk_alusanalyys_dets_2013.pdf
 - Haigekassa juhatus (2014). Ülevaade tervishoiuteenuste kättesaadavusest ja sellega seotud tegevustest. Memo haigekassa nõukogule. Arvutivõrgust kättesaadav: https://www.haigekassa.ee/sites/default/files/finants/ylevaade_ravijarjekordadest_2014.pdf
 - Hanga, K., Voog, H. (2012). Heade praktikate kogumik. Käsiraamat sotsiaal- ja haridustöötajatele, kuidas kaasata puudega inimesi. Eesti Puuetega Inimeste Koda. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.epikoda.ee/wp-content/uploads/2012/03/Heade_praktikate_kogumikEPIK2012.pdf
 - Haridusseadus (1992). RT 1992, 12, 192. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/968165>
 - Immuniseerimiskava (2014). RT I, 15.01.2014, 2. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/115012014002>
 - Kasearu, K., Trumm, A. (2013). NEET – „Noored, kellega keegi ei arvesta ja kes kuskil ei käi“?. Noorteseire Eestis, Poliitikaülevaade 5/2013. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.noorteseire.ee/system/resources/BAhbBlSHOgZmIjkyMDEzLzAxLzI0LzA4XzQ2XzU2XzMwMF9Qb2xpaXRpa2F5bGV2YWVkZV81X3ZlZWlucGRm/08_46_56_30_0_Poliitikaylevaade_5_veeb.pdf
 - Kask, U. (2005). Children and Disability in Transition in CEE/CIS and Baltic States. UNICEF Innocenti Research Centre. Lk 22. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://www.unicef-irc.org/publications/387>
 - Kobin, M., Vorobjov, S., Abel-Ollo, K., Vals, K. (2012). Uimastite tarvitamine koolinoorte seas: 15–16-aastaste õpilaste legaalse ja illegaalse narkootikumide kasutamine Eestis. Uuringu raport. Tallinna Ülikool, Rahvusvaheliste ja sotsiaaluuringute instituut, Tervise Arengu Instituut. Tallinn. Arvutivõrgust kättesaadav: https://intra.tai.ee/images/prints/documents/133846612537_Uimastite%20tarvitamine%20koolinoorte%20seas_raport.pdf
 - „Kohalike omavalitsuste sotsiaalteenuste soovituslikud juhised”, sotsiaalministeerium, viimati muudetud 5. jaanuaril 2012
 - Kontrollkäik Valga Jaanikese Kooli 9. novembril 2009. A (2009). Märgukiri. Arvutivõrgust kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kontrollkaigu_kokkuvote_valga_jaanikese_kool.pdf
 - Koolieelse lasteasutuse seadus (1999). RT I 1999, 27, 387. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/114032011006>
 - Kütt, K. (2011). Eesti lastekaitsetöö sisu ja dünaamika aastatel 2001-2010. Magistritöö. Tallinna Ülikool, Sotsiaaltöö Instituut. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://konverents.lastekaitseliit.ee/sites/default/files/Kati%20K%C3%BCtt%20magistrit%C3%B6%20C3%B6-1.pdf>
 - Laanet, I., Humal, V. (2013). Ranitsatoetused on 35 eurost 160 euroni. Saarte Hääl. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://www.saartehaal.ee/2013/08/10/ranitsatoetused-on-35->

[eurost-160-euroni/](#)

- Laanpere, M. (2015). Factors influencing women`s sexual health and reproductive choices in Estonia. Doktoritöö. Tartu Ülikool. Arvutivõrgust kättesaadav: http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/47499/laanpere_made.pdf?sequence=1
- Laes, T-L. (2015). Eesti laste materiaalsest heaolust. Eesti statistikaamet. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://statistikaamet.wordpress.com/2015/06/01/eesti-laste-materiaalsest-heaolust/>
- Lasteombudsman (2013). Asenduskodude analüüs. Õiguskantsleri Kantslei laste õiguste osakond. Tallinn. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.estl.ee/admin/upload/Dokumendid/SVV_ULEVAADE_EESTIS_2015.pdf
- Leppik, M. (2015). Millest koosneb puudega inimeste sotsiaalne kaitse? Eesti Statistikaamet. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://statistikaamet.wordpress.com/tag/puudega-inimesed/>
- Lippus, H., Laanpere, M., Part, K., Ringmets, I., Allvee, K., Rahu, M., Haldre K., Karro H. (2015). Eesti Naiste Tervise Uuring: seksuaal- ja reproduktiivtervis, tervisekäitumine, hoiakud ja tervishoiuteenuste kasutamine. Uurimisaruanne. Tartu: Tartu Ülikooli Naistekliinik. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.ut.ee/ARNS/Eesti_naise_tervis1.pdf
- Perearsti ja temaga koos töötavate tervishoiutöötajate tööjuhend (2010). RTL 2010, 3, 52. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13263878>
- Praxis (2009). Kohaliku omavalitsuse üksuste avalike teenuste lepinguline delegerimine kodanikeühendustele. Analüüsi lõpparuanne. Lk 8, 13, 121. Arvutivõrgust kättesaadav: https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumendid/simdel_raport.pdf
- Rahvastiku tervise arengukava 2009–2020 (2008). Arvutivõrgust kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Tervis/2012_rta_pohitekst_ok_5.pdf
- Raudsepp, R (2012). Seksuaalsue ja lähisuhete käsitlemine asenduskodus elavate laste ja noorte iseseisvaks eluks ettevalmistamise protsessis kasvatajate arvamuste alusel ühe asenduskodu näitel. Magsistritöö. Tartu Ülikool.
- Ravikindlustuse seadus (2002). RT I 2002, 62, 377. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/RaKS>
- Reinomägi, A., Sinisaar, H., Toros, K., Kutsar, D. (2013). Sissejuhatus: lapse õigused ja heaolu. Statistikaameti kogumik: Laste heaolu. Tallinn. Arvutivõrgust kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/IMCE/laste_heaolu_0.pdf
- Riigikantslei (2014). Vigastuste ja vigastussurmade ennetamise poliitika koordineerimise rakkerühm. Arvutivõrgust kättesaadav: https://riigikantslei.ee/sites/default/files/content-editors/uuringud/vigastuste_ennetamise_rakkeruhma_aruanne.pdf
- Riiklike peretoetuste seadus (2001). RT I 2001, 95, 587. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/122122013072>
- Runnel, R., Honkala, S., Honkala, E., Olak, J., Nõmmela, R., Vahlberg, T., Mäkinen, K., Saag, M. (2013). Caries experience in the permanent dentition among first- and second-grade school children in southeastern Estonia, Acta Odontologica Scandinavica. Lk 410-415
- Saar, H. (2014). Lapse õigused. Inimõigused Eestis 2013. Inimõiguste Keskus. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://humanrights.ee/inimoiguste-aruanne-2/inimoigused-eestis-2013/lapse->

oigused/

- Seletuskiri „Puuetega inimeste õiguste konventsiooni ratifitseerimine ja konventsiooni fakultatiivprotokolliga ühinemine” seaduse eelnõu kohta. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.ead.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=375878/Eelnõu_seletuskiri.pdf
- Soo, K., Laas, A., Lamesoo, K., Ainsaar, M., Altosaar, K., Laur, T. (2005). Erikoolides ja laste hoolekandeesutustes elavate noorte hoiakud ja kogemused seoses seksuaalse, vaimse ja füüsilise vägivallaga. Tartu Laste Tugikeskus, Tartu Ülikool. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://www.rahvatervis.ut.ee/bitstream/1/1513/1/Soo2005.pdf>
- Sotsiaalministeerium (2008) Rahvastiku tervise arengukava 2009-2020. <http://www.sm.ee/et/tervis>
- Sotsiaalministeerium (2011). Laste ja perede arengukava 2012–2020, Targad vanemad, toredad lapsed, tugev ühiskond. Lk 40–41. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/valitsus/arengukavad/sotsiaalministeerium/Laste%20ja%20perede%20arengukava%202012-2020.pdf>
- Sotsiaalministeerium (2009). Puudega lastega perede toimetuleku ja vajaduste uuring 2009, Kvantitatiivuuringu aruanne. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://rahvatervis.ut.ee/bitstream/1/4023/1/Gfk,%202009.pdf>
- Sotsiaalministeerium (2015). Laste vaimse tervise integreeritud teenuste kontseptsiooni alusanalüüs. AS PricewaterhouseCoopers Advisors. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Lapse_oigused_ja_headolu/laste_vaimse_tervise_alusanaluu_lop_paruanne_pwc_13.03.2015_loplike_parandustega.pdf
- Sotsiaalministeerium (2015). Peretoetuste, teenuste ja vanemapuhkuste roheline raamat. Tallinn. Arvutivõrgust kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Perehuvitised/peretoetuste_teenuste_ja_vanemapuhkuste_roheline_raamat_2015.pdf
- Streimann, K. (2014). Vaimne tervis ja riskikäitumine Eesti noorte hulgas. Tervise Arengu Instituut, Tervise edendamise osakond. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://www.ph.ee/content/editor/files/vaimne%20tervis%20ja%20riskik%C3%A4itumine.pdf>
- Tekkel, M., Veideman, T. (2013). Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring, 2012. Tervise Arengu Instituut. Arvutivõrgust kättesaadav: https://intra.tai.ee/images/prints/documents/136479842690_TKU_2012.pdf
- Tervise Arengu Instituut (2015). Health in the Baltic Countries 2013. Arvutivõrgust kättesaadav: https://intra.tai.ee/images/prints/documents/143495261122_Health_in_the_Baltic_countries_2013.pdf
- Terviseamet (2014). Nakkushaigused: HIV ja AIDS. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://www.terviseamet.ee/nakkushaigused/nakkushaigustesse-haigestumine/hiv-ja-aids.html>
- Tervise Arengu Instituut (2013). Tegevused. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://www.tai.ee/tegevused/tervise-edendamine/laste-ja-noorte-tervise-edendamine>
- Tervisekaitseõuded kooli päevakavale ja õppekorraldusele (2007). RTL 2001, 43, 602. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13351102>

- Tervisestatistika ja terviseuuringute andmebaas: Hinnang arstiabi kättesaadavusele ja kvaliteedile ning tervishoiukorraldusele (PT05). Tervise Arengu Instituut. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://pxweb.tai.ee/esf/pxweb2008/dialog/statfile2.asp>
- Võrk, A., Paulus, A., Leppik, C. (2014). Peredele mõeldud toetuste ning alushariduse ja lapsehoiu rahastamise mõju analüüs vaesusele ja töötamise stiimulitele. Projekti „Peredele mõeldud toetuste ning alushariduse ja lapsehoiuteenuse mõjude analüüs“ koondraport. Praxis, Arvutivõrgust kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Perehuvitised/vorkpaulusleppik_perepoliitikaanalyyis_pikkraport_18okt2014.pdf
- Õiguskantsler (2014). Kontrollkäik Jõhvi Noorukite ravi- ja rehabilitatsioonikeskusesse. Arvutivõrgust kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kontrollkaigu_kokkuvote_johvi_noorukite_ravi- ja_rehabilitatsioonikeskus.pdf
- ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioon (2006). RT II, 04.04.2012, 6. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/204042012006>
- 0–18-aastaste laste ennetavate tervisekontrollide kava (2009). Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/0000/1326/3878/Lisa.pdf#>

Klaster 7

- Bogdanov, H., Pertel, T. (2012). Vaimse tervise teenuste kaardistamine ja vajaduste analüüs. Tervise Arengu Instituut. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://rahvatervis.ut.ee/handle/1/4863>
- Eesti Statistikaamet (2013). Laste heaolu. Statistikaameti kogumik. Tallinn. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://www.stat.ee/65395>
- Eesti Õpilasesinduste Liit (2013). Õpilaste sotsiaalsete garantiide konseptsioon. Arvutivõrgust kättesaadav: https://opilasliit.files.wordpress.com/2015/02/sgk_07-12-2013_toimetatud-ok.pdf
- Espenberg, K., Beilmann, M., Rahn, M., Reincke, E., Themas, E. (2012). Õpingute katkestamise põhjused kutseõppes. Haridus- ja Teadusministeerium. Tartu. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.ec.ut.ee/sites/default/files/ec/opingute_katkestamine_kutseoppes_loppraport.pdf
- Haridus- ja Teadusministeerium (2015). Haridus- ja Teadusministeeriumi aasta-analüüs. Tartu. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.hm.ee/sites/default/files/aastanalyyis2015.pdf>
- Haridus- ja Teadusministeerium. Hariduslike erivajadustega õpilaste õppekorralduse kontseptsioon. Arvutivõrgust kättesaadav: https://www.hm.ee/sites/default/files/hev_kotseptsioon.pdf
- Haridusseadus (1992). RT 1992, 12, 192. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/968165>
- Karu, M. & Turk, P. (2012). Noorsootöö lapsevanemate perspektiivist. Noorteseire aastaraamat 2011. SA Poliitikauuringute Keskus. Tallinn: lk 75- 87
- Keskel, A., Kereme, H., Salla, K. A. (2010). Koolikorralduslikud tugimeetmed kasvatusraskustega õpilastele. Haridus- ja Teadusministeeriumi ja Eesti Noorsootöö Keskuse analüüs. Tallinn. Arvutivõrgust kättesaadav: http://dSPACE.utlib.ee/dSPACE/bitstream/handle/10062/41049/Noored_Tugimeetmed.pdf?sequence=1

- Kirss, K. (2011). Õppenõustamisteenustega rahulolu ja nende kättesaadavus. Uuringu lõpparuanne. Praxis. Tartu. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.ekk.edu.ee/vvfiles/0/Uuringu_lõpparuanne_Pragis_oktoober2011.pdf
- Laes, T.-L. (2012). Vaeste perede laste ja noorte huvihariduses osalemine. Statistikaameti kogumik. Eesti piirkondlik areng 2012. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.riigikogu.ee/v/failide_arhiiv/Teemaleht_14_2013.pdf
- Laes, T.-L. (2013). Laste vaesus kohalikes omavalitsustes. Statistikablogi. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://statistikaamet.wordpress.com/category/sotsiaalstatistika/>
- Lindemann, K. (2013). Structural integration of young Russian-speakers in post-Soviet contexts: educational attainment and transition to the labour market. Doktoritöö. Tallinna Ülikool. Arvutivõrgust kättesaadav: http://e-ait.tlulib.ee/335/1/lindemann_kristina_2.pdf
- Loogma, K., Ruus, V.-R., Talts, L., Poom-Valickis, K. (2009). Õpetaja professionaalsus ning tõhusama õpetamis- ja õppimiskeskonna loomine. OECD rahvusvahelise õpetamise ja õppimise uuringu TALIS tulemused. Tallinna Ülikooli haridusuuringute keskus. Tallinn. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.hm.ee/sites/default/files/talis2008.pdf>
- Markina, A., Žarkovski, B. (2014). Laste hälbiv käitumine Eestis. Kriminaalpoliitika uuringud 19. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/laste_kaitumise_uuring_2014.pdf
- Mattson, T. (2013). Haridusinvesteeringuid on tehtud pikaajalise vaatega. Riigikontrolli audit. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://www.riigikontroll.ee/Suhtedavalikkusega/Pressiteated/tabid/168/ItemId/684/amid/557/language/et-EE/Default.aspx>
- Munitsipaal- ja erakoolid, mille juures olevas või mille juurde moodustatavas õpilaskodus on riiklikult toetatavad õpilaskodu kohad, ning riiklikult toetatavate kohtade arv nendes koolides (2014). RT I, 28.02.2014, 1. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/128022014001>
- Munitsipaal- ja erakoolid, mille juures olevas või mille juurde moodustatavas õpilaskodus on riiklikult toetatavad õpilaskodu kohad, ning riiklikult toetatavate kohtade arv nendes koolides (2015). RT I, 06.03.2015, 10. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/106032015010>
- Proos, L. (2014). Koondprojekti „Noorte tervistav ja arendav puhkus 2014“ aruanne. ENTK. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://www.entk.ee/sites/default/files/Koondprojekti%20Noorte%20tervistav%20ja%20arendav%20puhkus%202014%20aruanne.pdf>
- Pöder, K., Lauri, T. (2013). Kui avalik sektor käitub nagu erasektor: Tallinna koolivaliku kihistav mõju. Riigikogu toimetised 28, 2013. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=16392>
- Pöder, K., Veski, A., Kirss, L., Lauri, T. (2014). Eesti põhikooli- ja gümnaasiumivõrgu analüüs aastaks 2020. Praxis. Arvutivõrgust kättesaadav: http://mottehommik.praxis.ee/wp-content/uploads/2014/06/koolivorgu_proгноos2020.pdf
- Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (2010). RT I 2010, 41, 240. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13332410>
- Riigikantselei (2014). Vigastuste ja vigastussurmade ennetamise poliitika koordineerimise

- rakkerühm. Arvutivõrgus kättesaadav: https://riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/uuringud/vigastuste_ennetamise_rakkeruhma_aruanne.pdf
- Riigikohus, Põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium (2012). Kohtuotsus. Tartu Maakohtu taotlus tunnistada kriminaalmenetluse seadustiku § 407 põhiseadusega vastuolus olevaks. Kohtuasja number 3-4-1-20-12 . Vastu võetud 11.12.2012. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/128052013006>
 - Seletuskiri „Puuetega inimeste õiguste konventsiooni ratifitseerimine ja konventsiooni fakultatiivprotokolliga ühinemine” seaduse eelnõu kohta. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.ead.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=375878/Eelnõu_seletuskiri.pdf
 - Taits, T. (2013). Õpilaskodu roll sotsiaalsete probleemide leevendamisel Ala põhikooli õpilaskodu näitel. Lõputöö. Tartu Ülikool. Pärnu Kolledž, Sotsiaaltöö korralduse osakond. Arvutivõrgust kättesaadav: https://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/32970/taits_triinu.pdf
 - Talu, K., Tiko, A. (2009). Õpilaskodu kui võimalus käitumuslike erivajadustega õpilastele. Sotsiaaltöö nr 6, lk 37- 46
 - Toomela, A. (2009). Eesti põhikooli efektiivsus. Lõpparuanne. Tartu Ülikooli Haridusteaduskond, Tallinna Ülikooli Psühholoogia Instituut. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://www.hm.ee/index.php?popup=download&id=11756>
 - Õiguskantsler (2010). Märgukiri pikapäevarühma tasu võtmise küsimuses. Arvutivõrgust kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/õiguskantsleri_margukiri_pikapae_varuhas_osalemise_tasu_pohikoolis_ja_gumnaasiumis.pdf
 - Übius, Ü., Kall, K., Loogma, K., Ümarik, M. (2014). Rahvusvaheline vaade õpetamisele ja õppimisele. OECD rahvusvahelise õpetamise ja õppimise uuringu TALIS 2013 tulemused. Innove. Tallinn. Arvutivõrgust kättesaadav: https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumendid/Uuringud/Regionaalhaldus_ ja_maavalitsused/2014_elanike_rahulolu_kohalike_avalike_teenustega.pdf

Klaster 8

- Ahven, A., Klopets, U., Kraas, K., Kruusmaa, K-C., Leps, A., Lindsalu, P., Palu, K., Rohtla, R., Salla, J., Surva, L., Tamm, K., Tammiste, B. (2015). Kuritegevus Eestis 2014, Kriminaalpoliitika uuringud 20. Justiitsministeerium. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/kuritegevuse_at_2015_0.pdf
- Belitšev, E. (2013). Alaealiste kinnipidamine väljasaatmismenetluses. Magistritöö. Tartu Ülikool, Avaliku õiguse instituut. Arvutivõrgus kättesaadav: http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/30488/belitsev_egert.pdf
- Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee arvamus teemal „Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus, millega muudetakse määrust (EL) nr 604/2013 seoses sellega, kuidas määrata kindlaks sellise rahvusvahelise kaitse taotluse läbivaatamise eest vastutav liikmesriik, mille esitab saatjata alaealine, kellel ei ole liikmesriigis seaduslikult viibivaid pereliikmeid, õdesid-vendi või sugulasi” (2014). COM(2014) 382 final – 2014/0202 (COD). Arvutivõrgus kättesaadav: <http://ee.vlex.com/vid/euroopa-majandus-ja-sotsiaalkomitee-552789030>
- Euroopa Nõukogu (2012). Euroopa Nõukoguministrite komiteesuunised lapsesõbralikuõigusemõistmise kohta. Arvutivõrgus kättesaadav:

- http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/childjustice/Source/GuidelinesChildFriendlyJustice_ET.pdf
- Euroopa parlament (2013). Saatjata alaealiste olukord Elis, Töödokument. Kodanikuvabaduste, justiits- ja siseasjade komisjon. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/libe/dt/925/925428/925428_et.pdf
http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/alaealiste_kannatanu_te_videosalvestatud_ulekuulamised_kristjan_kask_2015.pdf
 - Ibrus, K. (2012). Eesti riik pidas Somaaliast pärit saatjata last kurjategijaks. Eesti Päevaleht. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://epl.delfi.ee/news/eesti/taismahus-eesti-riik-pidas-somaaliast-parit-saatjata-last-kurjategijaks?id=64624838>
 - Kallas, K. (2015). Eesti varjupaigapoliitika Euroopa perspektiivis. Riigikogu Toimetised. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=16023>
 - Kask, K. (2015). Alaealiste kannatanute videosalvestatud ülekuulamiste analüüs. Arvutivõrgus kättesaadav:
 - Komisjoni soovitus, 20. veebruar 2013, Investeerides lastesse aitame neil välja rabeleda ebasoodsate olude ringist (2013). Euroopa Liidu Teataja (2013/112/EL). Arvutivõrgus kättesaadav: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:059:0005:0016:ET:PDF>
 - Linno, M., Strömpl, J. (2015). Immigrant Children and Families in the Estonian Child Protection System. Teoses Skivenes, M, Barn, R. Križ, K, Pösö, T (toim). Child Welfare Systems and Migrant Children. A Cross Country Study of Policies and Practicies. Oxford University Press
 - MTÜ Eesti Pagulasabi (2012). Eesti riik pidas Somaaliast pärit saatjata last kurjategijaks. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.pagulasabi.ee/sildid/alaealised>
 - MTÜ Eesti Pagulasabi: Vajalikud muudatused, Varjupaiga aastaraamat 2014. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://aastaraamat.pagulasabi.ee/vajalikud-muudatused>
 - Politsei- ja piirivalveamet (2013). Saatjata alaealise esinduslepingu partneri leidmise konkurs. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.politsei.ee/et/uudised/uudis.dot?id=306288>
 - Siseministeerium (2014). Eesti elanike teadlikkus ja hoiakud pagulasküsimustes. Tallinn. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumendid/Uuringud/Kodakondsus_ja_r2nne/2014_pagulasuuring_aruanne.pdf
 - Vägivalla vähendamise arengukava täitmise aruanded.
 - Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus (2005). RT I 2006, 2, 3. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/VRKS>
 - Väljasõidukohustuse ja sissesõidukeelu seadus (1998). RT I 1998, 98, 1575. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/12751464>
 - Õiguskantsler (2013). Kontrollkäik Politsei- ja Piirivalveameti väljasaatmiskeskusesse. Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kontrollkaigu_kokkuvote_ppa_val_jasaatmiskeskus_2.pdf
 - ÜRO Lapse Õiguste Komitee (2005). Üldine märkus nr 6, saatjata ja vanematest eraldatud laste kohtlemine väljaspool päritoluriiki, CRC/GC/2005/6. Arvutivõrgus kättesaadav:

[http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/532769d21fcd8302c1257020002b65d9/\\$FILE/G0543805.pdf](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/532769d21fcd8302c1257020002b65d9/$FILE/G0543805.pdf)

Klaster 9

- “Laste kaitset seksuaalse ärakasutamise ja seksuaalse kuritarvitamise eest käsitleva Euroopa Nõukogu konventsiooni“ heakskiitmine ja volituse andmine (2008). RT II 2008, 18, 55. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13013959>
- “Tark ja Tegus Rahvas 2015–2018” (2014). Haridus- ja Teadusministeeriumi valitsemisala arengukava. Tartu. Arvutivõrgust kättesaadav: http://hm.ee/sites/default/files/tark_ja_tegus_rahvas_2015_2018_final.pdf
- 209 SE II + 469 SE II (2012). Seletuskiri karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu teise lugemise juurde. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=1007ddef-6a79-467a-95c9-dfb9ab8be136&>
- Adonov, K. (2013). Alaealised- ja noored kinnipeetavad Viru vanglas: rahulolu motivatsioonisüsteemiga ja hinnang kinnipeetavate käitumisele. Magistritöö. Tallinna Ülikool, Rakvere Kolledž.
- Ahven, A., Klopets, U., Kraas, K., Kruusmaa, K-C., Leps, A., Lindsalu, P., Palu, K., Rohtla, R., Salla, J., Surva, L., Tamm, K., Tammiste, B. (2015). Kuritegevus Eestis 2014, Kriminaalpoliitika uuringud 20. Justiitsministeerium. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/kuritegevuse_at_2015_0.pdf
- Ahven, A., Kruusement, A., Salla, J. (2013). Tingimisi vabastamise ja käitumiskontrolli kohaldamise analüüs. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/tingimisi_vabastamise_ja_kaitumiskontrolli_kohaldamise_analuus_justiitsministeerium_2013.pdf
- Ahven, A., Salla, J., Vahtrus, S. (2010). Retsidiivsus Eestis. Justiitsministeerium, Tallinn. Arvutivõrgust kättesaadav: https://riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/TOF/TOF_uuringud/26_retsidiivsus_l6ppraport.pdf
- Alaealise mõjutusvahendite seadus (1998). RT I 1998, 17, 264. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13335902>
- Alaealise mõjutusvahendite seaduse kehtetuks tunnistamise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus (Sotsiaalministeerium 23.03.2015)
- ECRE. Position on Refugee Children by the European Council on Refugees and Exiles. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://www.childoneurope.org/issues/unaccompanied/B%202.4.pdf>
- Edovald, T. (2005). Ülevaade alaealiste kuritegevuse vähendamise strateegiatest ja programmidest maailmas. Justiitsministeerium, Kriminaalpoliitika uuringud. Tallinn. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/ulevaade_alaealiste_kuritegevuse_vahendamise_strateegiatest_ja_programmidest_maailmas_t_edovald_2005.pdf
- Eesti Hariduse Infosüsteem (2014). Alaealiste komisjonide menetluskiiruste ülevaade 2014

- aasta I poolaastal. Arvutivõrgust kättesaadav:
<http://www.entk.ee/sites/default/files/2014%20Ipa%20menetluskiirus.pdf>
- Eesti Statistikaamet (2013). Laste heaolu. Statistikaameti kogumik. Tallinn. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://www.stat.ee/65395>
 - Eesti Vabariigi põhiseadus (1992). RT 1992, 26, 349. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/633949>
 - Erikool – kasvatus- või karistusasutus (2013). Ajakiri Märka Last. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://ajakiri.lastekaitseliit.ee/2013/02/21/erikool-kasvatus-voi-karistusasutus/>
 - Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (FRA), (2015) Lapsesõbralik õigusemõistmine – spetsialistide seisukohad ja kogemused. Kokkuvõte. Arvutivõrgust kättesaadav: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2015-child-friendly-justice-professionals-summary_et.pdf
 - Euroopa Nõukogu ja Parlamendi direktiiv 2011/93/EL, 13. Detsember 2011, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust ja mis asendab nõukogu raamotsuse 2004/68/JSK (2011). Euroopa Liidu Teataja 335/1. Arvutivõrgust kättesaadav: <file:///C:/Users/K%C3%A4tlin/Desktop/et.pdf>
 - European Union Agency for Fundamental Rights (2015). Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States
 - Haridus- ja Teadusministeerium (2014). Eesti elukestva õppestrateegia 2020. Tallinn. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://hm.ee/sites/default/files/strateegia2020.pdf>
 - Haridus- ja Teadusministeerium (2014). Vene õppekeelt kasutatavate gümnaasiumide õppe tulemuslikkusest eestikeelsele (vähemalt 60% kohustuslikest kursustest) gümnaasiumiõppele üleminekul. Raport. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.hm.ee/sites/default/files/raport_uleminek_viimane_0.pdf.
 - Haruoja, M., Meior, M., Nauts, K. (2014). Study on children's involvement in judicial proceedings – contextual overview for the criminal justice phase – Estonia. European Commission – Directorate-General for Justice. Luxembourg. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://www.childreninjudicialproceedings.eu/docs/ContextualOverview/Estonia.pdf>
 - Helemäe, J. (2015). Eesti haridussüsteem kaasava keskkonnana venekeelsete noorte vaatevinklist. <http://www.kogu.ee/wp-content/uploads/2015/06/EIA-2015.pdf>
 - Helemäe, J., Saar, E., Võormann, R. (2000). Kas haridusse tasus investeerida? Hariduse selekteerivast ja stratifitseerivast rollist kahe põlvkonna kogemuse alusel. Teaduste Akadeemia Kirjastus, Tallinn
 - HEUNI, Tartu Ülikool (2014). Tööjõumigratsiooni varjatud pool: Eesti inimeste tööalaseärakasutamise kogemused välismaal. http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/lisa_2_vva_taitmise_2013_aasta_aruanne.pdf
http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/loplik_aruanne_luhi_1.pdf
 - Karistusseadustik (2001). RT I 2001, 61, 364. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/126022014006?leiaKehtiv>
 - Kriminaalmenetluse seadustik (2003). RT I 2003, 27, 166. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/12849731>

- Kruusmaa, K-C., Salla, J. (2013). Ennetähtaegse vabastamise regulatsiooni ja praktika analüüs. Kriminaalpoliitika analüüs Nr 1/2013. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/ennetähtaegse_vabastamise_analuus_1-2013.pdf
- Laane, K. (2013). Karistusjärgse kinnipidamise alternatiivid. Magistritöö. Tartu Ülikool, Õigus teaduskond. Arvutivõrgust kättesaadav: http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/30491/laane_kristi.pdf?sequence=4
- Laste kaitset seksuaalse ärakasutamise ja seksuaalse kuritarvitamise eest käsitlev Euroopa Nõukogu konventsioon (2007). Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/lanzaroteconvention_est.pdf
- Lindemann, K. & Saar, E. (2011). Ethnic Inequalities in the Educational Career. In Verik, R. & Helemäe, J. (eds.) The Russian Second Generation in Tallinn and Kohtla-Järve: The TIES Study in Estonia. Amsterdam University Press, Amsterdam. 59–92
- Linno, M., Soo, K., Strömpl, J. (2011). Pervägivalla levikut soodustavad riskid ja pervägivalla ulatuspraktikute hinnangutes. Uurimisaruanne. Tallinn. Arvutivõrgust kättesaadav: https://riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/TOF/TOF_uuringud/19_perevagivalla_levikut_soodustavad_riskid_ja_perevagivalla_ulatus.pdf
- Luuk, A., Tiko, A., Luuk, H., Luuk, K., Sova, H., Kollamaa Rander, K., (2014). Kinnises asutuses viibivate laste kognitiivsete ning isiksuslike omaduste ning vaimse tervise, sõltuvuskäitumise ja sotsiaalse tausta uuring, Tallinn. Arvutivõrgust kättesaadav:
- Markina, A., Žarkovski, B. (2014). Laste hälbiv käitumine Eestis. Kriminaalpoliitika uuringud 19. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/laste_kaitumise_uuring_2014.pdf
- Metslang, H., Kibar, T., Kitsnik, T., Koržel, J., Krall, I., Zabrodskaia, A. (2013). Kakskeelne õpe vene õppekeelega koolis. Uuringu lõpparuanne. Tallinna Ülikool, Eesti Keele ja Kultuuri Instituut. Arvutivõrgust kättesaadav: http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/40937/Kakskeelne_ope_vene_oppekeelega_koolis.pdf?sequence=1
- Mitmedimensiooniline pereteraapia MDFT (2015). Infokiri nr 1. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/mdft_infokiri_1.pdf
- MTÜ Eesti Pagulasabi ja SA Eesti Inimõiguste Keskus (2014). Varjupaigataotlejate ligipääs õigusabile. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.pagulasabi.ee/sites/default/files/public/ro_analuus_-_kujundet.pdf
- MTÜ Lastekaitse Liit (02.06.2015.a. nr K-2/30) Arvamus Justiitsministeeriumile kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõule.
- Nadarjan, A. (2014). Seksuaalteenuste ostmise kriminaliseerimise võimalikud mõjud Eestis Rootsi ja Soome kogemuste põhjal. Magistritöö. Tartu Ülikool, Õigusteaduskond. Arvutivõrgust kättesaadav: https://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/42858/nadarjan_adeline.pdf?sequence=1

- Pettai, I., Kase, H., Proos, I. (2006). Prostitutsioon Eestis: Ülevaade prostitutsiooni kaasatud naiste olukorrast. Arvutivõrgust kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Sooline_vordoiguslikkus/Inimkaubandus_ja_prostitusioon/prostitutsiooni_kasatute_uurimus_2006.pdf
- Psühhiaatrilise abi seadus (1997). RT I 1997, 16, 260. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/1150620120>
- Rannala, I-E. (2014). Dialoogi olulisusest töös riskikäitumisega noortega. Alaealiste komisjonide näitel. Tallinna Ülikool, Sotsiaaltöö Instituut. Arvutivõrgust kättesaadav: http://e-ait.tlulib.ee/350/1/ilona_evelyn_rannala.pdf
- Rannala, I-E. Tiko, A. Rohtla, A.(2006). Käitumisraskustega noored ja neile määratud mõjutusvahendite kohaldamine alaealiste komisjonides. Tallinn. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/kaitumisraskustega_noored_ja_neile_maaratud_mojutusvahendite_kohandamine_alaealiste_komisjonides_ie_rannala_a.tiko_a_rohtla_2006.pdf
- Riigi õigusabi seadus (2004). RT I 2004, 56, 403. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/131122014013?leiaKehtiv>
- Riigikontrolli aruanne Riigikogule (2010). Erikoolide ja alaealiste komisjonide järelaudit. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://www.riigikontroll.ee/tabid/206/Audit/2163/Area/1/language/etEE/Default.aspx#results>
- Saame, K. (2008). Rehabilitatsiooniteenus alaealistele õigusrikkujatele Eestis. Magistritöö. Tallinna Ülikool. Arvutivõrgust kättesaadav: https://erivajadus.files.wordpress.com/2011/03/rehabilitatsiooniteenusalaealisteleigusrikkuja_teleestis.pdf
- Soo, K. (2005). Erikoolides ja laste hoolekandeesutustes elavate noorte hoiakud ja kogemused seoses seksuaalse, vaimse ja füüsilise vägivallaga, Tartu. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=http%3A%2F%2Fwww.childcentre.info%2Fresearch%2Fresearchpr%2Festonia%2FdbaFile12192.doc>
- Soo, K., Ilves, K. Strömpl, J. (2009). Laste väärkohtlemise juhtumitest teavitamine ja võrgustikutöö. Tartu Ülikool. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2011/04/Lapse_vaarkohtlemisest_teavitamine_uuringu_raport-1.pdf
- Soo, K., Kutsar, D. (2004). Seksuaalse väärkohtlemise kogemused ja hoiakud Eesti noorte hulgas. Tartu. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://rahvatervis.ut.ee/bitstream/1/1512/1/Soo2004.pdf>
- Soo, K., Kutsar, D. (2004). Seksuaalse väärkohtlemise kogemused ja hoiakud Eesti noorte hulgas. Tartu. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://rahvatervis.ut.ee/bitstream/1/1512/1/Soo2004.pdf>
- Sotsiaalhoolekande seadus (1995). RT I 1995, 21, 323. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/113122014044>
- Surva, L., Tamm, K. (2012). Tervishoiutöötajate kokkupuuted perevägivallaga. Kriminaalpoliitika analüüs nr 5/2012. Justiitsministeerium: kriminaalpoliitika osakond.
- Tallinna Ülikool (2014). Riskinoored: alaealiste komisjonid teevad otsuseid „üle meie pea“. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.tlu.ee/et/uudised/2221/riskinoored-alaealiste-komisjonid-teevad-otsuseid-ule-m>

eie-pea

- Tamm, K. (2009). Seksuaalkurjategijate kohtlemine ja ravivõimalused. Kriminaalpoliitika osakond, Kriminaalteabe ja analüüsi talitus. Tallinn. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/seksuaalkurjategijate_kohtlemine_ja_ravivoimalused_justiitsministeerium_2009.pdf
- Tamm, K. (2010). Erikooli suunamise kohtupraktika. Justiitsministeeriumi kriminaalteabe ja analüüsi talitus, Kriminaalpoliitika osakond. Tallinn. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/erikooli_suunamise_kohtupraktika_justiitsministeerium_2010.pdf
- Themas, A., Ainsaar, M., Soo, K., Sammul, M., Uusküla, A., Tarum, H., Hendrikson, R., Arak, T., Espenberg, K., & Varblane, U. (2015). Eesti meeste hoiakute ja käitumise uuring: tervis, haridus, tööhõive, ränne ja pereloom. Tartu Ülikool. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.ec.ut.ee/sites/default/files/ec/meeste_uuring_2015_lopparuanne.pdf
- TNS EMOR (2014). Eesti elanikkonna teadlikkuse uuring soopõhise vägivalla ja inimkaubanduse valdkonnas. Sotsiaalministeerium. Arvutivõrgust kättesaadav: http://ift.ee/admin/upload/files/Elanike%20hoiakud%20soop%C3%B5hise%20v%C3%A4gi_valla%20ja%20inimkaubanduse%20valdkonnas2014_aruanne_TNS%20Emor_1%C3%B5plik.pdf
- Trummal, A. (2011). Eestikeelne aineõpe vene õppekeelega koolide gümnaasiumiastmes: mitte-eestlaste teadlikkus ja suhtumine. TNS EMOR.
- Vangistusseadus (2000). RT I 2000, 58, 376. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/12776225>
- Vägivalla ennetamise strateegia 2015-2020 (2015). Justiitsministeerium. Tallinn. https://valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/vagivalla_ennetamise_strategie_2015-2020_kodulehele.pdf
- Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015-2020 (2015). Justiitsministeerium. Tallinn. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/ves_2015-2020_1.pdf
- Vägivalla vähendamise arengukava aastateks 2010–2014: 2013. aasta täitmise aruanne (2013). Arvutivõrgust kättesaadav:
- Vägivalla vähendamise arengukava aastateks 2010–2014: 2013. aasta täitmise aruanne. Arvutivõrgust kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/lisa_2_vva_taitmise_2013_aasta_aruanne.pdf
- Välismaalastele rahvusvahelise kaitse andmise seadus (2005). RT I 2006, 2, 3. Arvutivõrgust kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/VRKS>
- Õiguskantsler (2009). Kontrollkäik Tallinna Laste Turvakeskuse Nõmme tee osakonda. Arvutivõrgust kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kontrollkaigu_kokkuvote_tallinna_laste_turvakeskuse_nomme_osakond.pdf
- Õiguskantsler (2009). Rehabilitatsiooniteenuse kättesaadavus sõltuvushäiretega lastele. Ettekanne Riigikogule. Arvutivõrgust kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/iguskantsleri_ettekanne_nr_1_r

ehabilitatsiooniteenuse kättesaadavus s6ltuvushairetega lastele.pdf

- Õiguskantsler (2010). Kontrollkäik Jõhvi Noorukite ravi- ja rehabilitatsioonikeskusesse. Arvutivõrgust kättesaadav: [http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kontrollkaigu_kokkuvote_johvi_noorukite_ravi- ja_rehabilitatsioonikeskus_0.pdf](http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kontrollkaigu_kokkuvote_johvi_noorukite_ravi-ja_rehabilitatsioonikeskus_0.pdf)
- Õiguskantsler (2013). Kontrollkäik Politsei- ja Piirivalveameti väljasaatmiskeskusesse. Arvutivõrgust kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kontrollkaigu_kokkuvote_ppa_valjasaatmiskeskus_1.pdf
- Õiguskantsler (2013). Kontrollkäik Tapa Erikooli. Arvutivõrgust kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kontrollkaigu_kokkuvote_tapa_eri_kool_1.pdf
- Õiguskantsler (2014). Kontrollkäik Viru vanglasse. Arvutivõrgust kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kontrollkaigu_kokkuvote_viru_vangla_1.pdf
- Õiguskantsler juhtis tähelepanu väljasaatmiskeskuse probleemidele (2013). Eesti Pagulasabi. Arvutivõrgust kättesaadav: <http://www.pagulasabi.ee/oiguskantsler-juhtis-tahelepanu-valjasaatmiskeskuse-probleemidele>

LISA 2: Eesti LGBT Ühingu ja Eesti Inimõiguste Keskuse täiendav arvamus

Eesti LGBT Ühingu ja Eesti Inimõiguste Keskuse täiendav arvamus

Selles variaruandes ei käsitleta samasooliste lapsevanematega üles kasvavate laste küsimust piisavalt üksikasjalikult, et oleks tagatud samasooliste lapsevanematega laste võrdne kohtlemine ja kaitse. Seetõttu soovivad Eesti LGBT Ühing ja Eesti Inimõiguste Keskus juhtida tähelepanu asjaolule, et kuigi 2014. aastal võeti vastu sooneutraalne kooseluseadus ja see lahendaks mõned probleemid, millega seisavad silmitsi samasooliste partnerite lapsed, tuleb 2015. aastal sellest hoolimata vastu võtta ka rakendussätted, mis reguleerivad kooseluseaduse paljusid üksikasju, et seadus saaks 2016. aastal jõustuda.

Üldkommentaaris nr 14 (2013), mis käsitleb lapse õigust tema parimate huvide esikohale seadmisele, on selgitatud, et terminit „perekond“ tuleb tõlgendada laiemas tähenduses, et see hõlmaks ka bioloogilisi ja kasuvanemaid või lapsendajaid ning kui kohalikud tavad ette näevad, siis ka laiendatud pere või kogukonda (artikkel 5).^{vi}

Vastavalt Lapse Õiguste Komitee lõppjäreldesteleⁱⁱ soovitab Komitee osalisriikide esitatud aruannetele toetudes, et konventsiooni artiklite 20 ja 21 valguses osalisriik: a) töötaks välja hooldamise ja lapsendamise põhjaliku strateegia ja juhtnöörid; b) looks selle ühtse jälgimissüsteemi.

Täna seni ei ole sellist strateegiat ja juhtnööre täielikult välja töötatud ega hõlma samasoolistele paaridele võimalust last lapsendada ning seega koheldakse samasoolisi paare võrreldes erisoolistega ebavõrdselt. Kuna üksikvanemad võivad üksi lapsendada, võivad lapsendada ka üksikud geid ja lesbid, kuid samasooline paar ei tohi koos lapsendada, sest Eestis tohivad lapsendada ainult abielus paarid ning abielluda tohivad ainult erisoolised paarid.

2014. aastal vastu võetud sooneutraalne kooseluseadus võimaldab perekonnasisest lapsendamist järgmistel tingimustel: „Registreeritud elukaaslane võib lapsendada lapse, kelle: 1) bioloogiline vanem on teine registreeritud elukaaslane või 2) vanem oli teine registreeritud elukaaslane enne kooselulepingu sõlmimist.“ⁱⁱⁱ Ent kuna selle seaduse rakendussätted peab parlament veel vastu võtma, ei ole praegu selge, kas see seadus jõustub täielikult alates 2016. aasta 1. jaanuarist. Lisaks ei lõpeta kooseluseadus samasooliste ja erisoolistega paaride vahelist ebavõrdsust väljaspoolt perekonda tulevate laste lapsendamise ja hooldamise osas.

Soovitus:

1. Täiendada eestkoste ja lapsendamise määrusi eespool määratletud perekonna laia määratluse valguses, hõlmates sealhulgas partneri bioloogilise lapse lapsendamist, partneri lapsendatud lapse lapsendamist ja väljaspoolt perekonda tulevate laste uude perekonda lapsendamist ning hooldamist ja selle samasoolistele paaridele laiendamist.

Eesti LGBT Ühingu ja Eesti Inimõiguste Keskuse nimel

Helen Talalaev
Eesti LGBT Ühingu president
helen@lgbt.ee

ⁱ Lapse Õiguste komitee. Üldkommentaar nr 14 (2013) lapse õigus tema parimate huvide esikohale seadmisele (artikkel 3, lõige 1).

http://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/CRC_C_GC_14_ENG.pdf

ⁱⁱ Lapse Õiguste Komitee. OSALISRIIKIDE KONVENTSIOONI ARTIKLI 44 ALUSEL ESITATUD ARUANNETE ARUTELU. Lõppjärelused: Eesti (2003)

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC/C/15/Add.196&Lang=En

ⁱⁱⁱ Kooseluseadus. <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/527112014001/consolide>